

BI Norwegian Business School - campus Oslo

GRA 19204

Master Thesis in Accounting and Auditing

Thesis Master of Science

Utvikling av praksis for KAM-rapporteringen over de to første årene etter standardendring.

Navn: Stine Susann Furuviik Thoresen, Martine Enderud

Start: 01.01.2018 09.00

Finish: 03.09.2018 12.00

Forord

Denne masteravhandlingen representerer vår avslutning av en mastergrad i Regnskap og Revisjon ved Handelshøyskolen BI. Masteroppgaven utgjør 30 studiepoeng og er skrevet gjennom det siste semesteret ved studieprogrammet, våren 2018.

Rapportering av KAM er et svært relevant tema innenfor revisjonsbransjen pr. dags dato. Det var grunnen til at vi valgte å skrive om nettopp dette temaet. Prosessen ved å skrive denne avhandlingen har krevd mange timer med hardt arbeid og god disiplin. Det har resultert i en stor forståelse for rapporteringen av KAM, både når det kommer til bakgrunn for rapporteringen og hvordan man bør utarbeide en slik rapportering.

Vi vil benytte anledningen til å takke veilederen vår, Tobias Svanström, som har kommet med gode ideer, konstruktive tilbakemeldinger og god hjelp gjennom prosessen.

Videre vil vi takke arbeidsgiver for tilrettelegging, slik at det har vært mulig å rette fullt fokus på oppgaven.

Til slutt vil vi takke hverandre for godt samarbeid.

Oslo, 18. juni 2018

Stine Thoresen og Martine Enderud

Sammendrag

En lang debatt knyttet til svakheter ved den gamle revisjonsberetningen førte til en omarbeidelse av ISA 700 og innføring av en ny revisjonsstandard, ISA 701.

Denne omarbeidelsen hadde som formål å øke informasjonsverdien og nytten for brukerne av beretningen. Den største endringen dette førte med seg var at revisjonsberetningen for børsnoterte foretak nå må inneholde et avsnitt hvor revisor omtaler «sentrale forhold» ved revisjon. Dette er forhold som revisor anser å ha vært de av størst betydning under revisjonen, og hvor revisor anser det for å være størst risiko for mulige feil.

Formålet med denne avhandlingen er å kartlegge praksis og utviklingen i rapporteringen over de to årene hvor den nye standarden har vært gjeldende. Dette for å se om hensikten med standardendringen oppfylles, ved at rapporteringen skreddersys, eller at det går mot en standardisering.

Vi har valgt å utføre en deskriptiv studie hvor vi foretar en bred kartlegging uten hypoteser og formelle statistiske tester. Studien er delt i to deler, hvor vi i den første delen vil se overordnet på blant annet antall og type KAM som blir rapportert i sammenheng med revisjonsselskap, klientens størrelse og bransje. I den andre delen av studien ser vi nærmere på et utvalg revisjonsberetninger for å se på selve rapporteringen av sentrale forhold når det kommer til tekst og innhold.

Våre funn viser at det ikke er store endringer i rapporteringen på sentrale forhold i 2017 sammenlignet med 2016. Vi ser at de sentrale forholdene som rapporteres i 2016 i stor grad videreføres til 2017, både når det gjelder type, tekst og innhold. Vi fant også at enkelte faktorer ser ut til å påvirke antall KAM som blir rapportert, som størrelse på selskapet og bransjen selskapet opererer i. KAM-rapporteringen ser også ut til å påvirkes av hvilket revisjonsselskap som benyttes, da det er forskjeller mellom revisjonsselskapene når det kommer til antall KAM som rapporteres pr. beretning, lengden på beretningene og grad av selskapsspesifikk informasjon som gis.

Innholdsfortegnelse

FORORD	I
SAMMENDRAG	II
INNHALDSFORTEGNELSE	III
FIGURLISTE	V
TABELLISTE	VI
FORKORTELSER	VII
1 INTRODUKSJON OG PROBLEMSTILLING	1
1.1 BAKGRUNN OG FORMÅL FOR STUDIEN	1
1.2 PROBLEMSTILLING	4
1.3 PRESISERING OG AVGRENSNING AV PROBLEMSTILLINGEN	4
1.3.1 PRESISERING	4
1.3.2 AVGRENSNING	5
1.4 STANDARDISERING	5
1.5 BEGREPSAVKLARING	7
1.6 STUDIENS STRUKTUR	8
2 TEORETISK FREMSTILLING	9
2.1 REVISJON	9
2.2 REVISJONSBERETNING	10
2.3 GJENNOMGANG AV BAKGRUNN FOR STANDARDENDRING	11
2.4 GJENNOMGANG AV GAMMEL OG NY STANDARD	13
2.4.1 GAMMEL STANDARD	13
2.4.2 NY STANDARD	14
2.5 ERFARINGER FRA FØRSTE ÅR MED RAPPORTERING PÅ KAM I NORGE	17
2.6 ANDRE LANDS ERFARING MED «SENTRALE FORHOLD» I REVISJONSBERETNINGEN	19
2.6.1 ERFARINGER FRA UK	20
2.7 FORVENTNINGER TIL KAM-RAPPORTERINGEN I NORGE	22
3 LITTERATURGJENNOMGANG	24
3.1 RELEVANT FORSKNING	24
3.1.1 FORSKNING KNYTTET TIL DEN GAMLE REVISJONSBERETNINGEN:.....	24
3.1.2 FORELØPIG FORSKNING KNYTTET TIL DEN NYE REVISJONSBERETNINGEN	26
3.2 PROBLEMATISERING AV DEN NYE REVISJONSBERETNINGEN	29
4 METODE	30
4.1 FORSKNINGSPROSESSEN	30
4.2 VALG AV METODE	31
4.3 UTVALG OG DATAGRUNNLAG	32
4.3.1 DEL 1	34
4.3.2 DEL 2	37
5 ANALYSE	41
5.1 ANALYSE DEL 1: OVERORDNET KAM-ANALYSE	41
5.1.1 DATA 2016 OG 2017	41
5.1.2 VÅRE FUNN SAMMENLIGNET MED DNR OG EY	58
5.1.3 VÅRE FUNN SAMMENLIGNET MED ERFARINGER FRA UK	59
5.1.4 OPPSUMMERING DEL 1 – OVERORDNET KAM-ANALYSE	61
5.2 ANALYSE DEL 2: DETALJANALYSE	63
5.2.1 ANALYSE PÅ SELSKAPSNIVÅ	64

5.2.2	ANALYSE PR. REVISJONSFIRMA.....	74
5.2.3	SELSKAPER MED REVISORSKIFTE	80
5.2.4	OPPSUMMERING DEL 2 – DETALJANALYSE	81
5.3	VÅRE MENINGER OM STANDARDENDRINGEN:.....	83
6	KONKLUSJON	84
6.1	VÅRE RESULTATER.....	84
6.2	SVAKHETER VED STUDIEN	85
6.3	FORSLAG TIL VIDERE FORSKNING	86
	KILDER OG VEDLEGG	87

Figurliste

<i>Figur 1 Innholdet i revisjonsberetningen etter gammel standard</i>	13
<i>Figur 2 Innholdet i revisjonsberetningen etter ny standard (2016)</i>	15
<i>Figur 3 Forskningsprosessen (Saunders, Lewis & Thornhill, 2016)</i>	30
<i>Figur 4 Inndeling av forskningsprosessen</i>	31
<i>Figur 5 Populasjon og utvalg (Cooper & Schindler, 2014; Saunders, Lewis, & Thornhill, 2016)</i>	33
<i>Figur 6 Fordeling av revisjonsberetninger på antall sider i beretningen 2016</i>	43
<i>Figur 7 Fordeling av revisjonsberetninger på antall sider i beretningen 2017</i>	43
<i>Figur 8 Gjennomsnittlig antall sider i beretningen pr. revisjonsselskap 2016</i>	44
<i>Figur 9 Gjennomsnittlig antall sider i beretningen pr. revisjonsselskap 2017</i>	44
<i>Figur 10 Endring gjennomsnittlig antall sider i revisjonsberetningen fra 2016 til 2017</i>	45
<i>Figur 11 Gjennomsnittlig antall KAM pr. revisjonsselskap 2016</i>	46
<i>Figur 12 Gjennomsnittlig antall KAM pr. revisjonsselskap 2017</i>	46
<i>Figur 13 Endring gjennomsnittlig antall KAM pr. revisjonsselskap fra 2016 til 2017</i>	47
<i>Figur 14 Antall selskaper fordelt på antall rapporterte KAM 2016</i>	48
<i>Figur 15 Antall selskaper fordelt på antall rapporterte KAM 2017</i>	48
<i>Figur 16 Andel av antall rapporterte KAM pr. revisjonsselskap 2016</i>	49
<i>Figur 17 Andel av antall rapporterte KAM pr. revisjonsselskap 2017</i>	50
<i>Figur 18 Sammenligning av fordeling av antall rapporterte KAM 2016 og 2017</i>	50
<i>Figur 19 Gjennomsnitt antall KAM pr. segment på børs 2016 og 2017</i>	51
<i>Figur 20 Oversikt over type rapporterte KAM 2016</i>	53
<i>Figur 21 Fordeling av typer KAM rapportert i 2017</i>	54
<i>Figur 22 Gjennomsnittlig antall KAM fordelt på risikonivå 2016</i>	55
<i>Figur 23 Gjennomsnittlig antall KAM fordelt på risikonivå 2017</i>	56
<i>Figur 24 Andeler videreførte KAM fra 2016 til 2017</i>	57
<i>Figur 25 Antall KAM med videreført tekst pr. revisjonsselskap</i>	65
<i>Figur 26 Total fordeling av andeler videreført tekst</i>	65
<i>Figur 27 Eksempel på tekst uten selskapsspesifikk informasjon. Hentet fra revisjonsberetningen til Gjensidige ASA 2016, skrevet av KPMG</i>	66
<i>Figur 28 Eksempel på tekst med «noen grad» av selskapsspesifikk informasjon. Hentet fra revisjonsberetningen til Ekornes ASA 2017, skrevet av PwC</i>	67
<i>Figur 29 Eksempel på tekst uten selskapsspesifikk informasjon. Hentet fra revisjonsberetningen til Medistim ASA 2017, skrevet av BDO</i>	67
<i>Figur 30 Fordeling av selskapsspesifikk informasjon pr. revisjonsselskap for 2016 og 2017</i>	68
<i>Figur 31 Fordeling av andel selskapsspesifikk informasjon totalt 2016 og 2017</i>	69
<i>Figur 32 Grad av vurdering for KAM-rapporteringen fra 2016 til 2017</i>	70
<i>Figur 33 Fordeling andeler av vurderinger for KAM-rapporteringen totalt 2017</i>	71
<i>Figur 34 Eksempel på konklusjon på en enkelt KAM. Hentet fra revisjonsberetningen til Ekornes ASA 2017, skrevet av PwC</i>	72
<i>Figur 35 Andel av rapporter med konklusjon på KAM i 2016 og 2017</i>	72
<i>Figur 36 Endring antall ord pr. KAM fra 2016 til 2017</i>	73
<i>Figur 37 Gjennomsnittlig endring antall ord pr. videreført KAM fra 2016 til 2017</i>	74
<i>Figur 38 Endring antall ord pr. KAM totalt fra 2016 til 2017</i>	74
<i>Figur 39 Eksempel på avsnitt om endringer benyttet i PwC. Eksempelet er hentet fra revisjonsberetningen til Treasure ASA fra 2017</i>	79
<i>Figur 40 Grad av standardisert KAM-rapportering</i>	83

Tabelliste

<i>Tabell 1 Oversikt over frafall fra populasjonen.....</i>	<i>35</i>
<i>Tabell 2 Oversikt søkekriterier og antall KAM og selskaper ved utvalg del 2.....</i>	<i>38</i>
<i>Tabell 3 Oversikt utvalg til analyse del 2 fordelt på revisjonsselskap.....</i>	<i>38</i>
<i>Tabell 4 Selskaper med revisorskifte.....</i>	<i>39</i>
<i>Tabell 5 Fordeling av markedsandeler mellom revisjonsselskapene 2016 og 2017.....</i>	<i>42</i>
<i>Tabell 6 Fordeling av selskaper innenfor de ulike børssegmentene 2016.....</i>	<i>42</i>
<i>Tabell 7 Fordeling av selskaper innenfor de ulike børssegmentene 2017.....</i>	<i>42</i>
<i>Tabell 8 Sammenligning gjennomsnittlig antall KAM pr. revisjonsselskap for 2016 og 2017.....</i>	<i>47</i>
<i>Tabell 9 Sammenligning og endring gjennomsnittlig antall KAM pr bransje 2016 og 2017.....</i>	<i>52</i>
<i>Tabell 10 Sammenligning topp 10 type KAM 2016 og 2017.....</i>	<i>54</i>
<i>Tabell 11 Oversikt risikokategorier med rating og sannsynlighetsintervall.....</i>	<i>55</i>
<i>Tabell 12 Andel av selskapsspesifikk informasjon pr. revisjonsselskap for 2016 og 2017.....</i>	<i>68</i>
<i>Tabell 13 Oversikt layout type pr. revisjonsselskap.....</i>	<i>75</i>
<i>Tabell 14 Bruk av standardtekst for samme type KAM 2016.....</i>	<i>76</i>
<i>Tabell 15 Bruk av standardtekst for samme type KAM 2017.....</i>	<i>77</i>
<i>Tabell 16 Videreførte type KAM for selskaper med revisorskifte 2017.....</i>	<i>80</i>

Forkortelser

DnR:	Den Norske Revisorforening
FRC:	Financial Reporting Council
IAASB:	International Auditing and Assurance Standards Board
IFAC:	International Federation of Accountants
ISA:	Internasjonal Revisjonsstandard
KAM:	Key Audit Matter = Sentrale forhold i revisjonsberetningen
Revl.:	Lov 15.1.1999 nr. 2 Lov om revisjon og revisorer (Revisorloven)

1 Introduksjon og problemstilling

I dette kapittelet vil vi presentere bakgrunnen og formålet for valgt tema og valgt problemstilling. Vi vil også gjennomgå presiseringer og avklaringer knyttet til de valgene vi har gjort for å gjennomføre studien, samt si noe om oppgavens struktur.

1.1 Bakgrunn og formål for studien

Som tema for denne studien har vi valgt å se på utviklingen i rapportering av sentrale forhold i revisjonsberetningen for år 2016 og 2017. Studien vil være deskriptiv, hvor vi foretar en bred kartlegging uten hypoteser og formelle statistiske tester. En slik deskriptiv studie vil i dette tilfellet være relevant da det finnes lite tidligere forskning på området. Bakgrunnen for valg av tema kommer av at det fra og med 15.12.2016 ble innført en ny revisjonsstandard, ISA 701, som pålegger revisor å rapportere om «sentrale forhold» i revisjonen av børsnoterte selskaper i Norge.

Den nye standarden kom som et svar på en lang debatt knyttet til svakheter med den gamle revisjonsberetningen. Den gamle beretningen ble kritisert for å være en type «pass/fail»-beretning, som kun hadde en symbolsk verdi for brukerne og ingen reell kommunikasjonsverdi (Church, Davis, & McCracken, 2008). Meningen med revisjonsberetningen er å være et offentlig dokument, som bekrefter at årsregnskapet er fastsatt i henhold til gjeldende lovgivning og relevante regnskapsstandarder, samt bekrefter at regnskapet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon (Revisorloven §5-6). En ren revisjonsberetning er et kvalitetsstempel, og gir betryggende sikkerhet for brukerne av regnskapene (Baksaas, 2016). Finanskrisen i 2007 utløste massiv kritikk mot revisor og revisjonsberetningen, etter at flere selskaper og banker fikk problemer til tross for at det i forkant var avlagt ren beretning (Hisdal, 2013; Knudsen, 2012). Dette skapte forvirring hos brukerne, som begynte å stille spørsmål ved revisors arbeid og nytten av revisjon (Hisdal, 2013). Som følger av dette kom det forespørsler om økt innsyn og mer relevant informasjon knyttet til revisors arbeid (Hagen, 2016). Brukerne ønsket å vite hva revisor mener er mest kritisk tilknyttet selskapets regnskap, og hvor revisor mener det er muligheter for vesentlige feil (Mock et al., 2013). Svaret ble da en omarbeidelse av revisjonsberetningen, for å gjøre den

enklere å bruke, samt at den nå skulle inneholde et nytt avsnitt der revisor opplyser om «sentrale forhold» (ISA 701).

Sentrale forhold er de forhold som revisor har tildelt «særskilt oppmerksomhet» under sin revisjon (ISA 701 pkt.8 og 9). Dette vil være de forholdene som revisor har brukt mye tid på, og der det foreligger stor usikkerhet. Dette vil i mange tilfeller knytte seg til forhold som krever store menneskelige vurderinger og estimeringer (ISA 701 pkt A14). ISA 701 krever at revisor forklarer hvorfor et forhold anses som et sentralt forhold, hva det går ut på og hvordan revisor har valgt å håndtere forholdet i revisjonen (ISA 701 pkt 13).

Omarbeidelsen av revisjonsberetningen og innføringen av sentrale forhold er den største endringen knyttet til revisjonsberetningen på lang tid. Det foreligger derfor store forventninger til hvordan denne rapporteringen vil gjennomføres, og hvordan den vil tas imot av brukerne. Foreløpig finnes det lite forskning på området. Det som foreligger av forskning er i stor grad «working papers» og artikler, som ser på rapporteringen av sentrale forhold fra første år etter innføring. I Norge er de eneste kjente studiene på sentrale forhold undersøkelser utført av Den Norske Revisorforening og EY. De har foretatt kartlegging av hvordan den nye standarden er behandlet i revisjonsberetningen for børsnoterte selskaper i Norge.

Vi er nå inne i år to med ny standard, og vi ønsker å se på utviklingen i rapporteringen av de sentrale forholdene i revisjonsberetningen. Dette er for å kartlegge trender og for å se om rapportene går mot en standardisering, eller om det virker til at revisjonsselskapene gjør en reell vurdering og oppdatering av de sentrale forholdene.

Forskjellen på vår studie sammenlignet med studiene til DnR og EY vil være at de utførte en overordnet undersøkelse av rapporteringen av sentrale forhold en for ett år, mens vi har mulighet til å utføre samme undersøkelse over to år. Samtidig vil vi gå mer i dybden med tanke på utforming, tekst og innhold i rapporteringen på sentrale forhold for enkelte revisjonsberetninger, og gjøre sammenligninger på tvers av revisjonsselskapene. Vi har derfor valgt å dele opp studien i to, der vi i del 1 gjør en overordnet analyse på utviklingen i rapporteringen på sentrale

forhold i Norge, mens vi i del 2 går i detalj på noen revisjonsberetninger og ser på hvordan sentrale forhold er rapportert med tanke på tekst og innhold. I del 2 har vi også valgt å se nærmere på selskaper hvor det har vært revisorskifte, for å se om dette kan påvirke rapporteringen av sentrale forhold.

Del 1 vil kun være en utvidelse av tidligere utført forskning, mens del 2 skiller seg fra tidligere forskning og vil dermed bidra til å belyse nye områder innenfor rapporteringen av sentrale forhold.

Vi forventer å se endring i rapporteringen som følger av revisors erfaringer etter første år. Revisor har nå mer kunnskap om hva sentrale forhold faktisk er, hvordan det burde bli behandlet og omfanget av rapporteringen. Vi mener det derfor er interessant å se på hvilken retning utviklingen i denne rapporteringen går. Spørsmålet vil være om språket og tekstene oppfyller hensikten med standardendringen og skreddersys for de enkelte selskapene og for de enkelte regnskapsårene, eller om det går mot en standardisering.

Når vi sier at det «går mot en standardisering» mener vi at revisor fører rapporten fra første år videre og kun foretar enkle endringer, som kan tyde på at revisor ikke har gjort en grundig vurdering av hva som faktisk er de sentrale forholdene i den aktuelle perioden og for det aktuelle selskapet. Endringen var ment å gi brukerne av regnskapet større informasjonsverdi, men dersom utviklingen i rapporteringen av sentrale forhold går mot en mer standardisert form vil denne informasjonsnytteten falle fra.

I denne studien skal vi gjøre et utvalg blant børsnoterte selskaper i Norge som har norsk revisor, og se på hvordan sentrale forhold er rapportert. Vi vil se på antall forhold som er rapportert, hvilke forhold og om disse er bransjespesifikke, samt om det er forskjell i rapporteringen blant de ulike revisjonsselskapene. Vi vil ha stort fokus på endringene i rapporteringen av sentrale forhold sammenlignet med fjoråret. Formålet med studien er å kartlegge utviklingen i rapporteringen av sentrale forhold i revisjonsselskapene, og vi ønsker med dette å se om det er trender som tilsier at rapportene går mot standardisering.

Vi vil heretter omtale «sentrale forhold» som «KAM». KAM er forkortelsen av det engelske uttrykket for sentrale forhold «Key Audit Matters».

1.2 Problemstilling

Med bakgrunn i beskrivelsen av temaet over, har vi valgt følgende problemstilling;

Hvordan har praksis for KAM-rapporteringen i norske revisjonsberetninger utviklet seg over de to første årene etter standardendring?

Vanligvis ville man gjort en kartlegging av en slik utvikling over en lengre tidsperiode. Det er likevel interessant å se på utviklingen etter to år, for å kartlegge praksis i bransjen, og se om det finnes trender i rapporteringen. Meningen med endringen var å gi brukerne av regnskapet større informasjonsnytte. Dersom utviklingen i KAM rapporteringen går mot en mer standardisert form vil informasjonsnyttene falle fra. Vi mener derfor at det er hensiktsmessig å gjøre en slik undersøkelse på et tidlig tidspunkt. Det er første gang det er mulig å gjennomføre en sammenlignende analyse av KAM-data mellom år 1 og år 2 etter standardendringen i Norge.

1.3 Presisering og avgrensning av problemstillingen

1.3.1 Presisering

Vi sier i problemstillingen at vi vil se på hvordan KAM-rapporteringen har utviklet seg. Med utvikling mener vi at vi ønsker å se på hvordan KAM-rapporteringen er endret fra 2016 til 2017, som er år 1 og år 2 etter at standardendringen ble innført. For å gjøre dette, tenker vi å utføre en kartlegging av endringer på et overordnet plan, som endringer i antall og type rapporterte KAM. Videre vil vi gå dypere ned i selve rapporteringen og utføre analyse på innholdet i KAM-rapporteringen når det kommer til lengde, formuleringer og oppbygging av tekstene som er brukt, og sammenligne funnene fra hver rapporteringsperiode mot hverandre.

Den første, overordnede delen, vil gi en oversikt over endringene på et generelt plan, mens den dyptgående analysen av innholdet i KAM-rapporteringen vil være et viktig bidrag for å se på hvilken grad rapporteringen standardiseres eller ikke.

1.3.2 Avgrensning

Vi har gjort noen avgrensninger i studien. For det første velger vi kun å se på utviklingen i KAM-rapporteringen i Norge. Vi har da valgt å kun ta med selskaper som er hjemmehørende i Norge og som har norsk revisor.

Vi har satt som kriterium at selskapet må være børsnotert i både 2016 og 2017, at de ikke kan ha avvikende regnskapsår, og at revisjonsberetningene må være tilgjengelig. Vi har for beretninger avlagt i 2017, satt en frist for når beretningene må være offentliggjort. Dersom de ikke er offentliggjort innen tidsfristen vil de bli fjernet fra utvalget. Denne datoen er satt til 7.5.18.

Selskaper som har flere aksjeklasser inngår kun én gang i utvalget. Vi har også utelatt selskaper som er under børs kategorien «equity certificates». Det er fordi dette er en spesiell type selskaper som rapporterer andre typer KAM, som vil være forstyrrende for vår undersøkelse.

1.4 Standardisering

Gjennom oppgaven vil vi flere ganger snakke om «standardisering». Vi ønsker å se om KAM-rapporteringen går mot en standardisering, både med tanke på utseende, omfang og innhold. Vi skal i dette avsnittet prøve å definere hva vi legger i begrepet «standardisering» i vår studie.

Definisjonen av standardisering er i henhold til Store norske leksikon «å fastsette», eller «ensretting», som vil si at man lager et mønster eller en måte å gjøre noe på for å korrigere for virkningene av ulikheter (Standardisering, 2015). Det kan for eksempel være å lage en mal eller oppskrift for hvordan man skal gjøre noe, slik at det vil bli likt hver gang. Det er det vi mener med standardisering også i denne oppgaven. Vi ønsker å se om revisor rapporterer like beretninger, KAM og tekster for et selskap over flere perioder, for flere selskaper innenfor et revisjonsselskap eller på tvers av revisjonsselskapene, og at det på denne måten blir en standardisert rapportering av KAM.

Vi snakker hovedsakelig om tre forskjellige typer standardisering: *standardiserte rapporter*, *standardiserte KAM* og *standardiserte tekster*.

Med standardiserte rapporter mener vi at man har en standard mal for hvordan man rapporterer KAM. Dette kan være at det utarbeides en felles forståelse blant alle revisjonsfirmaene for hvordan KAM-rapporteringen skal se ut og hvordan man skal presentere KAM. Standardisert rapportering kan også være maler som utarbeides innad i de ulike revisjonsfirmaene.

Med standardiserte KAM mener vi at samme type KAM rapporteres over flere perioder for et selskap, eller det kan være at man finner samme type KAM for flere selskaper innenfor en bestemt bransje.

Til slutt har vi standardisert tekst. Når vi snakker om standardisert tekst mener vi at en KAM blir rapportert med så å si samme tekst/innhold i flere perioder, eller for flere selskaper som rapporterer samme type KAM.

Innenfor områder som regnskapsrapportering vil standardisering være ønskelig fordi det muliggjør sammenligning på tvers av selskaper. Innenfor revisors rapportering vil ikke en slik standardisering øke muligheten for sammenligning. Tvert i mot vil det kunne ha en negativ virkning da det vil føre til at rapporteringen blir mindre selskapsesifikk. Informasjonsnyttien for brukerne faller fra og det blir vanskeligere å skille de ulike selskapene på bakgrunn av revisors beretning.

Revisjonsberetningene slik de var tidligere var i stor grad standardisert tekst, og rene beretninger var tilnærmet like for ulike selskaper. Et resultat av dette var at brukerne ikke hadde noen nytte av å lese dem. Hensikten med den nye rapporteringen som inkluderer KAM er å øke nyttien for brukerne. Dersom denne typen rapportering standardiseres vil hensikten være borte.

1.5 Begrepsavklaring

Under vil vi gjennomgå noen av nøkkelbegrepene som er benyttet i studien.

Sentrale forhold

Med begrepet «sentrale forhold» menes de forholdene som, basert på revisors profesjonelle skjønn, har vært av størst betydning ved revisjonen for den aktuelle perioden. (ISA 701 pkt.8)

Sentrale forhold forkortes SFR på norsk, og KAM i en internasjonal sammenheng. KAM står for Key Audit Matter. Vi kommer til å benytte forkortelsen KAM i denne avhandlingen.

OBX

OBX er en indeks for de 25 mest likvide aksjene på Oslo Børs rangert etter seks måneders omsetning (Oslo Børs, 2018b).

OB Match

OB Match er en indeks for aksjer på Oslo Børs, som ikke er OBX-indeksert, med minimum 10 handler i gjennomsnitt pr. dag, eller aksjer med mindre enn 10 handler pr. dag som har godkjent likviditetsgarantist avtale (Oslo Børs, 2018b).

OB Standard

OB Standard er en indeks for aksjer på Oslo Børs med færre enn 10 handler i gjennomsnitt pr. dag, uten likviditetsgarantist avtale (Oslo Børs, 2018b)

Oslo Axess

Oslo Axess er en «autorisert og fullt ut regulert markedsplass»(Oslo Børs, 2018a) i regi av Oslo Børs, for selskaper som ikke oppfyller kravene til notering på Oslo Børs (Eikrem, 2007).

De samme forpliktelsene som for Oslo Børs gjelder for alle noterte selskaper på Oslo Axess. Det er noe lempeligere krav til notering på Oslo Axess sammenlignet med Oslo Børs, der det blant annet stilles lavere krav til markedsverdi, historikk og minstepris pr. aksje (Eikrem, 2007).

Selskap av allmenn interesse

Foretak av allmenn interesse er definert i Revisorloven §5a-2 som:

1. Foretak som har utstedt omsettelige verdipapirer som er opptatt til handel på et regulert marked i EØS-land,
2. Bank eller annen kredittinstitusjon,
3. Forsikringsselskap

Brukerne

Brukerne av revisjonsberetningen, også kalt interessenter, er personer eller grupper som ønsker opplysninger om foretaket (Gulden, 2016, p. 42).

Eksempler på ulike interessenter er ledelsen, ansatte, eierne, långivere, leverandører, kunder, skatte- og avgiftsmyndigheter, potensielle investorer/børsen og samfunnet (Gulden, 2016, pp. 42-43)

Betryggende sikkerhet

«Betryggende sikkerhet» er definert i ordlisten i Revisors Håndbok som «et høyt, men ikke absolutt sikkerhetsnivå» (Den norske Revisorforening, 2017b).

Særskilt risiko

«Særskilt risiko» er i ISA 315 pkt. 4e definert som «En identifisert og anslått risiko for vesentlig feilinformasjon som etter revisors skjønn krever spesiell revisjonsmessig oppmerksomhet».

1.6 Studiens struktur

Den videre strukturen i studien er som følger; i neste del vil vi gjennomgå den teoretiske bakgrunnen for valgte tema, hvor vi vil se på regelverket før og etter standardendringen, samt bakgrunnen til standardendringen.

I del 3 vil vi gjennomgå eksisterende litteratur og tidligere forskning på området, før vi i del 4 vil beskrive den metodiske fremgangsmetoden vi har valgt for denne studien. Deretter vil vi, i del 5, utføre selve studien med databehandling og analyser, før vi i del 6 konkluderer og besvarer problemstillingen knyttet til endringer i rapporteringen av sentrale forhold i revisjonsberetningen. Til slutt vil vi komme med forslag til eventuell videre forskning innenfor området.

2 Teoretisk fremstilling

I det følgende vil vi gjennomgå teorien bak revisjon og revisjonsberetningen. Vi vil gi et innblikk i hva revisjon faktisk er og hva som er meningen med revisjonsberetningen. Videre vil vi gå gjennom bakgrunnen for standardendringen som førte til ny revisjonsberetning, før vi til slutt gjennomgår reglene for revisjonsberetningen før og etter standardendringen.

2.1 Revisjon

Ordet «revisjon» stammer fra latin og betyr «ettersyn» (Gulden, 2016). Revisjon er definert som en strukturert innhenting og gjennomgang av bevis, utført av en objektiv og uavhengig part med egnet kompetanse, for å sikre at regnskapsinformasjon er avlagt i samsvar med etablerte kriterier (Arens, Elder, Beasley, & Hogan, 2016).

I følge revisorloven §1-2 er revisors rolle å være «allmennhetens tillitsperson» i utøvelsen av sitt arbeid. Formålet med revisjon er å øke den tiltenkte brukerens tillit til regnskapet (Gulden, 2016). Dette gjør revisor ved å attestere på regnskapsinformasjonen som gis i årsrapporten til selskapene, og avlegge en revisjonsberetning som gir uttrykk for revisors mening om hvorvidt regnskapet er avlagt i samsvar med gjeldende rammeverk for finansiell rapportering, (Gulden, 2016).

Tilliten til at revisors attestasjon av regnskapet er korrekt er selve verdien av revisjon (Gulden, 2015, p. 46), og uten denne ville revisjonsprofesjonen vært overflødig. Tilliten til revisor og revisors arbeid er avhengig av revisors kompetanse, objektivitet og integritet. For å sikre at brukerne skal ha denne tilliten til revisjonen, stilles det i Norge gjennom lovgivning krav til blant annet revisors formelle kompetanse, revisors uavhengighet og til hvordan revisjonen utføres (Gulden, 2015, p. 46).

Revisor skal gjennom sin revisjon oppnå betryggende sikkerhet for at regnskapet totalt sett ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller feil (ISA 200 pkt. 11). Etter definisjonen i ISA 200 er «betryggende sikkerhet» i forbindelse med revisjon av et regnskap et høyt, men ikke absolutt, sikkerhetsnivå. Feilinformasjon er vesentlig dersom de kan

forventes å påvirke de økonomiske beslutningene som treffes av brukerne på bakgrunn av regnskapet (ISA 320 pkt. 2). Hva som anses som vesentlig er i stor grad basert på revisors skjønnsmessige vurderinger.

I følge revisorloven §2-1 foreligger det revisjonsplikt for alle regnskapspliktige selskaper i Norge med driftsinntekter høyere enn fem millioner kroner.

2.2 Revisjonsberetning

En revisjonsberetning er en rapport som er skrevet av revisor på bakgrunn av et revisjonsoppdrag (Revisorloven §5-6). Gjennom rapporten gir revisor uttrykk for om årsregnskapet er utarbeidet i samsvar med gjeldende lover og regler, og at regnskapet gir et «rettvisende bilde» av selskapet (Revl. §5-6).

Revisjonsberetningen er det eneste dokumentet fra revisjonen som blir offentlig tilgjengelig. Det er krav til høy presisjon, da konklusjonen revisor avgir er grunnlag for beslutninger hos brukerne.

I følge revisorloven av 15.1.1999 nr. 2 §5-6 skal revisjonsberetningen avlegges uten unødig opphold etter at årsregnskapet er fastsatt og senest sju måneder etter regnskapsårets slutt. For selskaper med vanlig regnskapsår betyr dette at revisjonsberetningen må avlegges senest 31.juli. I henhold til verdipapirhandelloven av 29.6.2007 nr. 75 §5-5 skal børsnoterte foretak offentliggjøre årsrapporten, inkl. signert revisjonsberetning, senest 4 måneder etter regnskapsårets slutt, dvs. 30.april. Revisjonsberetningen må avlegges selv om regnskapet ikke er ferdig utarbeidet, eller på andre måter ikke er fullstendig. Da skal dette reflekteres i revisors konklusjon, som enten blir negativ eller sier at revisor ikke kan uttale seg om regnskapet.

Revisorloven gir også noen føringer for innholdet i revisjonsberetningen. Revl. §5-6 sier at beretningen skal identifisere hvilket årsregnskap som er revidert og hvilket regelverk som er benyttet i utarbeidelsen av årsregnskapet. Videre skal revisor bekrefte at revisjonen er utført i henhold til gjeldende lover, forskrifter og god revisjonsskikk, samt opplyse om hvilke revisjonsstandarder som er anvendt. Revl. §5-6 krever også at revisor skal uttale seg om visse forhold. Revisor må blant annet omtale om regnskapet gir et rettvisende bilde, og om regnskapet er

utarbeidet og fastsatt i samsvar med gjeldende regler. I tillegg må revisor uttale seg om hvorvidt ledelsens plikter knyttet til ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon er oppfylt, samt vurdere forutsetningen om fortsatt drift. Ytterligere innhold og struktur fremgår av den internasjonale revisjonsstandarden 700 (ISA 700).

Målet med revisjonsberetningen er at revisor skal gi en mening om regnskapet, basert på konklusjonene som er gjort på bakgrunn av de utførte revisjonshandlingene og de innhentede revisjonsbevisene. Dette fremgår av ISA 700 pkt. 6.

Tidligere har revisjonsberetningene i stor grad vært standardisert med et fast innhold, med lite informasjon om hva revisor faktisk har gjort av vurderinger og hva revisor anser som vesentlige risikoer knyttet til regnskapet. De nye reglene fører til en mer utfyllende og mer informativ revisjonsberetning, som er mer tilpasset hvert enkelt oppdrag (Hagen, 2016), og som skal gi brukerne større innsikt i revisors vurdering og håndtering av sentrale forhold knyttet til regnskapet.

2.3 Gjennomgang av bakgrunn for standardendring

I 2017 ble ISA 700, som omhandler «konklusjon og rapportering om regnskaper» revidert, og det ble innført nye retningslinjer og krav til revisjonsberetningen i Norge. I tillegg ble det innført en ny revisjonsstandard, ISA 701 «Kommunikasjon av sentrale forhold ved revisjonen i den uavhengige revisors beretning».

Bakgrunnen for endringene var den lange debatten rundt den gamle beretningens begrensede informasjonsverdi og nytte for brukerne. Dette blir videre omtalt i kapittel 3. Debatten toppet seg etter finanskrisen i 2008 (Hisdal, 2013). Flere banker i Europa fikk store problemer, selv om revisor ikke lenge før hadde avgitt en ren beretning. Flere stilte dermed spørsmål ved revisors arbeid og nytten av revisjonsprofesjonen, og på bakgrunn av dette kom EU-kommisjonen med flere forslag til en ny EU-forordning. I sammenheng med disse forslagene uttalte daværende kommisjonær i EU-kommisjonen Michel Barnier flere ganger at «Status quo is not an option». Dette var et synspunkt som ble delt av mange, da tilliten til revisjonsprofesjonen var lav etter finanskrisen og en reform ble ansett

som nødvendig (Knudsen, 2012). Brukerne ønsket mer informasjon om hva som ble vektlagt av revisor under revisjonen (Hagen, 2016), spesielt med tanke på revisors skjønsmessige vurderinger, og hva brukerne av regnskapet burde være obs på knyttet til informasjonen som ble gitt (Rafen, 2016).

De nye forslagene fra EU-kommisjonen var i hovedsak knyttet til foretak av allmenn interesse, med fokus på markedskonsentrasjon, uavhengighet og revisors rapportering (European Commission, 2010; Knudsen, 2012). EU ga i 2010 ut et høringsnotat kalt «Green Paper on the Audit Policy: Lessons from the Crisis», heretter omtalt som «Green Paper». Kommisjonen ønsket å sette i gang en debatt rundt utvalgte tema for å sikre at både revisjonsberetningen og selve revisjonen var «fit for purpose». Formålet med «Green Paper» var derfor i hovedsak å få svar på følgende: 1. Klargjøre revisors nåværende rolle og hvordan denne eventuelt kunne endres, 2. Hvorvidt revisor var tilstrekkelig uavhengig fra de selskapene som ble revidert og 3. Hvorvidt revisjonsmarkedet var for konsentrert (EY, 2010).

Blant punktene kommisjonen ønsket debatt rundt var revisors kommunikasjon til interessentene. Dette var knyttet til å revidere revisjonsberetningen, men også vurdere eventuell ytterligere kommunikasjon. I følge «Green Paper» var en av de store sakene i revisjonsmiljøet at modifiserte beretninger ble oppfattet så negativt av brukerne, hvilket førte til et «alt eller ingenting»-paradigme hvor modifiserte beretninger nesten ble bannlyst (European Commission, 2010). Kommisjonen ønsker derfor å undersøke hvorvidt det burde inkluderes ytterligere informasjon i revisjonsberetningen for å øke verdien for interessentene (European Commission, 2010). Dette kunne være å inkludere et avsnitt som omhandlet områder revisor ga særskilt oppmerksomhet under revisjonen, gi ytterligere informasjon om revisors arbeid eller inkludere annen type informasjon revisor sitter inne med som kunne vært interessant for brukerne (European Commission, 2010). Andre ting som ble nevnt i sammenheng med revisors kommunikasjon, var blant annet at revisor skulle gi høyere grad av sikkerhet til interessentene knyttet til tallene i regnskapet, bruke mindre tid på oppgaver som kunne dekket av intern revisjon, mer informasjon om hva revisor har vektlagt i sin revisjon og bedre intern kommunikasjon. Det ble også nevnt at aktualiteten og hyppigheten av revisors kommunikasjon burde vurderes. Revisors beretning blir avlagt opptil flere

måneder etter regnskapsårets slutt, slik at revisors konklusjon ofte sies å være «too little too late»(European Commission, 2010).

EU-forordningen som fulgte opp «Green Paper» trådte i kraft i EU-landene den 16. juni 2014. Nasjonale regler, som var nødvendige for å gjennomføre direktivet, skulle være vedtatt og trådt i kraft innen 17. Juni 2016. I EØS-land, utenfor EU, kreves nasjonale lovvedtak for å gjennomføre forordningen (Knudsen, 2017). I Norge ble endringen innført fra og med 15.12.2016.

Forordningen førte til innføring av flere tilleggskrav til revisjonsberetningen for foretak av allmenn interesse, inkludert sentrale forhold i revisjonen. Dette for å gi mer relevant rapportering fra revisor til brukerne av regnskapene. (Revisjon og Regnskap, 2016)

2.4 Gjennomgang av gammel og ny standard

2.4.1 Gammel Standard

Før standardendringen i 2016 var beretningen som regel på to sider, og kravet i ISA 700 var at revisjonsberetningen skulle inneholde følgende:

Overskrift: Uavhengig revisors beretning	Konklusjonsavsnitt
<i>Adressat</i>	<i>(Presisering)</i>
Innledningsavsnitt (Skal identifisere det reviderte regnskapet)	Øvrig informasjon
Styret og ledelsens ansvar	<i>Revisors underskrift</i>
Revisors oppgaver og plikter	Dato og sted

Figur 1 Innholdet i revisjonsberetningen etter gammel standard.

I innledningsavsnittet skulle det redegjøres for hvilket årsregnskap som ble revidert og hvilket regelverk som er benyttet i utarbeidelsen av regnskapet i samsvar med reglene i revisjonsloven §5-6 (2). Innledningsavsnittet besto i stor grad av en standardtekst der man fylte inn årstall for gjeldende regnskapsår.

Det samme gjelder for de øvrige punktene. Praksis i bransjen var at flesteparten av avsnittene i revisjonsberetningen var rene standardtekster, som i de fleste tilfeller ikke engang trengte å bli oppdatert fra år til år. Den eneste individuelle vurderingen for hvert år ble gjort under punktet «øvrig informasjon» og ved eventuelle presiseringer. Der kunne revisor velge å opplyse brukerne om forhold som revisor mente brukerne burde være oppmerksomme på knyttet til regnskapet.

Som følger av at store deler av revisjonsberetningen var standardisert, ble det i de fleste revisjonsselskapene utarbeidet ferdige maler for revisjonsberetningene. I disse malene trengte man kun å fylle inn adressat, navn på den revisjonspliktige, hvilket årsregnskap som er revidert og navn på ansvarlig revisor, samt signatur med opplysning om dato og sted.

2.4.2 Ny standard

Fra og med 15.12.2016 ble det gjennomført en revisjon av ISA 700, der man gjorde endringer i innholdet og strukturen i revisjonsberetningen.

Den største endringen er knyttet til brukernes ønske om økt informasjon fra revisor i forbindelse med revisjonsoppdraget. Dette er grunnen til at revisjonsberetningen for børsnoterte selskaper nå skal inneholde et avsnitt der revisor opplyser om «sentrale forhold» i revisjonen. Her gir revisor informasjon om de forholdene som har vært av størst betydning under revisjonen, og hvor revisor anser det å være størst risiko for mulige feil. Revisor beskriver *hvorfor* forholdet er ansett som et sentralt forhold, og *hvordan* revisor har valgt å håndtere disse. (ISA 700 pkt. 30)

I tillegg er det gjort en endring i strukturen for beretningen. Nå presenteres konklusjonen først med påfølgende grunnlag for konklusjonen. Før var denne plassert helt til slutt. Grunnen til at plasseringen er endret kommer av at det skal

være enklere for brukeren å se hva som er konklusjonen av oppdraget. (ISA 700 pkt. 49)

Den siste endringen er knyttet til avsnittet om informasjon om revisors oppgaver og plikter, denne trenger ikke lenger være skrevet ned i beretningen. Man kan nå referere til et vedlegg eller en internettside der denne informasjonen er gitt. (ISA 700 pkt. 40)

Innholdet i revisjonsberetningen er i følge ISA 700 nå som følger:

<p>Overskrift: Uavhengig revisors beretning</p> <p><i>Adressat</i></p> <p>Konklusjon</p> <p>Skal tydeliggjøre</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hvem som revideres • Hvilken årsperiode som er revidert • Konklusjon <p>Grunnlag for konklusjon</p> <p>Sentrale forhold ved revisjonen</p>	<p>Styret og ledelsens ansvar</p> <p>Revisors oppgaver og plikter <i>(Kan henvises til vedlegg eller nettside)</i></p> <p>Øvrig informasjon i samsvar med ISA 720</p> <p>Uttalelse om øvrige lovmessige krav</p> <ul style="list-style-type: none"> • Konklusjon om årsberetningen • Konklusjon om registrering og dokumentasjon <p>Sted og dato</p> <p><i>Revisors underskrift</i></p> <p>Revisors navn og tittel</p>
--	--

Figur 2 Innholdet i revisjonsberetningen etter ny standard (2016).

Formålet med å rapportere om de sentrale forholdene i revisjonsberetningen er å øke informasjonsverdien. Ved å rapportere om de sentrale forholdene bidrar man til større åpenhet rundt den utførte revisjonen. Det gir de tiltenkte brukerne større innsikt og forståelse av hva revisor, etter sitt profesjonelle skjønn, anser som mest betydelig for den aktuelle perioden. I tillegg gir informasjonen brukerne større forståelse for enheten og områder i regnskapet hvor ledelsen har utøvd betydelige skjønnsvurderinger. (ISA 701 pkt.2)

Reglene knyttet til de sentrale forholdene i revisjonsberetningen fremgår av den nye ISA-en, ISA 701 «Kommunikasjon av sentrale forhold ved revisjonen i den uavhengige revisors beretning».

ISA-en er obligatorisk ved revisjon av børsnoterte foretak, men kan også velges ved revisjon av øvrige selskaper (ISA 700 pkt. A36).

Sentrale forhold er i følge definisjonen i ISA.701 pkt. 8 «de forhold som, etter revisors profesjonelle skjønn, var av størst betydning ved revisjonen av regnskapet for den aktuelle perioden». Dette er områder som krever «særskilt oppmerksomhet» av revisor. (ISA 701 pkt. 18). Med dette menes forhold som revisor anser har større risiko for vesentlige feil, der det er benyttet betydelige skjønnsmessige vurderinger og estimater, og hvor revisor har lagt ned betydelig arbeid for å skaffe betryggende sikkerhet. Dette er forhold som ofte er mye diskutert med ledelsen. (ISA 701 pkt. 9)

De sentrale forholdene skal presenteres under overskriften «Sentrale forhold ved revisjonen». Det skal være en fast innledning der det fremgår at forholdene som er plukket ut er de forholdene, som etter revisors profesjonelle skjønn, har vært av størst betydning ved revisjonen av regnskapet. Det skal også fremkomme at revisor ikke avgir særskilte konklusjoner på disse forholdene i revisjonsberetningen, (ISA 701 pkt.11 a og b).

Hvert enkelt forhold skal presenteres i separate avsnitt med hensiktsmessige undertitler (ISA 701 pkt. 11). Revisor skal beskrive hvert enkelt av de sentrale forholdene. Dette inkluderer å forklare hvorfor forholdet ble ansett som ett av de med størst betydning, og dermed vurdert som et sentralt forhold, i tillegg til hvordan revisor valgte å håndtere forholdet (ISA 701 pkt. 13 a og b). Revisor skal også henvise til eventuelle tilhørende tilleggsopplysninger i regnskapet (ISA 701 pkt. 13).

Dersom det ikke finnes sentrale forhold i revisjonen, eller dersom disse er omhandlet av unntaksreglene, skal det gis en uttalelse om dette. (ISA 701 pkt. 16)

Unntaksreglene gjelder i noen tilfeller der revisor ikke skal rapportere om et sentralt forhold. Dette er dersom:

- forholdet ville føre til en modifisering i konklusjonen (ISA 701 pkt.12 og 701 pkt.15), da skal man heller informere om forholdet under «Grunnlaget for konklusjon med forbehold/negativ konklusjon» (ISA 701 pkt. A6),
- lov eller forskrift forbyr revisor i å offentliggjøre forholdet. (ISA 701 pkt.14 a)
- dersom det er rimelig å forvente at det vil være større negative konsekvenser enn nytte av informasjonen som gis. (ISA 701 pkt.14 b)

ISA 701 stiller ingen krav til hvor mange sentrale forhold som må rapporteres. ISA-en sier at antallet sentrale forhold påvirkes av selskapets størrelse og kompleksitet, hva slags type virksomhet de driver, samt de faktiske omstendighetene rundt revisjonsoppdraget. (ISA 701 pkt. A30). ISA-en gir heller ingen begrensninger for hvor mange som kan tas med, men sier eksplisitt at lange lister over sentrale forhold strider med ideen om at kun de forholdene med størst betydning skal fremgå. (ISA 701 pkt. A30).

2.5 Erfaringer fra første år med rapportering på KAM i Norge

Reglene om sentrale forhold i revisjonsberetningen ble implementert den 15. desember 2016 og gjaldt alle årsregnskaper som ble avlagt etter denne dato. Etter det første året med sentrale forhold i revisjonsberetningen, utførte Den norske Revisorforeningen (DnR) og EY hver sin analyse av alle revisjonsberetninger, avlagt av norske revisorer for selskaper på Oslo Børs og Oslo Axess i 2016 (Den norske Revisorforening, 2017a; Kvifte & Kristiansen, 2017). Dette er de eneste kjente studiene som er gjort på KAM i Norge etter innføringen. I disse undersøkelsene ble det gjort analyser på blant annet layout, omfang, antall KAM og type KAM fordelt på ulike bransjer.

Blant funnene i undersøkelsene, kom det frem at en konsekvens av innføringen av KAM-rapporteringen har ført til at revisjonsberetningene har blitt lengre. Etter de gamle reglene utgjorde revisjonsberetningen som regel 2 sider, mens de nye beretningene består av to til syv sider, med et snitt på 4,6 sider. Det var liten variasjon mellom revisjonsselskapene, og de fleste selskapene rapporterte i snitt ca. 5 sider.

Når det kommer til antall KAM ble det observert mellom 0 og 5 stk. pr. beretning, der hovedtyngden av antall KAM ligger mellom 1-2 med et snitt på 2 stk. Her også var det liten variasjon mellom revisjonsselskapene.

Det fremkommer av EYs rapport at det finnes flere beretninger som ikke rapporterer om KAM. Dette kommer ikke like godt frem i DnRs observasjoner. Totalt var det i henhold til EYs undersøkelse 6 beretninger uten rapporterte KAM-er. Dersom revisor mener at det ikke finnes noen sentrale forhold, skal han i henhold til ISA 701 uttrykke dette i et eget avsnitt. EY har kommet frem til at kun halvparten av de seks beretningene inneholdt et slikt avsnitt. EY nevner samtidig at dette er merkelig da rapporter fra UK sier at de ikke hadde noen beretninger som ikke inneholdt sentrale forhold.

Andre forhold som kom frem i undersøkelsene er at det er variasjoner i antall rapporterte KAM innenfor ulike bransjer, samt hvilke typer det rapporteres om. De kom frem til at det var større antall KAM i bransjer som telekom, forbruksvarer og finans, mens det for selskaper i blant annet helsevern var rapportert få antall KAM.

Angående type rapporterte KAM var det tydelig at de mest brukte KAM-ene var knyttet til nedskrivningsvurderinger, etterfulgt av inntektsføring og nedskrivningsvurderinger av goodwill.

DnR rapporterer at det er variasjoner i hvor detaljert KAM-ene er beskrevet, og hvor detaljert håndteringen av disse er forklart i de ulike beretningene. Erfaringen tilsier at håndteringen av KAM-ene i større grad består av standardtekster enn det beskrivelsene gjør.

Tidligere ble det brukt lite tid på utarbeidelsen av revisjonsberetningen. Revisjonsberetningen var ofte en mal med ferdig tekst, der man fylte inn adressat, hvilket årsregnskap beretningen omhandlet, revisors tittel, dato og sted. På grunn av simplisiteten i utarbeidelsen av beretningen, var dette en rapport som kunne klargjøres av revisormedarbeidere. DnRs undersøkelse viser nå at tidsbruken er gått opp og ligger på mellom 20 og 40 timer, der belastningen ligger på senior

manager/partner. Tiden går med på utvelgelse, utforming og presentasjoner av KAM. Det er også rapportert økt ressursbruk for den revisjonspliktige.

DnR fant i sine observasjoner store variasjoner i utformingen av presentasjonen, der det benyttes både tekst, kolonner og tabeller for å fremvise de sentrale forholdene og hvordan disse ble håndtert.

I følge DnRs undersøkelse, ble det for øvrig observert lite oppmerksomhet og interesse for KAM i markedet det første året. De tror likevel at det vil komme en økt interesse i følgende år. I tillegg har DnR lagt merke til etterspørsler om maler for rapporteringen av KAM-ene. DnR mener derfor at det foreligger en risiko for at KAM-ene kan bli svært like over tid.

Analysen til DNR er ikke offentliggjort i sin helhet, men vi har fått tilgang til presentasjonen som ble gjort på DnR-dagen i 2017. EYs undersøkelse ble publisert i tidsskriftet Revisjon og regnskap i 2017.

2.6 Andre lands erfaring med «sentrale forhold» i revisjonsberetningen

De norske standardene utarbeides av Revisjonskomiteen i Den Norske Revisorforeningen (DnR). Standardene er oversatt fra de internasjonale standardene utgitt av International Assurance and Auditing Standards Board (IAASB)(Den norske Revisorforening, 2017b, p. 41).

IAASB er The International Federation of Accountants (IFAC) standardsettende organ. De har som målsetting å oppnå en global likhet i, og tillit til revisjonsprofesjonen.

IAASB la på bakgrunn av den nye EU-forordningen frem nye og reviderte revisjonsstandarder i 2015. Disse blir gradvis implementert i ulike europeiske land, og var også bakgrunnen til endringene i de norske standardene. De nye og reviderte revisjonsstandardene ble gjeldende i Norge for regnskaper avlagt etter 15.12.2016.

Enkelte land var enda tidligere ute med lignende endringer, blant annet Storbritannia, Nederland og Australia (Arnold & McGeachy, 2017).

Vi vil videre se på erfaringer fra rapporteringen av sentrale forhold i UK.

2.6.1 Erfaringer fra UK

I Storbritannia ble en endring av standardene, tilsvarende de IAASB introduserte, iverksatt allerede i 2012. Børsnoterte selskap i Storbritannia måtte fra og med 1. oktober 2012 rapportere på anslåtte risikoer for vesentlig feilinformasjon, hvilket tilsvarer det vi i Norge omtaler som KAM. I Storbritannia foreligger det også krav om at revisor må rapportere på vesentlighetsgrensen for oppdraget og revisjonens innhold.

Ettersom Storbritannia har rapportert på KAM i revisjonsberetningen over flere år enn vi har her i Norge, vil det være mulig å se dit for å danne seg et bilde av hva som kan være videre utvikling. The Financial Reporting Council (FRC), som er standardsetter i Storbritannia, utga en rapport på sine erfaringer både etter første og andre år med reviderte standarder.

2.6.1.1 Erfaringer fra år 1 med KAM-rapportering i UK

Den første rapporten «Extended auditor's report - A review of experience in the first year» kom i 2015, og baserte seg på undersøkelser de gjorde av 153 revisjonsberetninger offentliggjort av børsnoterte foretak i 2014 på bakgrunn av de reviderte standardene (The Financial Reporting Council, 2015). De fleste revisjonsberetningene i undersøkelsen ble utgitt av de fire største revisjonsselskapene, Deloitte, EY, PwC og KPMG i tillegg til noen mindre selskaper.

FRC fant i sin undersøkelse at antallet KAM varierte fra 1 til 10 med et gjennomsnitt på 4,2 pr. revisjonsberetning (The Financial Reporting Council, 2015, p. 16). Det første året inkluderte en del av revisjonsberetningene såkalte «standardrisikoer», som misligheter knyttet til inntektsføring, og risiko knyttet til ledelsens overstyring av kontroller. Dette er risikoer som er omtalt som særskilte risikoer i revisjonsstandardene. Det var ikke FRCs intensjon at disse skulle rapporteres som sentrale forhold, med mindre det faktisk er en risiko for den spesifikke virksomheten. Justert for disse var rapporterte KAM i gjennomsnitt pr. beretning på 3,5 (The Financial Reporting Council, 2015, p. 16)

Det var også noen forskjeller mellom de ulike revisjonsselskapene. PwC rapporterte i snitt på 4,9 KAM, Deloitte på 4,0, EY på 3,8 og KPMG på 3,6. PwC var det selskapet som inkluderte standardrisikoer i størst grad, uten disse ble gjennomsnittet redusert til 2,9.

Om man fordeler rapporterte KAM pr. bransje var «Oil and gas» den med høyest gjennomsnitt, etterfulgt av «Telecom», «Retail» og «Consumer Goods & Services».

Undersøkelsen delte selskapene inn i FTSE 100, FTSE 250 og FTSE 350, basert på størrelsen. FTSE 100 er de 100 største selskapene notert på London Stock Exchange, som rapporterte i snitt 5,0 KAM det første året. FTSE 250-selskapene rapporterte i snitt 3,6 KAM hvilket de mente kunne tyde på at antallet KAM påvirkes av størrelse og kompleksiteten til selskapet (The Financial Reporting Council, 2015).

Når det gjaldt type KAM som ble rapportert representerte nedskrivning av eiendeler og goodwill hele 23%. I tillegg havnet skatt, inntektsføring, avsetninger og pensjoner høyt.

2.6.1.2 Erfaringer fra år 2 med KAM-rapportering i UK

Den andre rapporten «Extended auditor's reports – A further review of experience» kom i 2016 og baserte seg på undersøkelser gjort på et utvalg revisjonsberetninger i det andre året med ny beretning (The Financial Reporting Council, 2016). Denne gangen utvidet de sin undersøkelse til å gjelde hele 278 rapporter (80% av alle aktuelle beretninger), slik at man kunne danne seg et bilde av hvordan utviklingen har vært fra år en til år to.

Nok en gang havnet nedskrivning av goodwill og eiendeler, skatt og inntektsføring høyest på listen over type rapporterte KAM, hvilket er konsistent med år 1.

Det var ingen signifikant endring mellom det første og det andre året med tanke på antall KAM som ble rapportert. Endringen viste en økning i gjennomsnittet fra 3,97 til 4,2. Dette mente de tydet på at «standardrisikoene» som ble rapportert i

2015, ble erstattet med andre risikoer i 2016 (The Financial Reporting Council, 2016, p. 27).

Det var heller ingen signifikante endringer fra det første til det andre året om man ser på antall rapporterte KAM fordelt pr. bransje. Dette tolker FRC som at revisjonsfirmaene mener de har vurdert antall risikoer riktig (The Financial Reporting Council, 2016, p. 17). De bransjene med gjennomsnittlig flest rapporterte KAM er i år to «Telecom», «Utilities», «Oil and Gas» og «Metals and Mining».

I likhet med det første året var det et høyere gjennomsnitt på antall rapporterte KAM i FTSE 100 (4,6) enn i FTSE 250 (3,5).

Noe som ble observert i undersøkelsen, var få eksempler hvor revisor kommenterte endringene i de sentrale forholdene fra år en til år to. Noen få kommenterte at det var en endring, mens enda færre kommenterte hvorfor det var en endring. Det er ikke et krav i henhold til standarden å skulle rapportere om begrunnelse for endring av KAM, så denne observasjonen er sånn sett ikke overraskende.

FRC gjennomgikk, både i år en og år to, beskrivelsene av de ulike KAM-ene for å se, i hvilken grad språket som ble brukt var standardisert eller ikke. Denne gjennomgangen er i stor grad basert på subjektive vurderinger, men resultatene de fikk indikerte at det faktisk var en utvikling mot mer skreddersydd språk heller enn standardisering.

2.7 Forventninger til KAM-rapporteringen i Norge

Som følger av studiene til DnR og EY, samt erfaringene fra UK, kan vi gjøre oss noen tanker rundt hva vi forventer å finne i vår undersøkelse av KAM-rapportering i Norge i år én og to etter standardendringen.

Når det gjelder forventninger til den overordnede analysen første år, tenker vi at vi vil finne mye av det samme som DnR og EY gjorde i sine undersøkelser. Det er liten forskjell på utførelsen av undersøkelsene, og det bør derfor være få eller

ingen forskjeller. Forskjellene i undersøkelsene går på antall selskaper som er med, og hvilke kategorier som benyttes for å klassifisere type rapporterte KAM.

For år to etter standardenringen bygger vår forventning på funnene som ble gjort i UK. Erfaringen fra år en til år to i UK viser at det ikke er veldig store endringer i KAM-rapporteringen. De har sett få endringer både i antall og type rapporterte KAM og vi har ikke grunn til å tro at utviklingen vil være annerledes i Norge.

Vi forventer også at antallet beretninger som ikke inneholder noen sentrale forhold vil reduseres, forhåpentligvis til 0. Dersom det er noen, forventer vi at disse følger kravet om en uttalelse om hvorfor revisor anser det for ikke å foreligge noen sentrale forhold. På bakgrunn av dette kan det bli en liten økning i gjennomsnittlig rapporterte KAM i år to.

En annen ting som vil være interessant å følge med på er om tekstene i beretningene blir mindre standardisert, eller om vi går i motsatt retning og standardiserer i større grad. Erfaringen fra UK tilsier at språket i KAM-rapporteringen er blitt mindre standardisert i år 2. Likevel har DnR gitt uttrykk for at de forventer mer standardisering av rapporteringen, da de har lagt merke til flere etterspørsler om maler for rapportering av KAM, selv om dette strider med formålet med standardendringen.

Til slutt vil det være spennende å se om, og eventuelt hvordan, endringer i KAM fra det ene året til det andre vil bli omtalt i beretningene i år 2. Det er ikke noe krav til at slike endringer skal kommenteres, men det vil kunne være nyttig for brukerne.

3 Litteraturgjennomgang

Den nye strukturen på revisjonsberetningen er den største endringen i revisors rapportering på lang tid. Ettersom endringen er såpass ny er det fortsatt begrenset med litteratur knyttet til konsekvensene av å ta med et KAM-avsnitt i revisjonsberetningen. Både med tanke på betydningen det har for brukerne og om endringene har gitt de resultatene de hadde til hensikt å gi. Det meste av det som finnes er under utarbeidelse og er derfor enten publiserte eller ikke-publiserte working papers.

Vi har gjennomgått tilgjengelig litteratur og forskning som er gjort på områdene knyttet til KAM-rapporteringen. I dette kapitlet vil vi gjennomgå noen av disse studiene.

3.1 Relevant forskning

3.1.1 Forskning knyttet til den gamle revisjonsberetningen:

I 2012 ble det skrevet en forskningssyntese som oppsummerer relevant forskning vedrørende den gamle revisjonsberetningen, (Mock et al., 2013). Denne sier at det i tidligere forskning er avdekket forventningsgap mellom hva brukerne av regnskapsinformasjonen forventer at en revisjon skal gi av informasjon, og hva revisjonsbransjen faktisk gir av informasjon. Dette gapet er knyttet til informasjon og kommunikasjon. Dette henger sammen med at revisjonsberetningen, i henhold til de gamle standardene, ble ansett å ha liten kommunikasjonsverdi, at den isteden kun hadde en symbolsk verdi overfor brukerne (Church et al., 2008). Grunnen til dette var at beretningen var en type «pass/fail»-beretning, ved at den enten var ren eller modifisert, og ikke ga noen spesiell informasjon til brukerne (Church et al., 2008). Den eneste virkningen den gamle beretningen ga, var dersom det ble avlagt en uventet konklusjon. Da ville markedet reagere negativt. I de øvrige tilfellene ville ikke revisjonsberetningen påvirke i noen grad (Church et al., 2008).

Gómez-Guillamón utførte i 2003 en studie der han kontrollerte revisjonsberetningens påvirkning på banker og investorer. Han kom frem til at revisjonsberetningen ville påvirke banker i sine beslutninger om å innvilge lån til selskaper. Det ville være lettere for selskaper med ren beretning å få innvilget et lån, enn de med modifisert beretning. Beretningens konklusjon ville også påvirke lånets størrelse. På samme måte ville investor påvirkes i sin beslutning om å

investere eller ikke, samt hvor mye de ville investere i et selskap (Duréndez Gómez-Guillamón, 2003). Likevel ville ikke beretningen gi noen kommunikasjonsverdi, ved at den ikke ga informasjon om verken regnskapet eller revisjonen som var utført. Brukerne har gitt uttrykk for at de ønsker mer informasjon om selskapene, og at revisor skal kommunisere mer om deres utførte arbeid (Mock et al., 2013). Dette ble spesielt tydelig etter finanskrisen i 2008, da flere selskaper gikk konkurs, og banker fikk problemer til tross for at det var avlagt rene revisjonsberetninger. Brukerne forsto ikke revisors rolle og ansvar knyttet til revisjonen, og det ble stilt spørsmålstegn ved verdien av revisjonsberetningen (Mock et al., 2013). Det ble da etterspurt forbedringer av både utformingen og innholdet i revisjonsberetningen (Church et al., 2008; Mock et al., 2013). Standardutviklerne startet da med undersøkelser for å avklare hva brukerne faktisk forventet og ønsket av revisjonsberetningen. Det ble gjennomført flere store studier for å kartlegge hva brukerne ønsket av informasjon for å skape større klarhet og åpenhet rundt revisjonen (Mock et al., 2013). Blant disse finner vi blant annet undersøkelser utført av Audit Quality Forum og CFA Institute.

I 2007 utførte Audit Quality Forum en studie hvor det kom frem forslag til endringer i beretningens innhold. Forslagene gikk blant annet på mer informasjon om vesentlige hendelser eller forhold med referanser til usikkerhet og fremtidig risiko, vesentlige hendelser i revisjonen og hvordan disse er håndtert, skreddersydde selskapsrapporter fremfor standardrapporter, samt sensitive forhold (Referert i Mock et al., 2013).

CFA Institute utførte i 2010 en internasjonal studie der de avdekket at 94% av deltakerne i undersøkelsen ønsket mer informasjon i revisjonsberetningen. 60% av disse mente at revisjonsberetningen burde inneholde mer informasjon om revisjonsprosessen, 72% ønsket informasjon om revisors uavhengighet og 66% ønsket informasjon om det faktiske nivået av bekreftelser som er oppnådd gjennom revisjonen. Videre fant de at 82% av deltakerne ønsket informasjon knyttet til metoden som er benyttet for å fastsette vesentlighetsgrensen, og at 77% av deltakerne mente at informasjon rundt vesentlighet ville være nyttig.

3.1.2 Foreløpig forskning knyttet til den nye revisjonsberetningen

Hovedformålet med den nye reguleringen er å øke informasjonsnivået i revisjonsberetningen, bedre kommunikasjonen og øke revisjonsverdien (Cordos & Fülöpa, 2015; IAASB, 2011; Lennox, Schmidt, & Thompson, 2017; Sierra-Garcia, Gambetta, Antonia, García-Benau, & Orta-Pérez, 2017).

Før den nye reguleringen knyttet til revisors beretning var et faktum, hadde debatten rundt revisors rapportering foregått i lang tid. Flere studier konkluderte med at den tradisjonelle revisjonsberetningen hadde liten informasjonsverdi og begrenset nytte for brukerne (Church et al., 2008). Rapporten ble spesielt kritisert for å være en «pass/fail»-rapport og det ble ansett å være et forventningsgap mellom det brukerne forventet å få av informasjon og det revisor ga av informasjon (Church et al., 2008; IAASB, 2011; Vanstraelen, Schelleman, Meuwissen, & Hofmann, 2012). Dette forventningsgapet så ut til å komme av at brukerne ikke helt forsto hva slags type ansvar revisor har og omfanget av dette, i tillegg til nivået av sikkerhet revisor gir gjennom sine konklusjoner (Church et al., 2008; IAASB, 2011).

Frem til nå har forskningen i hovedsak omhandlet konsekvensene et KAM-avsnitt vil ha på en investors beslutninger, men det er også gjort noe forskning på hvilke faktorer som påvirker antallet og type KAM som blir rapportert.

Christensen, Glover og Wolfe undersøkte konsekvensene i sin studie, publisert i et ”working paper” fra 2014, hvor de så på hvorvidt ikke-profesjonelle investors investeringsbeslutninger ble påvirket av et avsnitt om KAM i revisjonsberetningen (Christensen, Glover, & Wolfe, 2014). Der fant de at dersom et avsnitt om KAM var til stede i revisjonsberetningen var det større sannsynlighet for at den ikke-profesjonelle investoren endret sin beslutning om å investere. Imidlertid fant de også at denne effekten ble reversert dersom man hadde et etterfølgende avsnitt hvor de tilhørende revisjonshandlingene ble beskrevet. Forskerne mente dette tydet på at et slikt avsnitt reduserte, eller eliminerte effekten av KAM-avsnittet (Christensen et al., 2014).

En svakhet med denne studien er imidlertid at den kun undersøker investorenes første reaksjon på en enkelt omtale av KAM i revisjonsrapporten. Etterfølgende

reaksjoner på en eller flere KAM kan være annerledes. Spesielt om slike avsnitt blir standardiserte over tid (Christensen et al., 2014).

Köler, Ratzinger Sakel og Theis utvidet i et working paper fra 2014 denne studien ved å også se på profesjonelle investorer. Resultatene i undersøkelsen tyder på et avsnitt som omtaler KAM ikke har verdi for de ikke-profesjonelle investorene, hvilket sammenfaller med funnene som ble gjort av Christensen et al. (2014). De konkluderer med at de ikke-profesjonelle investorene har vanskelig med å prosessere all informasjonen som blir gitt, og dermed ikke er i stand til å oppfatte signalene fra KAM-avsnittet (Köhler, Ratzinger-Sakel, & Theis, 2016).

Når det gjaldt de profesjonelle investorene tyder resultatene i studien på at et eget avsnitt som omtaler KAM har betydning for investorene, men at hvilken reaksjon og hvor sterk reaksjonen er avhenger av hva slags informasjon som gis (Köhler et al., 2016).

Lite forskning er knyttet til hva som påvirker antall og type KAM som blir rapportert, slik et upublisert working paper skrevet av Ana Isabel Morais og Inês Pinto fra 2016 gjør. De forsøker å finne de faktorene som påvirker antall KAM rapportert av revisor i noen utvalgte europeiske land etter de tok i bruk den nye rapporteringsmodellen (Morais & Pinto, 2017). Funnene i studien viser at selskapets størrelse, profitabilitet, revisjonshonorar og bransje alle er faktorer som påvirker antallet KAM som blir rapportert.

Større firma er ofte mer komplekse og krever mer arbeid i revisjonsprosessen, hvilket også øker revisjonshonoraret. Størrelse og revisjonshonorar har derfor et positivt forhold til antall KAM som blir rapportert (Morais & Pinto, 2017). Selskaper med høy profitabilitet har i følge studien derimot færre KAM. Bakgrunnen for dette er at selskaper med lav profitabilitet ofte har større risiko, og derfor krever mer jobb og gir flere KAM (Morais & Pinto, 2017).

Resultatene i undersøkelsen sier også at antall KAM påvirkes av hvilken bransje selskapet opererer i. Det fremkommer gjennom tidligere litteratur, blant annet en studie utført av Dan A. Simunic i 1980, at enkelte bransjer er vanskeligere å revidere enn andre (som referert i Morais & Pinto, 2017, p. 8) . Den samme

studien kommer også frem til at service- og finanssektorene er mindre komplekse å revidere enn for eksempel selskaper innenfor industrisektoren (som referert i Gonthier-Besacier & Schatt, 2007, p. 9). Gonthier-Besacier et al. refererer også i sin studie til en undersøkelse gjort av Anderson og Zeghal gjort i 1994, hvor de kom frem til at «utility companies» hadde betydelig lavere revisjonshonorar enn selskap i andre bransjer, hvilket gjør at de etter Morais et al. (2017) forventes å ha færre KAM i gjennomsnitt enn andre bransjer.

I 2016 kom det også en oppfølger til forskningssyntesen til Mock et al. fra 2013, som presenterer endringer i forskningen frem til 2015 (Bédard, Coram, Espahbodi, & Mock, 2016). Blant annet vurderer syntesen forskning som baserer seg direkte på forslagene til endring som kom fra PCAOB, IAASB og FRC i tidsperioden mellom 2013 og 2015. Forskningssyntesen har fått med undersøkelser som er utført etter innføringen av KAM, i blant annet UK, og har tatt utgangspunkt både i publisert forskning og ikke-publisert forskning fra SSRN (Bédard et al., 2016).

Oversiktsartikkelen viser at rapporteringen av KAM nå møter brukernes ønske om mer informasjon knyttet til finansregnskapet, revisjonen og revisor. Likevel vil ikke KAM ha en betydelig positiv effekt på brukernes oppfatning av verdien av revisjonen. Den sier at KAM-rapportering har en verdi, men at noen av opplysningene kan resultere i at brukerne er mindre tilbøyelige til å vurdere et selskap som en investering. Den sier også at brukerne ser den ekstra informasjonen som en juridisk ansvarsfraskrivelse fra revisors side, og at de oppfatter revisjonen som mindre pålitelig (Bédard et al., 2016).

Der Bédard et al. er usikre på verdien av KAM, finnes det annen forskning som sier at utvidelsen av revisjonsberetningen har verdi for brukerne. Blant disse er et working paper utarbeidet av Seebeck og Kaya i 2017. De har forsket på kommunikasjonsverdien av utvidet revisjonsrapportering.

Gjennom studien har de kommet frem til at kommunikasjonsverdien av revisjonsberetningen øker betraktelig etter implementeringen av ISA 700, og i de to påfølgende årene. Dette viser at KAM-rapporteringen gir verdi og at revisor

lærer av erfaring, slik at informasjonen i beretningen utbedres og at informasjonen både blir bedre og tydeligere.

Videre ser de likevel at beretningene fra år tre blir mer konvergerende, og at antall nye KAM reduseres. De har bevis for en assimilering av revisjonsberetningen over tid, som kan tyde på at det foreligger en risiko for at en langsiktig utvikling går mot en standardisering av rapporteringen, ved at de går tilbake og bruker innholdet fra tidligere års rapporter (Seebeck & Kaya, 2017).

3.2 Problematisering av den nye revisjonsberetningen

En endring i standarden var etterspurt av brukerne, men er ikke nødvendigvis utelukkende positiv. I det følgende vil vi presentere noen av utfordringene som kommer med den nye rapporteringen.

Da lovgiverne satte seg ned for å finne en måte å øke revisjonskvaliteten på etter Finanskrisen, var ideen i hovedsak at dette måtte gjøres ved å øke informasjonen i revisjonsberetningen slik at revisjonsasymmetrien mellom revisor og brukere ble redusert (Bédard, Gonthier-Besacier, & Schatt, 2014; Cordos & Fülöpa, 2015).

Likevel var det mange interessentgrupper som ga uttrykk for sine bekymringer knyttet til standardendringen og nytten brukerne har av den ekstra informasjonen som skulle inkluderes (Cordos & Fülöpa, 2015; Lennox et al., 2017).

I en undersøkelse gjort av Lennox, Schmidt og Thompson i 2017 så de på markedsreaksjonene på den utvidede revisjonsberetningen. De konkluderte med at investorene allerede var informert om de aller viktigste finansielle risikoene, før den utvidede revisjonsberetningen ble introdusert (Lennox et al., 2017).

Resultatene i to franske undersøkelser, fra 2014 og 2015, viste også at slik tilleggsinformasjon i revisjonsberetningen hadde svært begrenset effekt på markedet og informasjonsverdien (Bédard et al., 2014; Bédard, Gonthier-Besacier, & Schatt, 2015).

I tillegg kom frykten for at den typen tilleggsinformasjon vil kunne trekke oppmerksomheten bort fra de resterende delene av revisjonsberetningen og det tilhørende regnskapet. Dette ble undersøkt av (Sirois, Bédard, & Bera, 2018) hvor

de, ved bruk av "eye-tracking"-teknologi, undersøkte om og hvordan tilleggsinformasjonen i revisjonsberetningen påvirket hvordan brukerne bruker informasjonen i de tilhørende, reviderte årsregnskapene. De fant at KAM-informasjonen trakk brukernes oppmerksomhet mot regnskapstall knyttet til de KAM-ene som ble omtalt i revisjonsberetningen, men at det samtidig trakk oppmerksomheten bort fra de resterende delene av regnskapet (Sirois et al., 2018).

Noe annet som kan være problematisk med den nye revisjonsberetningen er at revisors og investors syn på hva KAM-avsnittet gir av informasjon kan avvike fra hverandre. Josette R. E. Pelzer fant i sin undersøkelse fra 2016 at brukerne ikke forsto at KAM sammen med en ren beretning, indikerte at tilstrekkelig revisjonsbevis hadde blitt innhentet både for de rapporterte KAM-ene og regnskapet i sin helhet (Pelzer, 2016). Hun fant at investorene ser på KAM som et verktøy for å belyse områder som revisor ikke er komfortable med, heller enn et område hvor revisor kommuniserer risiko (Pelzer, 2016)

4 Metode

I dette kapitlet skal vi beskrive hvilke metodiske valg som er gjort i forbindelse med gjennomføringen av denne studien.

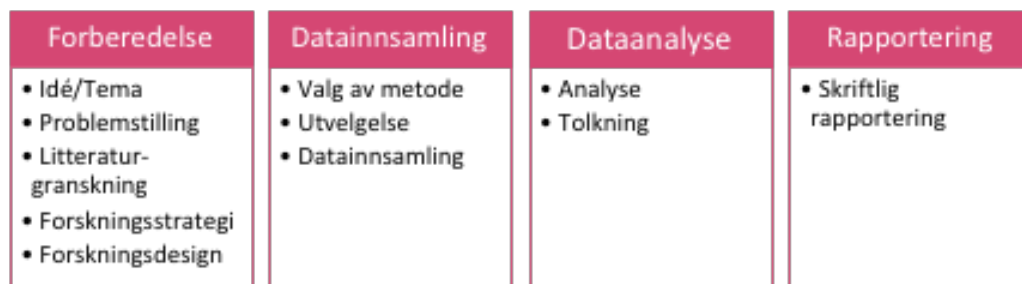
4.1 Forskningsprosessen

Forskningsprosess er en prosess der man bruker systematisk fremgangsmetode for å besvare en problemstilling (Saunders et al., 2016).

Figur 3 Forskningsprosessen (Saunders, Lewis & Thornhill, 2016)

I denne studien har vi lagt til grunn denne inndelingen når vi beskriver oppgavens forskningsprosess. Prosessen deles inn i fire deler. Forberedelse – Datainnsamling – Dataanalyse – Rapportering.

Figur 4 Inndeling av forskningsprosessen

Gjennom kapittel 1-3 har vi gjennomgått store deler av forberedelsesfasen, med ide/tema, avklaring av problemstilling og litteraturgranskning. Vi vil i det følgende forklare hvilken forskningsstrategi, -design og metode vi har valgt, og hvordan vi har foretatt utvalg, datainnsamling og analyse av data i denne studien.

4.2 Valg av metode

I denne studien tar vi utgangspunkt i samfunnsvitenskapelig metode.

Innenfor samfunnsvitenskapelig metode skilles det mellom kvalitativ- og kvantitativ metode. I den brede definisjonen av kvantitativ og kvalitativ metode, er kvantitativ metode basert på talldata, mens den kvalitative metoden er basert på tekstdata (Ringdal, 2013), men det finnes flere nyanser av de to, som flyter over i hverandre (Saunders et al., 2016).

Problemstillingen i denne studien går ut på å kartlegge og analysere endringer i sentrale forhold i revisjonsberetningene for 2016 og 2017, og se på tendenser og trender i rapporteringen. Dette vil være en kvantitativ studie, men uten formelle statistiske tester, da vi kun sammenligner rapporter for to år.

Vi har en åpen problemstilling, som vil si at det ikke er en klar teori. Et deskriptivt design vil være aktuelt for denne studien, fordi vi skal observere trender og tendenser. Deskriptivt design brukes til å identifisere, karakterisere og beskrive mønstre i datamaterialet (Grønmo, 2016), og benyttes for å kartlegge situasjoner eller forhold (Saunders et al., 2016).

Siden reglene om sentrale forhold i revisjonsberetningen kun har vært gjeldende i to år, er dette et godt tidspunkt å foreta en kartlegging av hvordan standarden blir

fulgt i praksis. Vi vil derfor utføre en ren deskriptiv forskning på området. Vi har nå gjennomført år to med rapportering etter ny standard, og det er første gang man kan sammenligne data over flere perioder for å se på endringer og utvikling i rapporteringen. Det er nettopp derfor vi nå anser det som et godt tidspunkt å utføre en slik analyse.

For å besvare problemstillingen vil det være hensiktsmessig å velge en dokumentundersøkelse som strategi. I dokumentundersøkelser benytter man offentlig tilgjengelige datakilder (Saunders et al., 2016). Med en slik strategi er det mulig å utføre analyse på tidligere rapporteringer og endringer over tid. Dokumentundersøkelse er mye benyttet i forskning innenfor regnskap og revisjon, da disse undersøkelsene ofte baserer seg på årsregnskapene til ulike selskaper. Denne studien krever at vi henter ut og sammenstiller opplysninger fra de ulike revisjonsberetningene. Vi har derfor gått manuelt inn i hver enkelt revisjonsberetning for å hente ut den relevante informasjonen og dataene vi trenger for å kunne foreta de testene og analysene vi ønsker i denne studien.

Vi tar utgangspunkt i den nye revisjonsstandard og ser hvordan denne er behandlet i praksis. Siden vi går fra teorien og utforsker et forhold, vil vi i utgangspunktet benytte en deduktiv metode for denne studien, men uten hypotesetesting (Saunders et al., 2016).

4.3 Utvalg og datagrunnlag

Det finnes to ulike typer data; sekundærdata og primærdata. Hvor sekundærdata er ulike typer foreliggende data, og primærdata er egeninnsamlede data (Ringdal, 2013). I vår studie vil vi i hovedsak benytte oss av sekundærdata. Vi skal se på utviklingen i revisors rapportering, slik at revisjonsberetningene vil utgjøre vårt datagrunnlag. I tillegg vil vi benytte andre sekundære kilder som rapporter og uttalelser fra norske og utenlandske offentlige kanaler. Revisjonsberetningene vi benytter oss av, finner vi i tilknytning til selskapenes årsregnskaper som offentliggjøres sammen med selskapenes årsrapporter. Vi kan finne disse enten via selskapenes hjemmesider, eller benytte oss av databasen NewsWeb.no, som er en database tilgjengelig via Oslo Børs' hjemmesider.

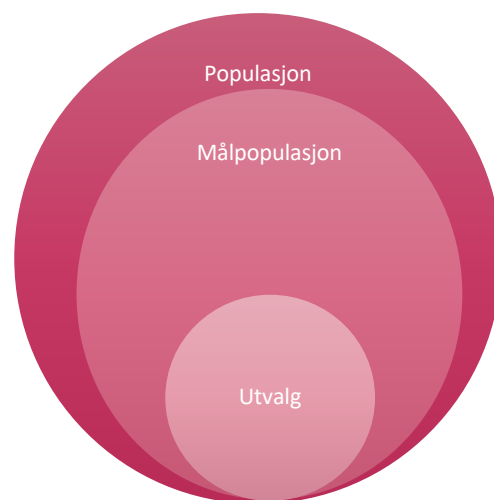
Populasjonen for denne studien er alle revisjonsberetninger avlagt for selskaper på Oslo Børs og Oslo Axess i 2016 og 2017. En populasjon er det totale omfanget av elementer som vi ønsker å si noe om (Cooper & Schindler, 2014). Blant disse, vil alle enheter som er *relevante* for oss å undersøke, kalles målpopulasjon (Cooper & Schindler, 2014), og så langt det er mulig bør man se på alle disse (Saunders et al., 2016). I mange undersøkelser vil det være umulig eller lite hensiktsmessig å

undersøke alle de relevante enhetene, enten fordi de ikke er tilgjengelige eller at man ikke har nok ressurser (Saunders et al., 2016). I slike tilfeller vil det derfor være nødvendig å gjøre et utvalg. Dette utvalget kan gjøres på to måter; sannsynlighetsutvalg og ikke-sannsynlighetsutvalg (Saunders et al., 2016). Ved sannsynlighetsutvalg er sannsynligheten for at hver enkelt enhet blir valgt ut kjent, hvilket gjør det mulig å generalisere til hele populasjonen (Saunders et al., 2016). Ikke-sannsynlighetsutvalg vil ikke gi mulighet til å generalisere statistisk, men vil i større grad være basert på subjektive vurderinger (Saunders et al., 2016).

Vi har valgt å dele vår undersøkelse i to. I den første delen skal vi se overordnet på hele målpopulasjonen, som vil bestå av alle de relevante revisjonsberetningene, for å finne hvor mange, og hvilke KAM det rapporteres på. I den andre delen av undersøkelsen vil vi gjøre et utvalg fra målpopulasjonen, og gå mer i dybden på noen utvalgte beretninger, for å se på utviklingen av omtalen.

I den første delen vil det være mulig for oss å undersøke alle enhetene i vår målpopulasjon. Dette vil i den andre delen bli for tidkrevende og det vil derfor her være mer hensiktsmessig å foreta et utvalg. Dette utvalget vil være et ikke-statistisk utvalg.

Vi forklarer hvordan utvalgene gjennomføres i kapittel 4.3.1 og 4.3.2

Figur 5 Populasjon og utvalg (Cooper & Schindler, 2014; Saunders, Lewis, & Thornhill, 2016)

4.3.1 Del 1

I de følgende avsnittene, avsnitt 4.3.1.1 og 4.3.1.2, vil vi gjennomgå hvordan vi har foretatt utvalget til analysen i del 1, og hvordan vi vil utføre selve analysen.

4.3.1.1 Utvalg – Del 1

Den nye standarden som vi ønsker å undersøke, er kun et krav for børsnoterte foretak. Vi har derfor tatt utgangspunkt i selskaper på Oslo Børs pr. 31.12.2017, hvor det var totalt 228 noteringer.

For å kunne foreta de undersøkelsene vi ønsker, er vi nødt til å sette noen kriterier og forutsetninger for selskapene vi ser på.

Ettersom standardendringen gjelder fra regnskapsåret 2016, og vi ønsker å sammenligne med 2017, krever dette at selskapene vi velger ut har rapportert på KAM i begge disse periodene. For å være sikre på dette har vi derfor utelatt selskaper som har blitt notert eller tatt av børs i løpet av 2017. I tillegg er vi avhengige av at revisjonsberetningen for 2017 blir tilgjengelig i løpet av våren 2018, slik at vi utelater selskaper med avvikende regnskapsår.

Vår undersøkelse fokuserer på hvordan utviklingen har vært i Norge. Vi har derfor valgt å se bort fra selskaper som ikke er hjemmehørende i Norge, og som ikke har norsk revisor. I tillegg ser vi bort fra selskaper under kategorien «Equity certificates» på Oslo Børs. Disse er i hovedsak sparebanker som avviker i type drift sammenlignet med de andre noterte selskapene, noe som vil resultere i helt andre typer KAM-er og dermed vil kunne være forstyrrende i vår undersøkelse.

Det vil også være et kriterium at beretningene er tilgjengelige og fullstendige. Selskaper som ikke har offentliggjort revisjonsberetning innen 7.mai vil ikke bli inkludert i vårt utvalg. Dette av praktiske årsaker med tanke på innlevering av oppgaven. Fristen for å levere årsrapporten er for børsnoterte selskap 30. april, slik at majoriteten av selskapene vil ha tilgjengelige beretninger innen fristen vi har satt.

I listen vi hentet fra Oslo Børs, over børsnoteringer pr. desember 2017, inngår også B-aksjer. Vi har fjernet disse da det ikke er snakk om egne selskaper med

egne revisjonsberetninger. I tillegg har vi fjernet selskaper som har gått konkurs i 2017.

Etter korrigeringer, som følger av kriterier og forutsetninger forklart over, sitter vi igjen med 133 selskaper som vil være vår målpopulasjon, og som vi vil se på i den første delen av undersøkelsen.

Under har vi laget en tabell som viser hvordan vi har kommet frem til vår målpopulasjon. Det er flere selskaper som faller innunder flere av kriteriene for å bli fjernet, forklart ovenfor. I tabellen under vises disse bare én gang, og frafaller for det første kriteriet de oppfyller. Totalt er det 95 selskaper som frafaller fra populasjonen.

Antall noteringer på børs:	228
Ikke relevant børskategori (Equity certificates)	20
Endret status på børs i 2017	28
Utenlandske selskaper	30
Utenlandsk revisor	12
B-aksjer	2
Ikke avlagt rapport innen 7. mai	2
Konkurs	1
Totalt frafalt:	95
Gjenværende populasjon	133

Tabell 1 Oversikt over frafall fra populasjonen.

4.3.1.2 Innhold i analyse – Del 1

Gjennom undersøkelsen benytter vi Excel som arbeidsverktøy.

Vi har gjennom utvalgsprosessen laget en oversikt over alle selskaper som inngår i målpopulasjonen. Vi har gått inn i alle de 133 revisjonsberetningene, for både 2016 og 2017, og hentet ut informasjon om de ulike selskapene og deres tilhørende revisjonsberetninger, knyttet til blant annet antall sider, antall KAM, revisor, bransje og børssegment. Når vi skal utføre analysen for del 1 tar vi derfor utgangspunkt i denne Excel-listen og lager en pivot. Med en pivot kan vi lage utallige tabeller av ulike forhold og sammenhenger med informasjonen som er lagt inn i oversikten. Vi tar ut tabellene og lager diagrammer og fremstillinger av resultatene for hver periode.

Vi har samlet følgende informasjon:

- Fordeling av selskaper mellom revisjonsselskapene, med andelsprosent.
- Fordeling av selskaper pr. revisjonsselskap fordelt på børskategorier.
- Oversikt over antall sider pr. beretning.
- Gjennomsnittlig antall sider i beretningen pr revisjonsselskap og totalt.
- Gjennomsnittlig antall KAM fordelt på revisjonsselskap og totalt.
- Antall selskaper fordelt på antall rapporterte KAM.
- Gjennomsnittlig antall KAM pr. de ulike børssegmentene.
- Andel rapporterte KAM pr. revisjonsselskap.
- Gjennomsnittlig antall KAM pr. bransje, og antall selskaper pr. bransje.
- Oversikt over de ulike typene KAM med antall selskaper som inneholder de ulike KAM-ene.
- Gjennomsnittlig antall KAM pr. risikogruppe

Funnene vil bli presentert i oppgavens analysedel i kapittel 5.1.

Selskapene blir i denne analysen kategorisert i ulike risikokategorier. Denne kategoriseringen har vi basert på en kortsiktig konkursprediksjon foretatt av Proff Forvalt. Med utgangspunkt i de tilgjengelige regnskapstallene til hvert enkelt selskap og analyse av lønnsomhet, likviditet og soliditet, gjør Proff Forvalt en vurdering av hvor stor sannsynlighet det er for at et selskap går konkurs. Denne sannsynligheten kommer til uttrykk gjennom et rangeringssystem som går fra A1 til D. Der A1 er lav risiko for konkurs, mens D er ekstremt høy risiko for konkurs. Vi har benyttet denne rangeringen i vår kategorisering av de ulike risikonivåene. For selskaper som ikke har tilgjengelig regnskapsinformasjon for mer enn ett år, og selskaper som faller inn under betegnelsene forsikringsvirksomhet, eller andre tjenester tilknyttet finansierings- og forsikringsvirksomhet, beregner ikke Proff Forvalt konkursprediksjon. Blant selskapene i vårt utvalg er det seks selskaper som ikke har denne typen rangering hos Proff Forvalt, og som dermed ikke sees på når vi ser på gjennomsnittlig antall KAM i forhold til risikonivå. Vi har benyttet Proff Forvalts vurdering fra 2016 som grunnlag for både 2016 og 2017, da konkursprediksjonen som baseres på 2017-tall ikke er tilgjengelig på analysetidspunktet.

Etter å ha lagd en oversikt over all relevant informasjon knyttet til revisjonsberetningene for begge år, vil vi først sammenligne funnene for 2016 og 2017 for å kartlegge utviklingen mellom de to periodene. Deretter sammenligner vi funnene fra 2016 mot undersøkelsene som er foretatt av DnR og EY. Til slutt vil vi sammenligne våre data med erfaringene fra første og andre år med KAM-rapportering i UK.

4.3.2 Del 2

I avsnitt 4.3.2.1 og 4.3.2.2 vil vi forklare utvalgsprosessen og hvordan analysen for del 2 vil foregå.

4.3.2.1 Utvalg – Del 2

I del 2 har vi gjort to ulike utvalg, fordi vi ønsker å se nærmere på utviklingen i revisjonsberetningene for både selskaper som har samme revisor i begge perioder, samt for selskaper hvor det har vært et revisorskifte.

Utvalg uten revisorskifte

Ved utvelgelsen av enheter til undersøkelsen i del 2, har vi tatt utgangspunkt i listen over målpopulasjonen vår fra del 1. Selskapene er sortert etter hvilket revisjonsselskap de benytter. Vi velger ut 8 selskaper fra hvert av de fem største revisjonsselskapene, EY, PwC, KPMG, Deloitte og BDO. Utvalgsstørrelsen på 8 stk. pr. revisjonsselskap kommer av kriteriene som er forklart under. Ett av revisjonsselskapene, BDO, har kun 8 selskaper som oppfyller disse kriteriene. For å få et likt antall selskaper fra hvert revisjonsselskap, har vi derfor satt dette antallet som utvalgsstørrelsen for alle revisjonsselskapene. Vi sitter igjen med et totalt utvalg på 40 selskaper, som gir 80 revisjonsberetninger totalt.

Utvalget er ikke statistisk, men valgt som «key items» basert på følgende forhold; Vi har satt som kriterier for utvalget at de må inneholde minst én KAM innenfor kategorien nedskrivning, inntektsføring eller nedskrivning av goodwill. Grunnen til at vi har satt dette som et kriterium er fordi dette er de tre mest brukte KAM-kategoriene fra 2016, se figur 20. Siden vi skal gjøre en undersøkelse som baserer seg på hvilke endringer som gjøres i beretningene, der vi vil se endringer i utforming og tekst, vil det være hensiktsmessig å se på beretninger som inneholder en eller flere like KAM-er i 2016 og 2017. Vi anser sjansen for at

beretningene vil inneholde samme KAM i begge perioder som størst for selskaper som rapporterer de mest brukte KAM-ene.

FILTER:	
Revisorskifte	Nei
KAM 2016	Nedskrivning, inntektsføring, nedskrivning av goodwill

Revisor	Antall KAM-er	Antall selskaper
BDO	13	8
Deloitte	14	11
EY	35	31
KPMG	26	19
PwC	16	13
Totalt	104	82

Tabell 2 Oversikt søkekriterier og antall KAM og selskaper ved utvalg del 2.

Siden vi startet å gjøre utvalget til del 2 før alle beretninger for 2017 ble offentliggjort, har vi tatt utgangspunkt i de beretningene vi faktisk hadde tilgang til på tidspunktet hvor vi foretok utvalget. For de revisjonsselskapene der vi har tilgang til flere beretninger enn utvalgsstørrelsen på åtte stk., har vi valgt å gjøre utvalget basert på de selskapene hvor flere av de tre mest brukte KAM-ene er omtalt i beretningen, og/eller de selskapene som anses som størst på børsen. For å fastsette størrelse, har vi tatt utgangspunkt i at selskaper notert under børs kategorien OBX er de største selskapene, OB Match er de nest største selskapene, etterfulgt av OB standard og Axess.

BDO	Deloitte	EY	KPMG	PWC
BergenGroup	Atea	Belships	Kværner	DOF
Europris	ABGSundalCollierHolding	DNO	Akastor	Ekornes
Gyldendal	Entra	KongsbergGruppen	Aker	GCRieberShipping
HavyardGroup	KongsbergAutomotive	Orkla	AkerSolutions	NorwegianProperty
LinkMobilityGroup	Multiconsult	PetroleumGeo-Services	GjensidigeForsikring	SevanDrilling
Medistim	NattoPharma	Schibsted	NorskHydro	Treasure
Q-Free	NorwegianAirShuttle	Telenor	OceanYield	WalleniusWilhelmsenLogistics
Techstep	YaraInternational	TGS-NOPECGeophysicalCompany	TomraSystems	Wilh.WilhelmsenHolding

Tabell 3 Oversikt utvalg til analyse del 2 fordelt på revisjonsselskap.

Vi sitter igjen med utvalget som vist i tabellen over.

Utvalg med revisorskifte

Utvalget til denne delen av analysen i del 2, er tatt med utgangspunkt i listen vår over målpopulasjonen pr.31.12.17 og sortert på selskaper hvor det har vært et revisorskifte.

SELSKAP	REVISOR	
	2016	2017
AF Gruppen	EY	PwC
Aqualis	EY	PwC
Borgestad	EY	Deloitte
Magseis	KPMG	Deloitte
Otello Corporation	KPMG	PwC
Protector Forsikring	PwC	EY
Targovax	EY	PwC

Tabell 4 Selskaper med revisorskifte.

Totalt er det sju selskaper som har hatt et revisorskifte i 2017. Siden det er såpass få selskaper med revisorskifte, vil vi ha mulighet til å undersøke alle.

4.3.2.2 Innholdet i analyse – Del 2

I analysen i del 2 vil vi først se på endringer i revisjonsberetningene for de enkelte selskapene. Deretter vil vi løfte dette opp til revisjonsselskapsnivå, der vi prøver å se på endringer innenfor de enkelte revisjonsselskapene og sette disse opp mot hverandre. Til slutt vil vi gjøre en analyse av endringer i KAM-rapporteringen for selskaper der det har vært revisorskifte. Vi kontrollerer disse selskapene for å se om det er vesentlige forskjeller i rapporteringen når beretningen gis ut av et annet revisjonsselskap. Vi vil se om eventuelle forskjeller i rapporteringen kommer av ulik strategi og analyse i de to revisjonsselskapene, eller om dette har å gjøre med endringer hos klienten. Vi anser det derfor som en interessant strategi å se på selskaper hvor det har vært revisorskifte for å se om det er klientegenskapene eller revisor som er avgjørende for hvordan KAM rapporteres.

Før vi starter analysen setter vi opp en sjekkliste med punkter for hva vi ønsker å fokusere på. Vi ønsker å få størst mulig overblikk over hvordan rapporteringen faktisk gjennomføres, og har kommet frem til følgende punkter som vi mener dekker dette ønsket:

- Layout i hver periode
- Hvilke typer KAM som er rapportert i hver periode
- Om teksten er videreført i de KAM-ene som er med i 2016 og 2017
- Graden av selskaps-spesifikk informasjon som gis i KAM-ene
- Om det gis kommentar på eventuelle endringer gjennom året som påvirker KAM
- I hvilken grad det virker til at det er foretatt en reell vurdering av endringer i selskapet som påvirker KAM-rapporteringen
- Om det gis konklusjon på KAM-ene
- Endring i antall ord i KAM-er som er videreført

Når vi ser på rapporteringen på revisjonsselskapsnivå vil vi vurdere forhold som:

- Standardisering av layout
- Standardisering av tekster
 - Innledning
 - KAM-tekster
- Om revisjonsselskapene benytter endringsavsnitt

Til slutt ser vi nærmere på selskapene som har hatt revisorskifte i løpet av året. I vårt utvalg på 133, har syv av disse en annen revisor i 2016 enn de har i 2017. I analysen av disse syv selskapene, har vi valgt å se på mange av de samme punktene vi har fokusert på i den øvrige analysen på del 2, som er listet opp ovenfor.

På et overordnet plan er tanken å se etter trender hos de selskapene som har hatt revisorskifte. Dette skal vi gjøre gjennom å se på endringene i beretningen som ble gitt ut av revisor i 2016 og beretningen som ble gitt ut av ny revisor i 2017.

Punktene vi har valgt å se på, for å få en oversikt over eventuelle endringer som er gjort, er blant annet hvilken type KAM som er rapportert i de ulike årene og om noen av de som ble rapportert det første året eventuelt ble videreført av ny revisor.

Deretter vil det være relevant å undersøke om de KAM, som eventuelt ble videreført, har blitt endret på både med tanke på navn og innhold i beskrivelse, samt håndtering. I tillegg vil det være interessant å se på forskjellen i hvor selskaps-spesifikk informasjonen er i det ene året sammenlignet med det andre, og om antall ord er ulikt dersom en KAM videreføres.

På et mer generelt plan, vil det være interessant å se på hvorvidt eventuelle endringer kommenteres, om det konkluderes på hver KAM og om eventuelle presiseringer og modifiseringer videreføres.

5 Analyse

Nedenunder vil vi presentere og sammenligne funnene vi har gjort ved analyse av dataene innhentet fra revisjonsberetningene for 2016 og 2017. Vi vil videre sammenligne våre funn mot forskningen utført av DnR og EY for år én, samt undersøkelsene som ble gjort i UK etter år én og to etter standardendring.

Analyse del 1 blir presentert i kapittel 5.1 og analyse del 2 i kapittel 5.2.

5.1 Analyse del 1: Overordnet KAM-analyse

5.1.1 Data 2016 og 2017

I den overordnede KAM-analysen undersøker vi 133 selskapers revisjonsberetninger utgitt av de seks største revisjonsselskapene i Norge. Under følger våre funn for analyse av KAM-rapportering for 2016 og 2017.

Vi ser først på fordelingen av markedsandeler, før vi ser på oppbyggingen av revisjonsberetningene. Her gjennomgår vi antall sider i revisjonsberetningen, antall KAM og type KAM rapportert, i tillegg til KAM fordelt på bransjer. Til slutt undersøker vi videreføring av KAM og kommer med noen generelle observasjoner.

Fordeling av markedsandel:

I tabellene under ser man en oversikt over de ulike revisjonsselskaperens markedsandeler, både totalt og fordelt på de ulike kategoriene på Oslo Børs.

2016			2017		
Revisor 2016	Antall Selskap	Andel i %	Revisor 2017	Antall selskap	Andel i %
EY	53	40 %	EY	51	38 %
PwC	27	20 %	PwC	29	22 %
KPMG	24	18 %	KPMG	24	18 %
Deloitte	15	11 %	Deloitte	16	12 %
BDO	11	8 %	BDO	10	8 %
RSM	3	2 %	RSM	3	2 %
Totalt	133		Totalt	133	

Tabell 5 Fordeling av markedsandeler mellom revisjonsselskapene 2016 og 2017..

I 2016 har EY størst markedsandel blant revisjonsselskapene på Oslo Børs med 40%. De er etterfulgt av PwC med en markedsandel på 20%, før KPMG, Deloitte og BDO følger på med henholdsvis 18%, 11% og 8%. Lavest andel har RSM med 2%.

Det er ingen endringer i markedsfordelingen i 2017. EY er fremdeles markedsleder, men har redusert sin andel til 38%. PwC og Deloitte har økt sine andeler med henholdsvis 2% og 1%.

2016					
Revisor 2016	OBX	OB Match	OB Standard	Axess	Totalt
EY	9	29	6	9	53
PwC	2	20	3	2	27
KPMG	6	14	2	2	24
Deloitte	3	8	2	2	15
BDO		7	3	1	11
RSM		2		1	3
Totalt	20	80	16	17	133

Tabell 6 Fordeling av selskaper innenfor de ulike børssegmentene 2016.

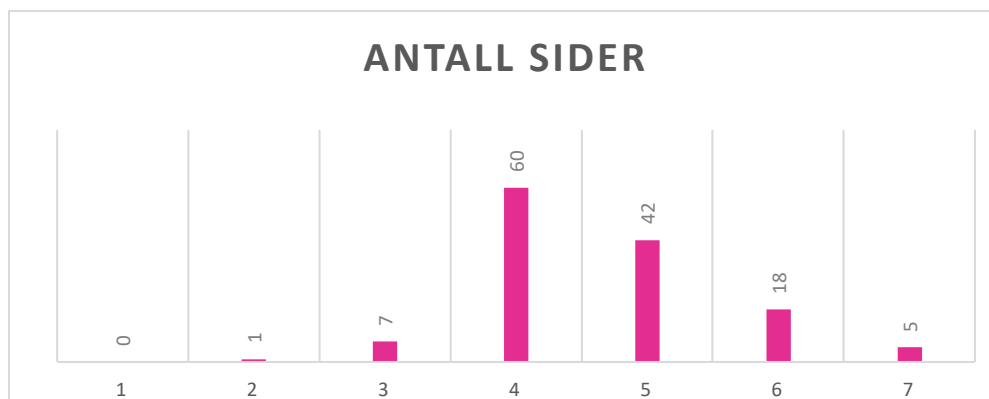
2017					
Revisor 2017	OBX	OB Match	OB Standard	Axess	Totalt
EY	9	30	3	8	50
PwC	3	22	3	2	30
KPMG	5	14	2	1	22
Deloitte	3	8	3	3	17
BDO		8	2	1	11
RSM		2		1	3
Totalt	20	84	13	16	133

Tabell 7 Fordeling av selskaper innenfor de ulike børssegmentene 2017.

EY har også den største andelen innen alle de underliggende børssegmentene, og har blant annet 9 av de 20 mest omsatte selskapene i vårt utvalg. Kun tre av beretningene ble utgitt av RSM, der 2 tilhører segmentet OB Match og den siste tilhører segmentet Oslo Axess. Det er få endringer fra 2016 til 2017.

Antall sider:

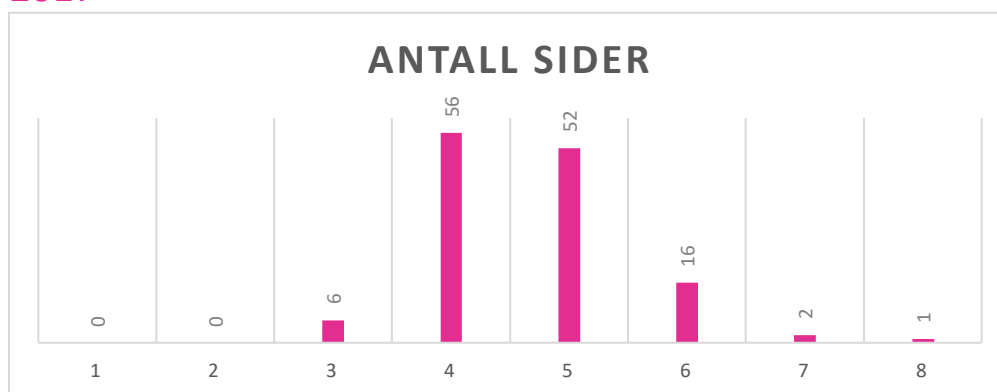
2016

Figur 6 Fordeling av revisjonsberetninger på antall sider i beretningen 2016.

Antall sider i revisjonsberetningen varierer mellom to og syv i 2016. Før standardendringen besto en revisjonsberetning typisk av to sider. Diagrammet ovenfor viser at antall sider i revisjonsberetningen har eskalert. Hele 120 av 133 beretninger består nå av mellom fire og seks sider, der hovedtyngden ligger på fire sider. Det er i 2016 kun én beretning som består av 2 sider, som tidligere var standard lengde.

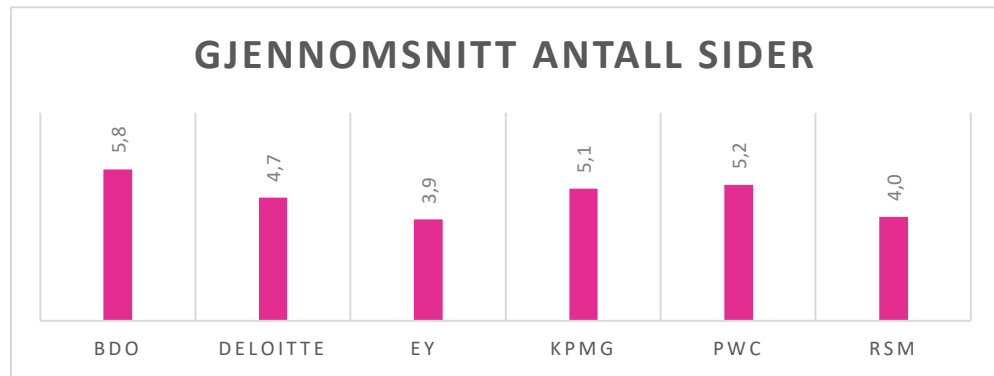
2017

Figur 7 Fordeling av revisjonsberetninger på antall sider i beretningen 2017.

I 2017 varierer antall sider fra tre til åtte pr. beretning. Som man kan se av fordelingen ovenfor, var hovedtyngden av beretninger på mellom fire og fem sider. Det ble utgitt to beretninger på syv sider, og én beretning på åtte sider.

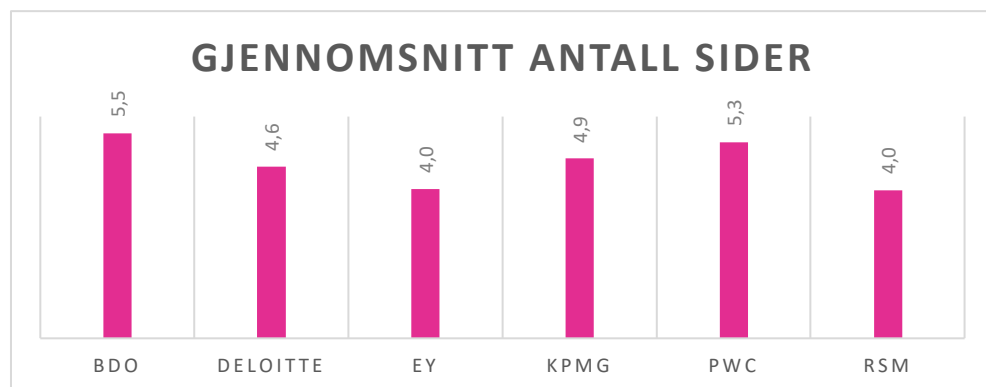
2016

Figur 8 Gjennomsnittlig antall sider i beretningen pr. revisjonsselskap 2016.

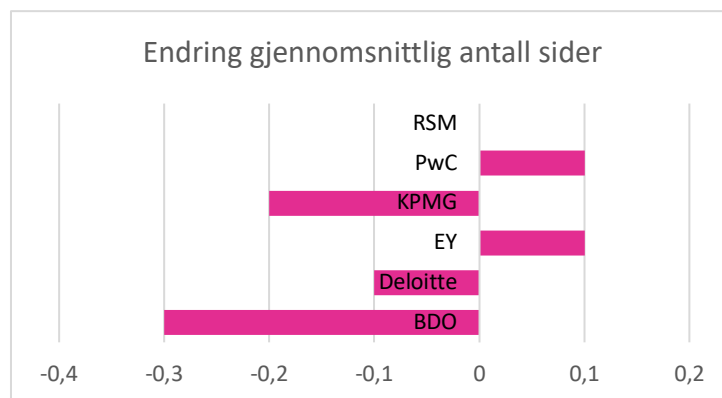
Ovenfor er en oversikt over gjennomsnittlig antall sider pr. revisjonsselskap for 2016. BDO er det revisjonsselskapet som gir ut de lengste beretningen i snitt, med et gjennomsnittlig antall sider på 5,8 i 2016. RSM og EY gir ut rapporter med et gjennomsnitt på henholdsvis 3,9 og 4,0 sider, hvilket er det laveste i vår undersøkelse. De øvrige selskapene leverer rapporter mellom 4,7 og 5,2 sider i snitt.

2017

Figur 9 Gjennomsnittlig antall sider i beretningen pr. revisjonsselskap 2017.

For 2017 har det vært små endringer. Antall sider fordelt på de ulike revisjonsselskapene viser en reduksjon for tre av seks selskaper. Det gjelder BDO, Deloitte og KPMG, som har redusert gjennomsnittlig antall sider med henholdsvis 0,3, 0,1 og 0,2 sider. RSM har ingen endring sammenlignet med 2016, mens både EY og PwC viser en økning på 0,1 sider.

Figur 10 Endring gjennomsnittlig antall sider i revisjonsberetningen fra 2016 til 2017.

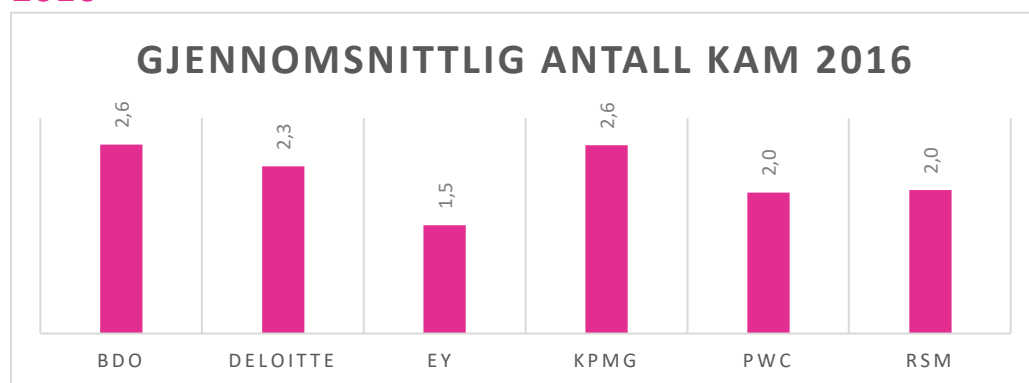
Gjennomsnittlig antall sider var for utvalget samlet sett på 4,63 i 2016 og 4,66 sider pr. beretning i 2017, hvilket er en økning på 0,03 sider. Dette er en svært liten endring totalt sett. Dersom man ser på fordelingen over antall sider for alle rapportene, kan man derimot se noen små endringer fra det ene året til det andre. Det var i 2016 utgitt beretninger mellom to og syv sider, og i 2017 mellom tre og åtte. Samtidig har hovedtyngden av rapporter gått fra å tydelig ligge på fire sider, til å bli ganske jevnt fordelt mellom fire og fem sider. Den største endringen finner vi i antall beretninger som ble utgitt på fem sider, som har økt fra 42 til 52 stykk.

Det ser ut til at alle revisjonsselskapene, med unntak av PwC, beveger seg i retning av det samlede gjennomsnittet når det gjelder antall sider. Det vil si at de selskapene som i 2016 hadde et høyere antall enn gjennomsnittet har en reduksjon i 2017, og de selskapene som hadde et lavere antall enn det samlede gjennomsnittet har en økning i 2017. Unntaket er som nevnt PwC, som hadde det nest høyeste gjennomsnittet i 2016 og økte med 0,1 i 2017.

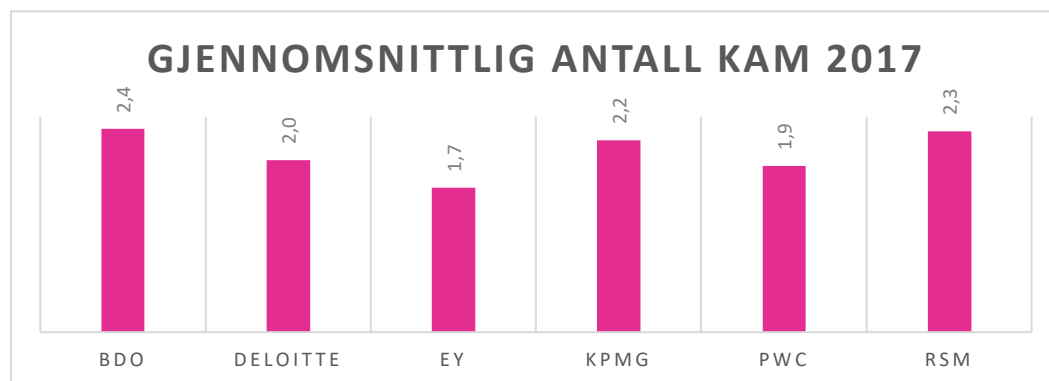
Forskjellen mellom høyeste og laveste gjennomsnitt har altså gått fra 1,9 (5,8 – 3,9) i 2016 til 1,5 (5,5 – 4,0) i 2017.

Antall KAM:

I 2016 ble det for de 133 revisjonsberetningene i vårt utvalg rapportert et gjennomsnitt på 2,0 KAM, der BDO, Deloitte og KPMG var de revisjonsselskapene som i snitt rapporterte det høyeste antall KAM med henholdsvis 2,6, 2,3 og 2,6 stykk pr. beretning. Det revisjonsselskapet som gjennomsnittlig rapporterte færrest antall KAM var EY med et snitt på 1,5 stykk pr. beretning. PwC og RSM rapporterer begge i gjennomsnitt 2,0 KAM pr. beretning, og ligger dermed akkurat på det samlede gjennomsnittet i vårt utvalg.

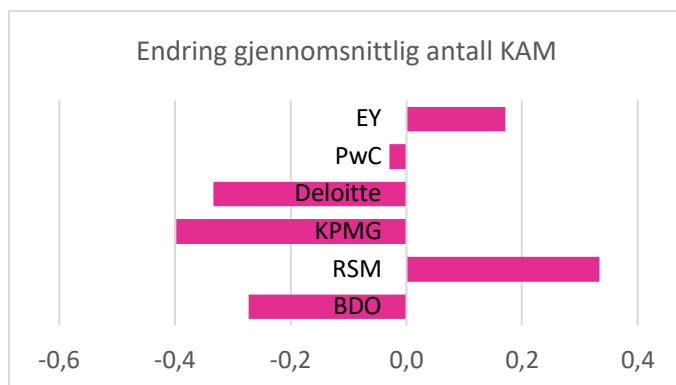
2016

Figur 11 Gjennomsnittlig antall KAM pr. revisjonsselskap 2016.

2017

Figur 12 Gjennomsnittlig antall KAM pr. revisjonsselskap 2017.

For 2017 har det samlede gjennomsnittet gått ned til 1,94, som utgjør en liten reduksjon på 0,06.

Figur 13 Endring gjennomsnittlig antall KAM pr. revisjonsselskap fra 2016 til 2017.

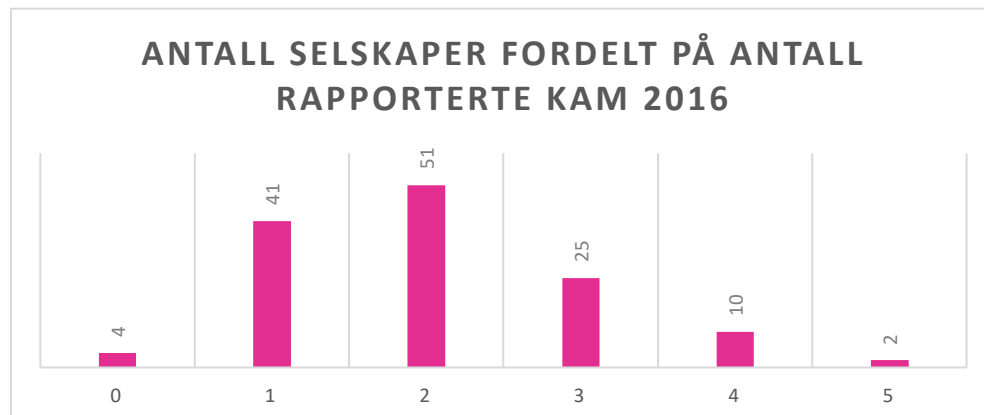
Dersom man ser på de ulike selskapene har to av seks selskaper, EY og RSM, økt antall gjennomsnittlig rapporterte KAM, samtidig som de øvrige selskapene har hatt en reduksjon. Som en følge av disse endringene, ser vi en endring også i fordelingen av hvilke selskaper som rapporterer flest KAM i gjennomsnitt. Som vist i oversikten nedenfor, har RSM gått fra å ligge som nr. fire i 2016, til å være det selskapet som rapporterer nest flest gjennomsnittlig antall KAM i 2017. RSM har kun tre selskaper med i vårt utvalg, hvilket gjør at små endring vil gi store utslag i gjennomsnittet. Ellers er det ingen andre forandringer i rekkefølgen for hvilke selskaper som rapporterer flest gjennomsnittlig antall KAM.

2016		2017	
Revisor	Gjennomsnittlig antall KAM	Revisor	Gjennomsnittlig antall KAM
BDO	2,6	BDO	2,4
KPMG	2,6	RSM	2,3
Deloitte	2,3	KPMG	2,2
RSM	2,0	Deloitte	2,0
PwC	2,0	PwC	1,9
EY	1,5	EY	1,7

Tabell 8 Sammenligning gjennomsnittlig antall KAM pr. revisjonsselskap for 2016 og 2017.

Videre skal vi se på antall selskaper fordelt på antall rapporterte KAM.

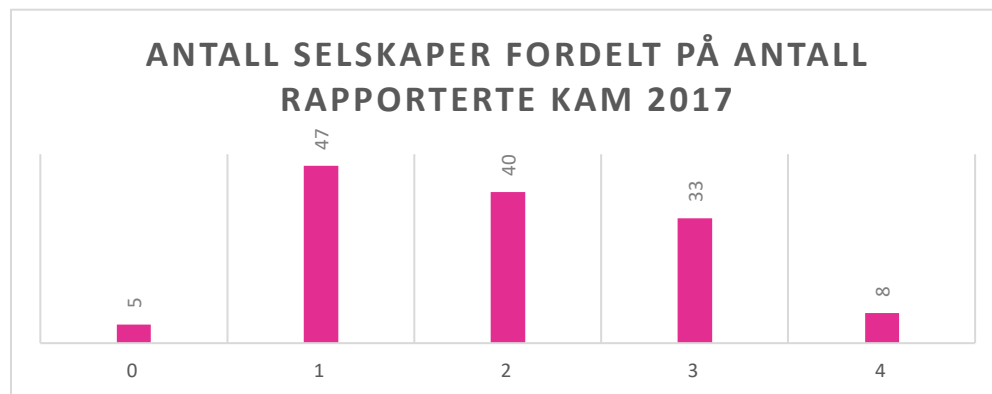
2016

Figur 14 Antall selskaper fordelt på antall rapporterte KAM 2016.

Hovedtyngden av antall rapporterte KAM for 2016 var mellom én og tre for 2016. 41 selskaper rapporterte i 2016 én KAM, 51 selskaper rapporterte to KAM og 25 selskaper rapporterte tre KAM. Det var i 2016 kun to rapporter som inneholdt fem KAM.

2017

Figur 15 Antall selskaper fordelt på antall rapporterte KAM 2017.

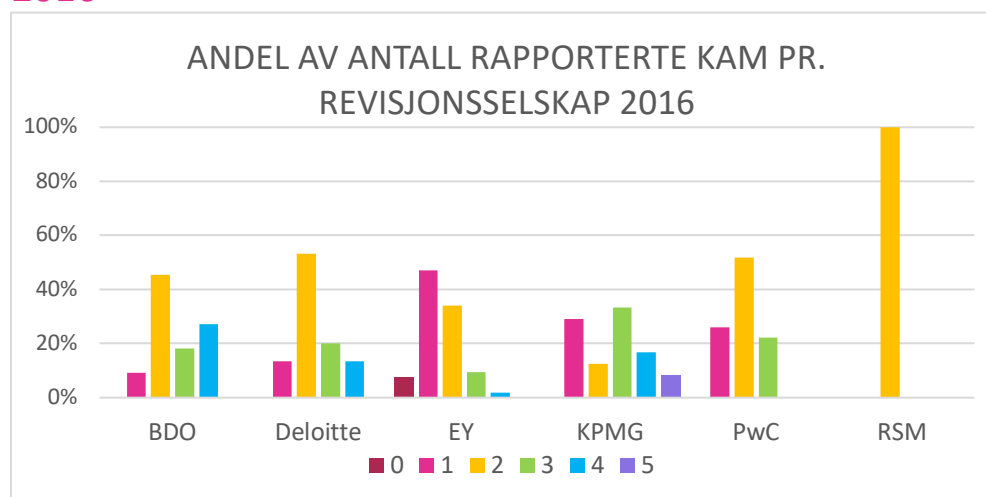
For revisjonsberetningene som ble utgitt i 2017, ble det rapportert mellom null og fire KAM, med en hovedtyngde på mellom én og tre. Som fordelingen over viser, var det mest vanlig for selskapene i vår undersøkelse å rapportere én KAM i 2017.

Det ble i 2017 rapportert fem beretninger uten KAM. Det er en økning på én sammenlignet med 2016. Også i 2017 oppfylte alle rapportene kravet om en forklaring på at det ikke foreligger noen KAM, i henhold til ISA 701 pkt.16.

Ser man på utviklingen i antall selskaper fordelt på antall rapporterte KAM, vil vi se at det er blitt en større sentrering rundt én til tre rapporterte KAM. I 2017 rapporterte hele 90 % av alle selskapene i vårt utvalg mellom én og tre KAM i sine revisjonsberetninger, mot 69% i 2016. Man kan også se at det har gått fra å være to selskaper som rapporterte fem KAM i 2016, til å ikke være noen selskaper som rapporterer over fire KAM i 2017.

Det varierer innenfor de ulike revisjonsselskapene hvor mange KAM de rapporterer i beretningene. Dette fremkommer av fordelingen nedenfor, som viser andelen av antall rapporterte KAM for det enkelte revisjonsselskap.

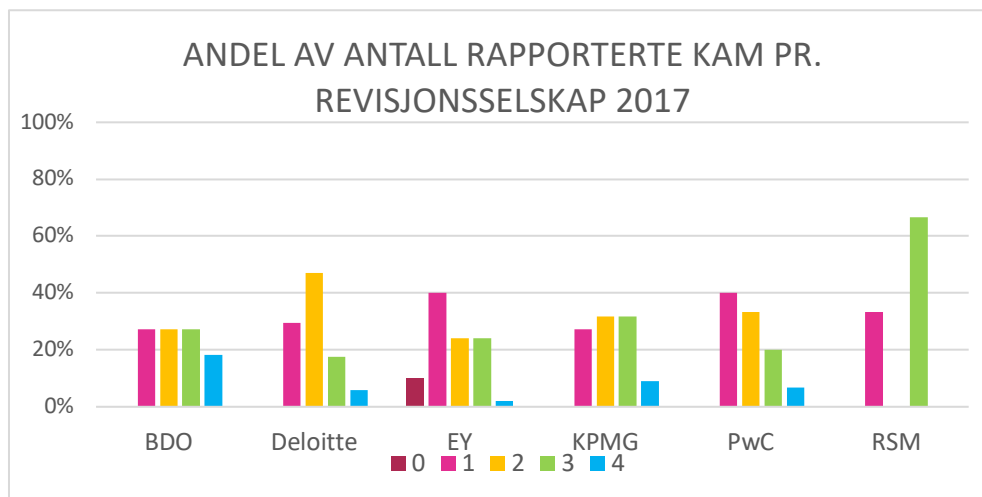
2016

Figur 16 Andel av antall rapporterte KAM pr. revisjonsselskap 2016.

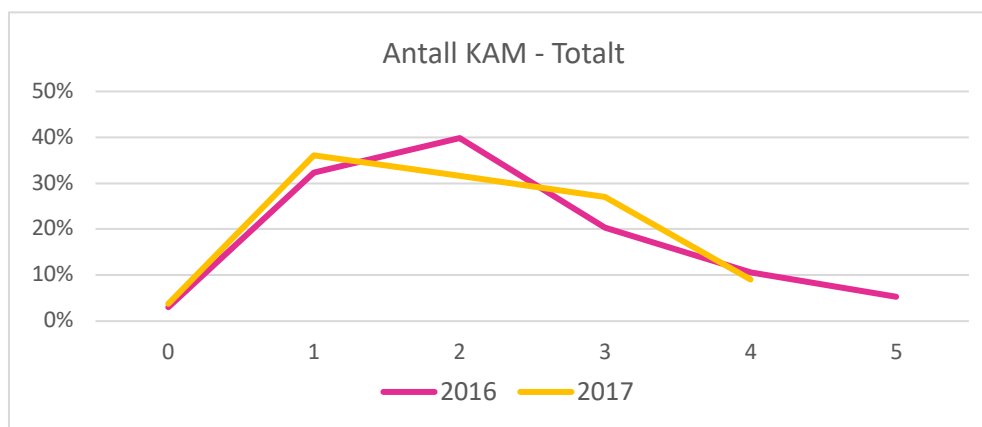
Fordelingen viser for 2016 at RSM rapporterte to KAM i alle sine avlagte revisjonsberetninger. PwC avla i 2016 rapporter med én til tre KAM. EY og KPMG hadde større spredning, hvor EY rapporterte fra null til fire KAM og KPMG én til fem. EY var det eneste selskapet som avla beretninger med null KAM og KPMG det eneste selskapet som avla rapporter med fem KAM. BDO og Deloitte rapporterte begge fra én til fire KAM.

2017

Figur 17 Andel av antall rapporterte KAM pr. revisjonsselskap 2017.

Av fordelingen for 2017 fremkommer det at BDO, Deloitte, KPMG og PwC alle rapporterte mellom en og fire KAM pr. beretning. EY rapporterte mellom null og fire KAM, og var det eneste selskapet som hadde beretninger hvor det ikke ble rapportert KAM også i 2017. RSM utga bare tre beretninger i 2017, og disse inneholdt enten en eller tre KAM.

Figur 18 Sammenligning av fordeling av antall rapporterte KAM 2016 og 2017.

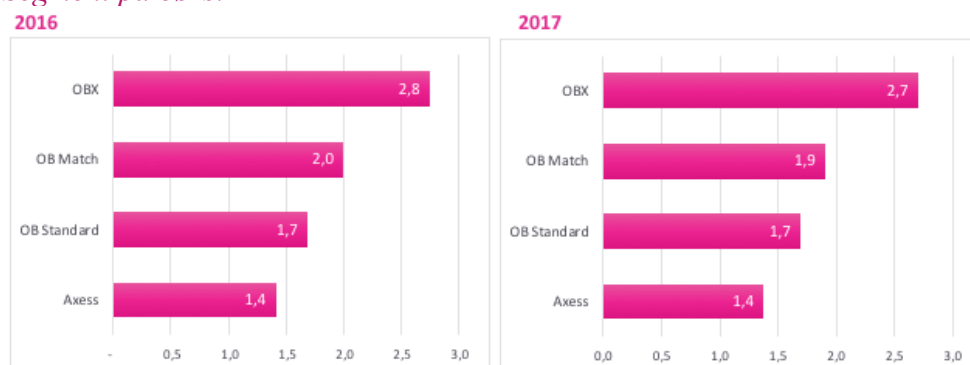
Ved å sammenligne grafene for 2016 og 2017 ser man en antydning til at flere selskaper rapporterer beretninger med færre antall KAM i 2017 enn 2016. I 2016 var det en topp på to KAM, mens for 2017 er toppen forskjøvet mot venstre og ligger nå på én KAM. I 2017 er det ingen rapporter over fire KAM, og grafen ligger mer mot venstre sammenlignet med 2016.

EY er i 2016, som i 2017, det eneste selskapet som gir ut beretninger uten KAM. Alle de fire beretningene hvor det ble rapportert null KAM i 2016, har null KAM også i 2017. I tillegg var det ytterligere én beretning, som gikk fra å rapportere én

KAM i 2016 til å rapportere null KAM i 2017. I vår forventning for år 2 med KAM skrev vi at vi ventet å se færre antall rapporter uten KAM. I følge våre funn har det isteden vært motsatt.

At det rapporteres flere beretninger uten KAM, og at alle disse utgis av det samme revisjonsselskapet anser vi som merkverdig. I følge erfaringer fra UK var det ingen selskaper hvor det ble rapportert null KAM, så det er overraskende å se hele fem tilfeller i Norge i år 2. At alle disse beretningene i tillegg er skrevet av ett revisjonsselskap er også interessant. Om dette kommer av at det faktisk ikke finnes noen KAM i disse selskapene, eller om det er gjort dårlig vurdering av ansvarlig revisor på de ulike oppdragene, har vi ingen forutsetning for å si noe om. Vår studie begrenser seg til informasjon hentet fra beretningene og vi har ingen øvrig informasjon om de ulike selskapene.

Segment på børs:

Figur 19 Gjennomsnitt antall KAM pr. segment på børs 2016 og 2017.

Fordelt på de ulike børssegmentene rapporterer selskapene som omsettes i segmentet OBX tydelig flere KAM i gjennomsnitt sammenlignet med selskapene som omsettes i de øvrige børssegmentene. For disse selskapene ble det i 2016 rapportert beretninger med gjennomsnitt på 2,7 KAM. Dette er i snitt hele 0,8 KAM mer pr. revisjonsberetning enn selskaper som omsettes på OB Match. Selskaper som omsettes på Oslo Axess rapporterer i gjennomsnitt færrest KAM, med 1,4 i snitt i 2016.

Vi har kontrollert og funnet at 19/20 selskaper på OBX er blant de største selskapene på Oslo Børs. Det at disse selskapene rapporterer flest antall KAM, kan tyde på at det er en sammenheng mellom størrelse på selskapet og antall

KAM. Dette samsvarer med erfaringene fra UK, ISA 701 pkt. A30 og forskningen til Morais & Pinto.

Bransje:

2016			2017			ENDRING		
Bransje	Gj. Snitt KAM	Antall selskap	Bransje	Gj. Snitt Kam	Antall selskap	Bransje	Endring gj.snitt KAM	Endring antall selskap
Telekom	3,0	2	Telekom	2,5	2	Telekom	-0,5	0,0
Finans	2,5	13	Forbruksvarer	2,4	8	Forbruksvarer	0,0	0,0
Forbruksvarer	2,4	8	Finans	2,2	13	Finans	-0,2	0,0
Energi	2,1	30	Industri	2,1	25	Industri	0,0	0,0
Industri	2,1	25	Materialer	2,0	8	Materialer	0,1	0,0
IT	2,1	18	Energi	1,9	30	Energi	-0,2	0,0
Forsyning	2,0	4	IT	1,8	18	IT	-0,2	0,0
Materialer	1,9	8	Forsyning	1,8	4	Forsyning	-0,3	0,0
Eiendom	1,7	7	Eiendom	1,7	7	Eiendom	0,0	0,0
Konsumvarer	1,7	9	Konsumvarer	1,7	9	Konsumvarer	0,0	0,0
Helsevern	1,0	9	Helsevern	1,4	9	Helsevern	0,4	0,0

Tabell 9 Sammenligning og endring gjennomsnittlig antall KAM pr bransje 2016 og 2017.

Når vi ser resultatene av antall rapporterte KAM pr. bransje i Norge, ser vi i 2016 at telekombransjen skilte seg særlig ut, ved at de i snitt rapporterte tre KAM mot de øvrige bransjene som rapporterte mellom fra 0,1 – 2,5 KAM i snitt. Helsevern var også en kategori som skilte seg ut, ved at de kun rapporterte 1 KAM i snitt.

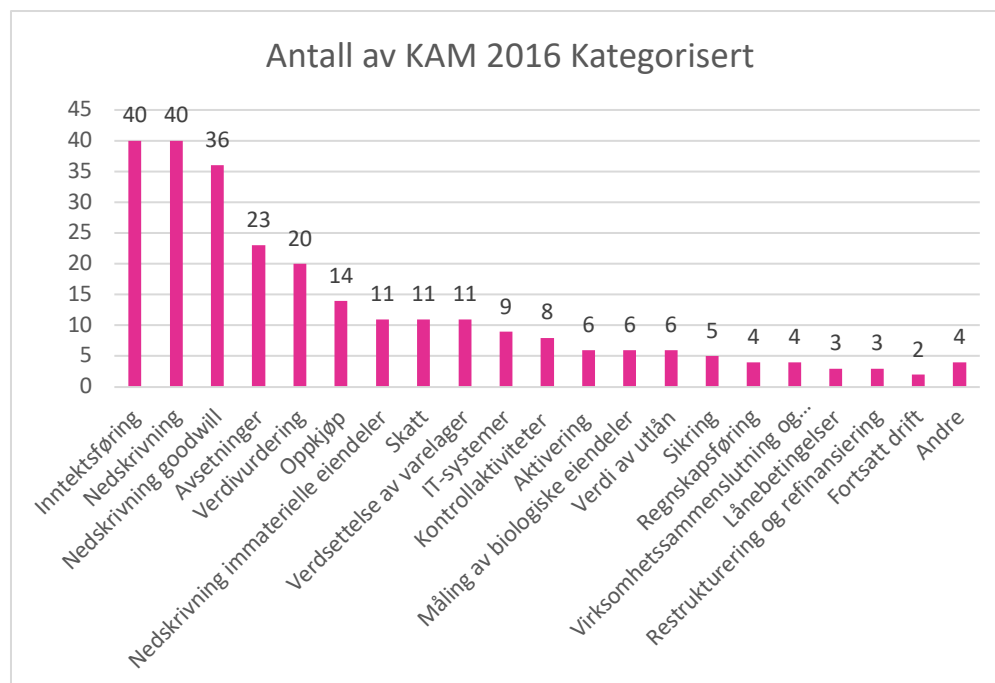
Antall gjennomsnittlig rapporterte KAM gikk i telekom-bransjen ned til 2,5 i 2017 og opp til 1,4 i helsevern-bransjen, slik at begge disse bransjene kom nærmere gjennomsnittet på rundt 2,0 i 2017. Differansen mellom den bransjen som rapporterte høyest og lavest var 1,1 i 2017 mot 2,0 i 2016.

I følge Morais & Pinto påvirkes også antall KAM av hvilken bransje selskapet operer i. Dette fordi de ulike bransjene har ulik kompleksitet og krever ulik mengde revisjonsarbeid (Morais & Pinto, 2017). I tidligere forskning, som refereres til i Morais & Pinto, kommer det frem at selskaper innenfor industri er mer komplekse, og dermed er mer utfordrerne å revidere enn selskaper innenfor for eksempel service og finans.

Ut fra våre undersøkelser, kan man se at selskaper innenfor servicebransjen, som helsevern og IT, ligger på den nederste halvdel av listen. Dette er i samsvar med den tidligere forskningen. Likevel ser vi at det rapporteres flere gjennomsnittlig antall KAM i finansselskaper både i 2016 og 2017 enn industri, som i følge Simunic (referert i Morais & Pinto) burde rapportert et høyere antall KAM enn

selskaper i finansbransjen. Det er dermed ingen klare sammenhenger mellom våre funn og funnene som ble nevnt i Morais & Pintos working papers.

Type kam: 2016

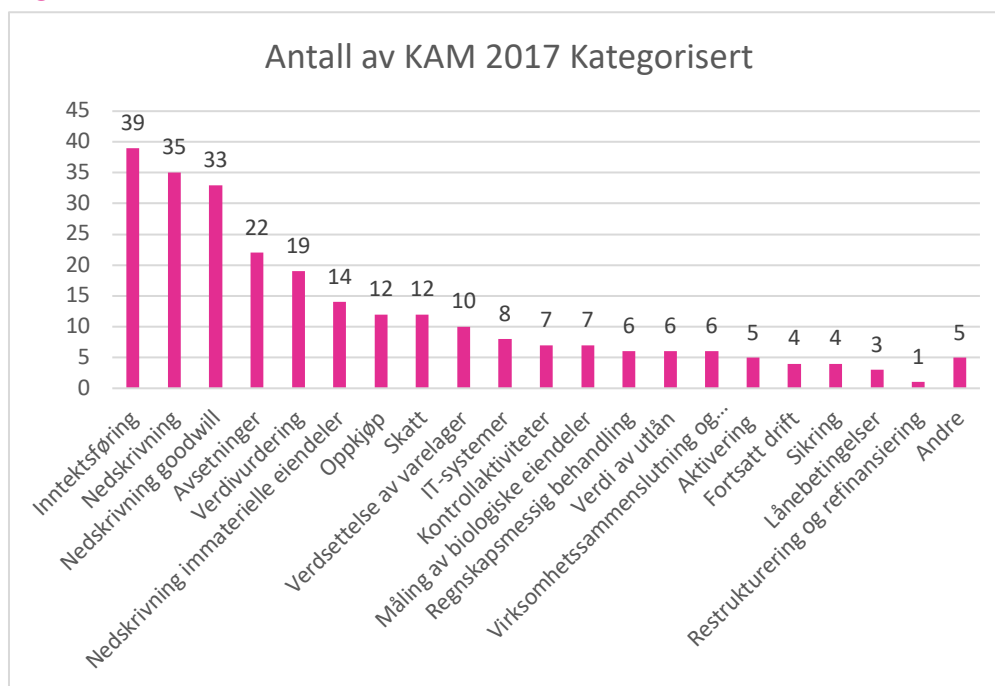

Figur 20 Oversikt over type rapporterte KAM 2016.

I 2016 ble det rapportert 266 KAM. Av de ulike typene KAM som ble rapportert var nedskrivning og inntektsføring de absolutt mest brukte. Dersom man legger sammen nedskrivning av eiendeler, immaterielle eiendeler og goodwill inkluderer disse tre kategoriene 87 KAM, hvilket utgjør hele 32,7% av alle de rapporterte KAM i 2016. Inntektsføring ble rapportert som KAM 40 ganger i 2016 og var dermed også en av de KAM-kategoriene som ble benyttet aller flest ganger. Videre etterfulgt av avsetninger og verdivurderinger med henholdsvis 23 og 20 rapporteringer.

Vi har sammenlignet funnene med øvrige studier i kapittel 5.1.2.

2017

Figur 21 Fordeling av typer KAM rapportert i 2017.

I 2017 ble det rapportert totalt 258 KAM. Type KAM som ble rapportert i 2017 er i stor grad lik som i 2016. Det var ingen store endringer. Det var fremdeles inntektsføring og nedskrivninger som var de type KAM som ble benyttet i aller størst grad. Til sammen omhandlet hele 82 KAM i 2017 nedskrivning, hvilket utgjorde 31,8%. Inntektsføring ble regnet som KAM i 39 tilfeller, i tillegg var avsetninger og verdivurderinger ofte brukt.

2016

TYPE KAM	ANTALL
Inntektsføring	40
Nedskrivning	40
Nedskrivning goodwill	36
Avsetninger	23
Verdivurdering	20
Oppkjøp	14
Nedskrivning immaterielle eiendeler	11
Skatt	11
Verdsattelse av varelager	11
IT-systemer	9

2017

TYPE KAM	ANTALL
Inntektsføring	39
Nedskrivning	35
Nedskrivning goodwill	33
Avsetninger	22
Verdivurdering	19
Nedskrivning immaterielle eiendeler	14
Oppkjøp	12
Skatt	12
Verdsattelse av varelager	10
IT-systemer	8

Tabell 10 Sammenligning topp 10 type KAM 2016 og 2017.

Vi finner de samme KAM-typerne blant topp 10 i begge perioder. Det har kun vært én endring, der oppkjøp og nedskrivning av immaterielle eiendeler har byttet plass.

En observasjon vi har gjort er at noen typer KAM kun blir rapportert innenfor enkelte bransjer. Dette gjelder blant annet verdien av utlån og IT-systemer, som kun blir rapportert innenfor finanssektoren, og måling av biologiske eiendeler som

kun ble rapportert innenfor oppdrettsnæringen. I tillegg var alle selskapene som rapporterte lånebetingelser som KAM, selskaper innenfor energisektoren.

Hovedvekten av KAM som omhandler nedskrivning er rapportert hos selskaper innenfor energisektoren. Dette kan ha en sammenheng med at det er i denne sektoren vi har flest selskaper i vårt utvalg, men det kan også komme av at store deler av selskapene innenfor denne sektoren har mange store, fysiske eiendeler i sin balanse.

KAM og risikonivå:

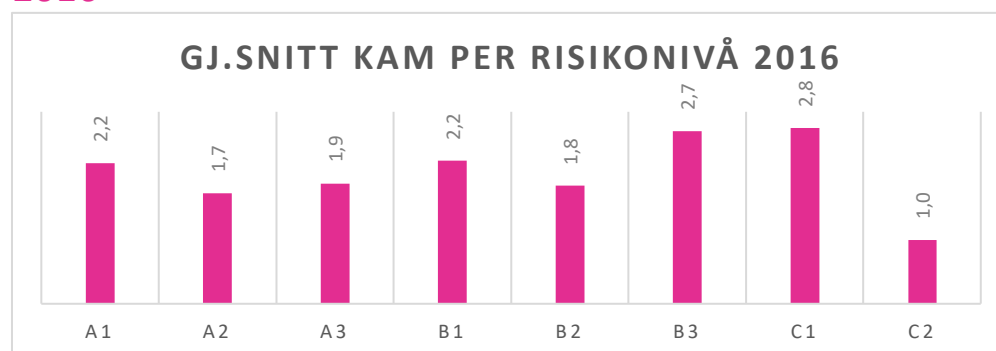
Under er det foretatt en analyse av gjennomsnittlig antall KAM fordelt på ulike risikonivåer.

Risikokategori	Rating	Sannsynlighetsintervall	Antall Selskap
A1	Lav risiko	0 – 0,05 %	10
A2	Lav risiko	0,05 – 0,2%	26
A3	Lav risiko	0,2 – 0,5%	33
B1	Moderat risiko	0,5 – 1,5%	30
B2	Moderat risiko	1,5 – 3%	13
B3	Moderat risiko	3 – 7%	10
C1	Moderat til høy risiko	7 – 15%	4
C2	Høy risiko	15 – 50%	1
Ikke tilgjengelig			6
Totalt			133

Tabell 11 Oversikt risikokategorier med rating og sannsynlighetsintervall

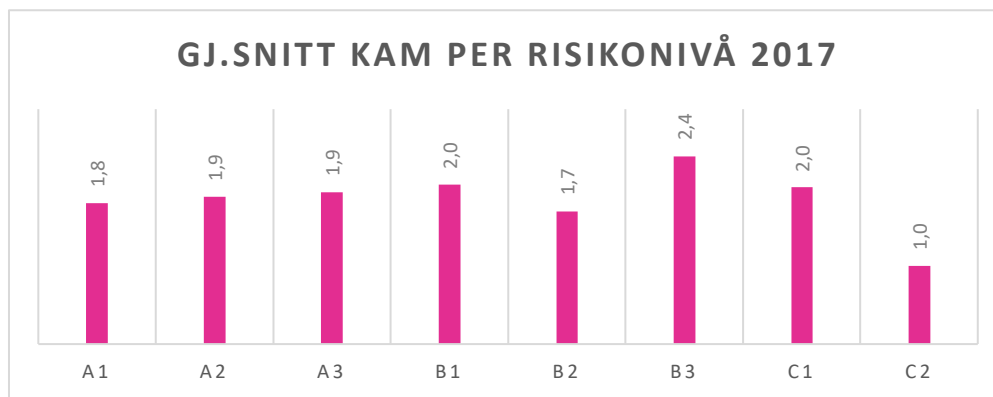
Risikokategoriene er basert på konkursvurderinger gjort av Proff Forvalt. Dette er forklart nærmere i kapittel 4.3.1.2. Kategori A1 er den kategorien med lavest risiko, mens C2 er den kategorien med størst risiko blant selskapene i denne undersøkelsen.

2016

Figur 22 Gjennomsnittlig antall KAM fordelt på risikonivå 2016.

2017

Figur 23 Gjennomsnittlig antall KAM fordelt på risikonivå 2017.

Vi har gjennom våre observasjoner fra 2016 og 2017 sett at det er en viss sammenheng mellom risiko og antall KAM, men at dette er tydeligere i 2016 enn i 2017. Gruppene med høyere risiko, som risikogruppe B3 og C1, rapporterer et høyere gjennomsnittlig antall KAM enn de med lavere risiko, men som vi ser, er det ingen klar trend, da selskaper med lav risiko i gruppe A1 og B1 har et høyere antall gjennomsnittlig KAM enn for eksempel risikogruppe B2 og C2. Vi må ta hensyn til at det i risikogruppen C2 kun finnes ett selskap, slik at denne vurderingen nok ikke gir et riktig bilde.

Basert på nevnte forhold er det vanskelig å konkludere på at gruppene med høyere risiko rapporterer flere KAM, da vi ikke kan se en klar trend ut fra våre data.

Undersøkelse knyttet til videreføring av KAM fra 2016 til 2017

Vi har undersøkt hvor vanlig det er å videreføre de KAM som er rapportert i 2016 til 2017. Med videreført mener vi at vi finner den samme KAM-en rapportert, for samme selskap, i begge årene.

Av de 266 KAM-ene som i 2016 ble rapportert av selskapene i vår undersøkelse, er det 253 vi anser det som hensiktsmessig å se på om er videreført til det neste året. Vi har da tatt bort de selskapene som har hatt revisorskifte i løpet av året, da det blir feil å si at en KAM blir videreført i et slikt tilfelle.

Vi har i vår vurdering valgt å anse delvis videreførte KAM som videreførte KAM, og tilfeller hvor to ulike KAM i 2016 er slått sammen i 2017 som to videreførte KAM.

KAM videreført fra 2016 til 2017:	
Ja	78 %
Nei	22 %

Ikke-videreført KAM erstattet:	
Ja	40 %
Nei	60 %

Selskapets revisor rapporterer helt like KAM i 2016 og 2017:	
Ja	46 %
Nei	54 %

Figur 24 Andeler videreførte KAM fra 2016 til 2017.

Av de 253 aktuelle KAM-ene fra 2016, ble 198 (78,3%) av disse videreført til neste periode, og 55 (21,7%) ikke videreført.

Vi har også sett på hvor vanlig det er at en KAM som ikke blir videreført fra 2016 til 2017 blir erstattet med en ny KAM. Av de 55 KAM-ene som ikke ble videreført, ble 22 (40%) av disse erstattet med en ny KAM, og 33 (60%) ikke erstattet av en ny KAM. Kun i 8,7% av tilfellene ble altså en KAM fra 2016 erstattet med en ny KAM. Det er likevel viktig å poengtere at selv om en KAM blir fjernet, er ikke dette entydig med at risikoen i selskapet er redusert. Risikoen i et selskap kan være like stor. Grunnen til at KAM-en fjernes kan være at revisor ikke har tildelt forholdet like mye oppmerksomhet gjennom det siste året.

Til slutt undersøkte vi hvor vanlig det var at et selskap videreførte alle sine KAM til neste periode. Her fant vi at 56 av 122 aktuelle selskaper (45,9%) rapporterte helt like KAM i 2016 og 2017, både med tanke på antall og størrelse.

Generelle observasjoner:

Gjennom våre undersøkelser har vi gjort noen generelle observasjoner. En av disse er at ingen av revisjonsselskapene, i noen av de 133 revisjonsberetningene vi har undersøkt, har benyttet seg muligheten til å henvise til nettside angående informasjon om revisors oppgaver og plikter i samsvar med ISA 700 pkt. 40. Alle beretningene inneholder fortsatt et avsnitt der denne informasjonen er beskrevet, slik det tidligere var påkrevd. Vi tenker at en mulig årsak til dette kan være at de ulike revisjonsselskapene fortsetter å benytte seg av en eksisterende mal, fremfor å lage en ny.

5.1.2 Våre funn sammenlignet med DnR og EY

Vi vil i denne delen sammenligne våre observasjoner av KAM-rapporteringen for 2016 mot undersøkelsene utført av DnR og EY, som gikk på erfaringer fra første år, beskrevet i kapittel 2.6.

Det er noen forskjeller i undersøkelsene, blant annet når det kommer til antall selskaper som er med i de ulike undersøkelsene. DnR gjorde en undersøkelse av 154 beretninger, EY av 168 beretninger, mens vår undersøkelse har bestått av 136 beretninger. Det vil derfor være forventet å finne noen mindre forskjeller.

Som forventet har vi gjort mange av de samme observasjonene som DnR og EY. Blant annet når det kommer til lengde og antall KAM i revisjonsberetningene. Her er det ingen avvik mellom undersøkelsene.

Avvikene i undersøkelsene kommer når vi ser på hvilke typer KAM som er rapportert. Her finner vi forskjeller i antall selskaper som er rapportert innenfor de ulike kategoriene. Dette kommer av klassifiseringene som er gjort på bakgrunn av valg av ulike kategorier. Her har alle undersøkelsene forskjellige antall kategorier, som fører til ulik fordeling av KAM-ene innenfor hver kategori. Grunnen til dette er at det er forskjell i hvor detaljerte kategorier de ulike undersøkelsene benytter.

Til tross for ulikt valg av kategorier ser vi de samme hovedtrekkene. I alle undersøkelsene er nedskrivninger, inntektsføring og nedskrivning av goodwill de KAM-kategoriene som er rapportert flest ganger. Videre er det noen variasjoner, men vi ser at verdivurdering, avsetninger og oppkjøp kommer høyt opp for alle tre undersøkelsene. Videre utover i lista ser vi også samme tendenser for tilsvarende kategorier, til tross for at DnRs kategorisering er noe mer detaljert enn vår, og at vår kategorisering er mer detaljert enn EY.

Vi ser også noen avvik i rekkefølgen på gjennomsnittlig antall KAM pr. beretning innenfor de ulike bransjene, men også her ser vi de samme hovedtrekkene. telekom, finans og forbruksvarer er blant de tre bransjene med flest antall gjennomsnittlig rapporterte KAM, mens eiendom, konsumvarer og helsevern er de bransjene med lavest gjennomsnittlig antall rapporterte KAM.

I likhet med EY har også vi sett at det er flere beretninger som er avlagt uten noen rapporterte KAM. EY kom i sin undersøkelse frem til at det var seks beretninger uten KAM og at tre av disse brøt med kravet i ISA 701 om opplysning om at det ikke er noen KAM. Vi har i vår undersøkelse kommet frem til fire beretninger uten KAM, og at alle disse oppfyller kravene i ISA 701. Vi er derfor uenige om hva som skal til for å kvalifisere etter reglene i ISA 701. Alle beretningene vi har kontrollert skriver den samme teksten hvor de forklarer at de ikke har funnet noen KAM gjennom året. Vi har gjengitt denne teksten i kapittel 5.1.1 under «Antall KAM».

Oppsummert kan vi si at de tre undersøkelsene, som er gjort på KAM-ene i revisjonsberetningene for 2016 i Norge, i stor grad samsvarer med hverandre.

5.1.3 Våre funn sammenlignet med erfaringer fra UK

Vi skal her sammenligne funnene i våre undersøkelser av revisjonsberetningene fra 2016 og 2017 med funn gjort i UK etter ett og to år med ny rapportering. Dette for å se om utviklingen i Norge har noen likhetstrekk med utviklingen i UK.

I FRCs undersøkelse av det første året med KAM-rapportering i UK kom det frem at antall KAM de britiske selskapene rapporterte varierte mellom 1-10, med et snitt på 3,5 KAM pr. beretning. Dette er dersom man ser bort fra «standardrisikoene» som en del av selskapene feilaktig rapporterte det første året. Sammenlignet med våre data hadde de dermed en større spredning i antall KAM samt flere KAM i snitt. Grunnen til dette kan være at selskapene på UK's Main Market i snitt er større enn selskapene notert på Oslo Børs. Størrelsen på selskapet kan som nevnt i teoridelen ha betydning for antall KAM som blir rapportert (Morais & Pinto, 2017).

Både antall og type KAM, i tillegg til gjennomsnittlig antall fordelt på bransje og børskategori, var i UK i stor grad uendret fra det første til det andre året. Dette ser vi også er tilfellet i Norge, der man så en liten endring i antall rapporterte KAM, som gikk fra å være mellom 0-5 til å bli mellom 0-4. Tilsvarende utvikling var det også mellom år en og år to i UK, hvor det i år en ble rapportert mellom 1-10 KAM og i år to mellom 1-8 KAM.

En interessant observasjon er at det laveste antall KAM et selskap i UK rapporterte både det første og det andre året var én, mens det i Norge var fire selskaper i 2016 og fem selskaper i 2017 som rapporterte at de hadde null KAM. Det er vanskelig å si noe om årsaken til dette, men det er mulig at dette også kan ha en sammenheng med at selskapene i UK-undersøkelsen er større enn selskapene i vår undersøkelse og dermed i følge teorien skal rapportere flere KAM. En annen mulighet kan være at de norske selskapene burde rapportert KAM, men at revisor ikke har gjort en grundig nok vurdering.

Type KAM de britiske selskapene rapporterte på samsvarte i stor grad med typene de norske selskapene rapporterte på dersom man tar bort «standardrisikoene». Dette er ikke overraskende med tanke på at flesteparten av de aktuelle KAM-ene er områder som i stor grad påvirkes av ledelsens skjønnsmessige vurderinger og dermed representerer en stor grad av usikkerhet i regnskapene. Det første året stod nedskrivning av eiendeler og goodwill for 23% av alle rapporterte KAM i UK, og hele 32,7% i vår analyse. I tillegg kom inntektsføring, skatt, avsetning høyt, hvilket det også gjør i vår analyse.

Det er noe forskjell mellom UK og Norge med tanke på hvilke bransjer som i gjennomsnitt rapporterte flest KAM, men av de fem bransjene som rapporterte flest i Norge i 2016 er fire av disse også representert blant de britiske topp fem i 2015.

Vår analyse viser at det rapporteres flere KAM i OBX-segmentet enn i de øvrige segmentene. Dette samsvarer med UK, der de såkalte FTSE 100- selskapene, hvilket er de 100 største selskapene, i snitt rapporterer flere KAM enn de øvrige selskapene.

Ellers var det ingen store endringer fra det første til det andre året med KAM-rapportering i UK, noe det heller ikke var i Norge.

5.1.4 Oppsummering Del 1 – Overordnet KAM-analyse

Etter å ha utført en overordnet analyse av KAM-rapporteringen for år 2016 og 2017, som utgjør år 1 og år 2 etter innføring av ny standard for revisjonsberetningen, har vi følgende å si om utviklingen så langt.

Vi observerer ut fra denne analysen få store endringer i KAM-rapporteringen i 2017 sammenlignet med 2016. Dette er i henhold til våre forventninger. Det vi ser er tendenser til at revisjonsselskapenes gjennomsnitt på de ulike forholdene vi har undersøkt, beveger seg mot det samlede gjennomsnittet. Dette gjelder både antall sider i beretningen, antall rapportere KAM og gjennomsnittlig rapporterte KAM pr. bransje.

Ved å si at forholdene beveger seg mot gjennomsnittet mener vi at de som for eksempel rapporterte et høyere antall KAM enn gjennomsnittet i 2016, reduserte antall rapporterte KAM i 2017. De som rapporterte under gjennomsnittet i 2016 økte antall rapporterte KAM i 2017. Vi tror at noe av grunnen til dette kan være at de ulike revisjonsselskapene har hentet inspirasjon fra hverandre, ved å se hvordan de har valgt å løse KAM-rapporteringen det første året.

Antall sider i gjennomsnitt har hatt en økning på 0,03 fra 2016 til 2017.

Beretningene har altså blitt noe lengre, men økningen er marginal. Antall KAM har derimot gått ned fra 2,0 til 1,94 i gjennomsnitt pr. beretning. Ettersom vi ikke har gjort noen kontroller av lengden på de enkelte KAM i denne delen av vår analyse, kan vi ikke si noe årsaken til dette. Men det at antall KAM har gått ned, samtidig som antall sider ikke har det, kan tyde på at KAM rapporteres med lengre tekster i 2017 enn i 2016.

Vi ser en tendens til at enkelte bransjer rapporterer flere KAM enn de øvrige. Dette gjelder hovedsakelig selskaper innen telekom, finans og forbruksvarer, som i snitt rapporterer over 2,4 KAM. I den andre enden finner vi helsevern, hvor det rapporteres færre antall KAM i snitt på 1,4 KAM. De øvrige bransjene varierer mellom 1,7 – 2,2 KAM.

Videre tyder våre undersøkelser på at større selskaper i gjennomsnitt rapporterer flere KAM enn mindre selskaper. Dette er i samsvar med tidligere forskning. Vi

kan derimot ikke se tydelige tendenser til at selskaper med høyere grad av risiko rapporterer flere KAM i gjennomsnitt enn selskaper med en lavere grad av risiko. Likevel kan studien og funnene påvirkes av måten vi har valgt å måle risiko på. Dersom man hadde benyttet en annen metode kan det hende risikofordelingen ville vært annerledes.

Dersom man skal se på hvilke typer KAM som rapporteres i størst grad er det liten endring fra 2016 til 2017. Det er de samme ti KAM-typer som er mest brukt både i 2017 og 2016, og de aller mest brukte er inntektsføring, nedskrivning og nedskrivning av goodwill i begge år.

Det er gjennom analysen avdekket ulikheter blant revisjonsselskapene, der noen selskaper rapporterer både mer og lengre rapporter enn de andre. Dette kan tyde på at det, i tillegg til klientegenskaper, vil ha betydning hvilket revisjonsselskap som skriver revisjonsberetningen.

Det vi har sett er at EY, som markedsleder, med flest klienter blant de børsnoterte selskapene i Norge i 2016 og 2017, er det selskapet som rapporterer de korteste revisjonsberetningene, samt at det er det revisjonsselskapet som rapporterer færrest antall KAM i snitt. BDO er det selskapet som i snitt rapporterer flest antall KAM, i tillegg til å være det selskapet som gir ut de lengste beretningene.

Vi har tidligere nevnt at det kan se ut til at revisjonsselskapene har latt seg påvirke av beretningene som ble utgitt i 2016, og beveger seg nærmere det samlede gjennomsnittet på de forholdene vi har undersøkt i beretningene utgitt i 2017. Dette gjelder alle revisjonsselskapene med unntak av PwC, som skiller seg ut ved å gå i motsatt retning av gjennomsnittet i alle tilfellene. PwC har i 2017 økt gjennomsnittlig antall sider i revisjonsberetningen, samt gjennomsnittlig antall rapporterte KAM, og er dermed enda lenger fra gjennomsnittet på områdene enn de var i 2016. Hva som er årsaken, og om dette er tilfeldig eller et bevisst valg fra PwC sin side, er vanskelig for oss å si noe om i denne delen av analysen. Vi vil gjøre en mer detaljert analyse i del 2.

I tillegg til at de ulike revisjonsselskapenes rapportering beveger seg mot det samlede gjennomsnittet for antall sider og antall KAM, har vi avdekket at hele

78,3 % av KAM-ene fra 2016 ble videreført til 2017. I tillegg ble hele 45,9% av rapportene fra 2016 videreført til 2017 med nøyaktig de samme KAM-ene, både i type og antall. Disse to forholdene kan være tegn på at man går mot en standardisering av KAM-rapporteringen.

Tanken med KAM-rapporteringen er å gi brukerne av beretningen nyttig informasjon om revisjonen av regnskapet. Hvis det faktisk er slik at KAM-rapporteringen går mot en type standardisering, vil dette gå imot intensjonen bak standardendringen og innføringen av KAM. Basert på typen undersøkelse vi har foretatt har vi likevel har vi ikke dataene til å kunne gjøre en kvalifisert vurdering av verken brukernytten eller brudd mot intensjonen for KAM, da undersøkelsen kartlegger forholdene og utviklingen i KAM-rapporteringen. Det vi kan si, er at så å si alle revisjonsberetningene blir avlagt med KAM, og at det er ytterst få beretninger som sier at det ikke foreligger noen KAM å rapportere. På den måten oppfylles intensjonen om å gi brukerne mer informasjon knyttet til revisjonen av regnskapet. Om denne informasjonen over tid vil være nyttig, vil bygge på revisors årlige vurdering av KAM og oppdatering av tekstene. Dersom samme KAM, med samme tekst vil gå igjen i revisjonsberetningen over flere år vil den kanskje ikke gi noen særlig verdi for brukerne likevel.

Den totale oppfatningen vi sitter igjen med etter å ha utført denne analysen, er at det er få store endringer i KAM-rapporteringen fra 2016 til 2017. Det virker til at rapportene i stor grad videreføres, men at det gjøres noen modifiseringer som fører til at rapportene blir lengre, til tross for at antall KAM reduseres.

5.2 Analyse del 2: Detaljanalyse

Vi vil i det følgende presentere vår analyse av data samlet inn i detaljanalysen i del 2. Her har vi tatt et utvalg revisjonsberetninger fra de fem største revisjonsselskapene i Norge. Totalt har vi gjennomgått 80 revisjonsberetninger for selskaper hvor det ikke har vært revisorskifte, og 14 beretninger for selskaper hvor det har vært revisorskifte.

For selskaper hvor det ikke har vært revisorskifte har vi valgt å gjøre analysen på et selskapsnivå og et revisjonsselskapsnivå. Noen av punktene under analyse på selskapsnivå er kontrollert pr. selskap kun for å skape et bilde av et forhold på revisjonsselskapsnivå. Det gjelder punktene *layout, kommentar på eventuelle*

endringer som påvirker KAM og konklusjoner i KAM-ene. Disse vil kun presenteres kort i kapittel 5.2.1, og mer omfattende i kapittel 5.2.2.

5.2.1 Analyse på selskapsnivå

Vi har foretatt en detaljert analyse av utviklingen av et utvalg revisjonsberetninger fra 2016 til 2017. Forholdene vi har undersøkt er som følger:

- Layout i hver periode
- Hvilke typer KAM som er rapportert i hver periode
- Om teksten er videreført i de KAM-ene som er med i både 2016 og 2017
- Graden av selskapsspesifikk informasjon som gis i KAM-ene
- Om det gis kommentar på eventuelle endringer gjennom året som påvirker KAM
- I hvilken grad det virker til at det er foretatt en reell vurdering av endringer i selskapet som påvirker KAM-rapporteringen
- Om det gis konklusjon på KAM-ene
- Endring i antall ord i KAM-er som er videreført

Når vi skal presentere funnene vi har gjort, vil vi presentere dette som en oppsummering av funnene fordelt på de ulike revisjonsselskapene.

Layout

Vi har sett på hvilken type layout som er benyttet i de ulike beretningene i 2016 og 2017. Vi har oppdaget at det ikke er gjort noen endringer i bruk av layout i de enkelte rapportene fra 2016 til 2017.

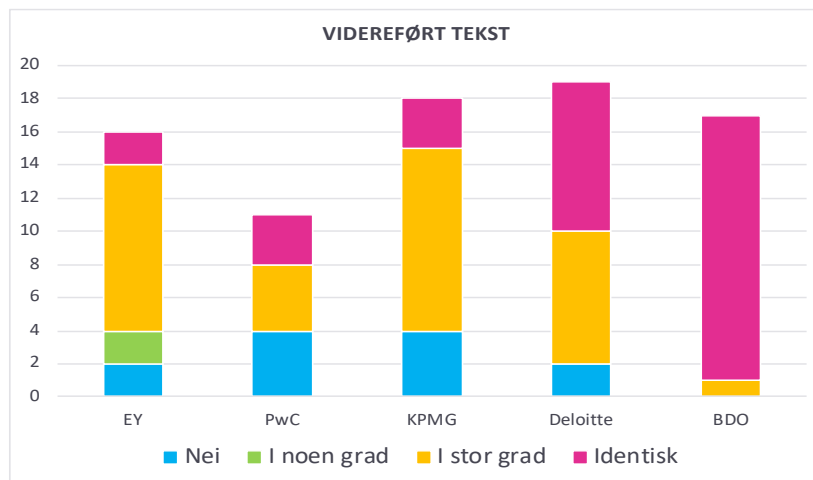
Videreført tekst i KAM som går igjen i 2017

Vi har sett på tekstene i KAM som er videreført fra 2016 til 2017, for å se om det er gjort endringer i teksten eller om disse i stor grad er videreført.

Vi har valgt å dele observasjonene inn i fire ulike grupperinger;

- *«Nei»* - Gjelder for tekster der vi ikke ser noen likheter fra fjoråret
- *«I noen grad»* - Gjelder når det er noen punkter som går igjen
- *«I stor grad»* - Gjelder når teksten så å si er identisk, men hvor det er lagt til/fjernet avsnitt/punkter, og hvor setninger er modifisert.
- *«Identisk»* - Gjelder når teksten er helt lik fjoråret, og det det kun er byttet ut/lagt til/fjernet enkeltord.

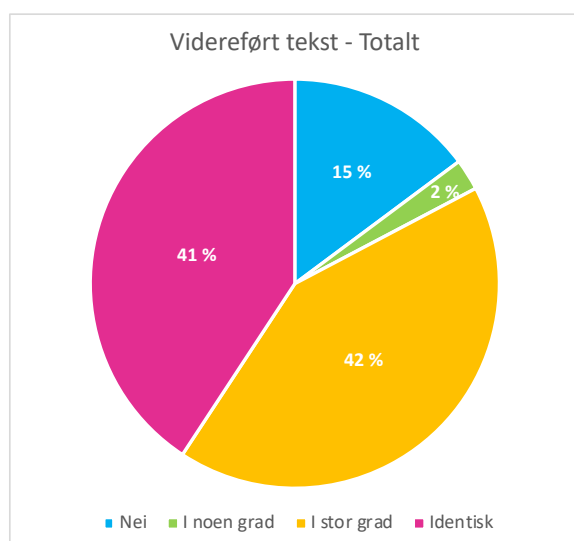
Vi har valgt å presentere funnene fordelt på de ulike revisjonsselskapene. Siden det er rapportert et ulikt antall KAM i de forskjellige selskapene, vil dette være den mest hensiktsmessige måten å sammenligne funnene på.

Figur 25 Antall KAM med videreført tekst pr. revisjonsselskap.

Av diagrammet over ser vi at flesteparten av revisjonsselskapene viderefører teksten i KAM-rapporteringen «i stor grad» fra året før. BDO og Deloitte benytter også mye «identiske» tekster i rapporter i begge perioder, mens PwC, KPMG og EY noe oftere skriver om eller lager nye tekster til KAM-rapporteringen i 2017.

Ser vi alle selskapene samlet, ser vi at 41% av alle beretningene i denne undersøkelsen består av identisk tekst som i 2016. I tillegg utgjør beretninger hvor store deler av teksten fra 2016 er videreført 42%. Det betyr at 83% av beretningene i stor grad er lik eller tilsvarende som fjoråret.

Figur 26 Total fordeling av andeler videreført tekst.

Grad av selskapsspesifikk informasjon

Her har vi sett på tekstene og på hvor mye selskapsspesifikk informasjon som gis i de ulike beretningene i 2016 og 2017.

Vi har valgt å gruppere observasjonene inn i tre grupper:

- «*Nei*» - Gjelder dersom det ikke gis noe selskapsspesifikk informasjon. Der teksten kunne vært gitt for et hvilket som helst selskap som driver innenfor samme bransje/har samme KAM-problemstilling

Eksempel:

Verdi av goodwill	
Goodwill er beskrevet i Regnskapsprinsipper side 81-82, note 2 og 5.	
Beskrivelse av forholdet	Vår revisjonsmessige tilnærming
Det foreligger usikkerhet knyttet til balanseført verdi av goodwill. Risikoen er knyttet til verdi av goodwill som følge av iboende usikkerhet i fremtidige kontantstrømmer. Ledelsen utøver stor grad av skjønn for å fastsette de forutsetninger som inngår i modellen for vurdering av verdifall, herunder combined ratio, vekstrater og diskonteringsrenter.	Vi har opparbeidet oss en forståelse for ledelsens prosess for fastsettelse av prognoser og forutsetninger for de kontantgenerende enhetene i konsernet hvor vesentlig goodwill er balanseført. For hver av disse kontantgenererende enhetene har vi utfordret ledelsen samt vurdert deres estimater blant annet gjennom følgende revisjonshandlinger: <ul style="list-style-type: none"> • kontrollert historisk nøyaktighet av ledelsens kontantstrømprognoser ved å sammenligne tidligere estimater mot faktisk oppnådde resultater. • etterprøvd verdsettelsesmodeller samt kalibrert benyttede forutsetninger mot ekstern informasjon og benyttet KPMGs egne verdsettesspesialister for å vurdere ulike forutsetninger og beregninger. • evaluert forutsetningene og metodikk for fastsettelse av diskonteringsrenter og vekstrater som benyttes til å beregne nåverdien av fremtidige kontantstrømmer.

Figur 27 Eksempel på tekst uten selskapsspesifikk informasjon. Hentet fra revisjonsberetningen til Gjensidige ASA 2016, skrevet av KPMG.

- «*I noen grad*» - Gjelder for rapporter der teksten i stor grad er generell, men hvor det opplyses om regnskapstall tilknyttet KAM-en.

Eksempel:

<i>Verdsettelse av goodwill</i>	
<p>Pr 31.12.2017 har konsernet balanseført goodwill på NOK 208 millioner relatert til oppkjøp av IMG. For ytterligere informasjon, se note 8 i det konsoliderte årsregnskapet.</p> <p>Resultatregnskapet er ikke belastet med nedskrivninger.</p> <p>Ledelsens verddivurdering baserer seg på skjønnsmessige forutsetninger knyttet til blant annet fremtidige kontantstrømmer og avkastningskrav. Vi fokuserer på dette området på grunn av beløpets størrelse og fordi ledelsen bruker skjønn ved fastsettelse av forutsetningene som underbygger verdsettelsen av goodwill.</p>	<p>Vi har innhentet og gjennomgått ledelsens modell for nedskrivningsvurdering av goodwill. Dokumentasjonen inneholder en vurdering av kontantgenererende enhet og sentrale forutsetninger anvendt av ledelsen. Vi vurderte at modellen ivaretar kravene i IFRS og vi kontrollerte at modellen beregnet matematisk nøyaktig.</p> <p>Vi har også lest gjennom noteopplysning i note 8 til årsregnskapet som omtaler test av nedskrivningsbehov goodwill. Noteopplysningene gir hensiktsmessig uttrykk for forutsetningene og følsomheten i verdsettelsen.</p> <p>Vi utfordret ledelsens anvendelse av forutsetninger knyttet til fremtidig salgsvolum, pris, driftskostnader og reinvesteringer ved å vurdere disse opp mot tidligere resultater for IMG segmentet og styregodkjente budsjetter. Vi fant at forutsetningene var forankret i tidligere resultater og i tråd med budsjettene.</p> <p>For å kontrollere rimeligheten av avkastningskravet ledelsen har benyttet, sammenlignet vi det mot observerbare renter for norske statsobligasjoner, markedets risikopremie har vi sammenlignet mot anerkjente undersøkelser tilgjengelig i markedet, kapitalstruktur sammenlignet vi med børsnoterte selskaper i tilsvarende bransje. Benyttet avkastningskrav vurderes som rimelig.</p>

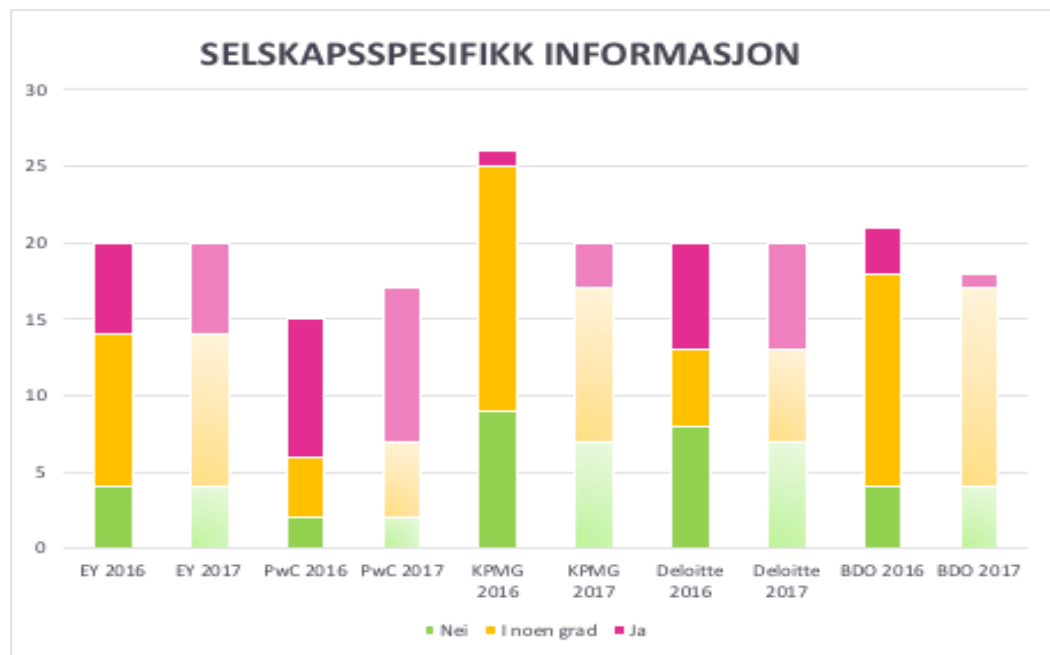
Figur 28 Eksempel på tekst med «noen grad» av selskapsspesifikk informasjon. Hentet fra revisjonsberetningen til Ekornes ASA 2017, skrevet av PwC.

- «*Ja*» - Gjelder hvor teksten er direkte knyttet til det spesifikke selskapet og deres drift og miljø. Teksten kan ikke benyttes for andre selskaper, og det gis regnskapstall og -informasjon i større grad.

Eksempel:

Beskrivelse av forholdet	Revisjonen av forholdet
<p>Inntekter</p> <p>Konsernets salgsmodell for det amerikanske markedet skiller seg for den modellen som benyttes i resten av verden.</p> <p>Konsernets leveranser utenfor Amerika innebærer ordinært varesalg, og inntektsføring skjer ved levering.</p> <p>I det amerikanske markedet går salgsmodellen i korte trekk ut på betaling i forhold til bruk av utstyret. Dette innebærer at inntektsstrømmene fra det amerikanske markedet behandles som operasjonelle leieavtaler. Utstyr som er plassert hos sluttkunde, der det er inngått slike avtaler, er balanseført som driftsmidler i konsernets balanse, og avskrives over forventet økonomisk levetid.</p> <p>Forskjellen i salgsmodeller og kompleksiteten i regnskapsføringen har medført at vi har fokusert spesielt på dette i vår revisjon.</p> <p>Vi viser til omtale i årsrapporten under Regnskapsprinsipper og note 2 til konsernregnskapet.</p>	<p>Vi har vurdert hensiktsmessigheten av ledelsens valg av metode for inntektsføring, og anvendelsen av denne metoden. Vårt arbeid inkluderer gjennomgang og vurdering av rutiner og systemer relatert til selskapets og konsernets inntektsstrømmer.</p> <p>Vi har opparbeidet oss en forståelse av de relevante interne kontrollene og testet disse, samt foretatt tester for å verifisere at den regnskapsmessige behandlingen er i tråd med de beskrevne prinsippene.</p> <p>Vi har videre vurdert tilstrekkeligheten av beskrivelsen av konsernets prinsipper for inntektsføring gitt i notene.</p>

Figur 29 Eksempel på tekst uten selskapsspesifikk informasjon. Hentet fra revisjonsberetningen til Medistim ASA 2017, skrevet av BDO.

Figur 30 Fordeling av selskapsspesifikk informasjon pr. revisjonsselskap for 2016 og 2017.

2016				2017			
Selskapspe:	Nei	I noen grad	Ja	Selskapspe:	Nei	I noen grad	Ja
EY 2016	20 %	50 %	30 %	EY 2017	20 %	50 %	30 %
PwC 2016	13 %	27 %	60 %	PwC 2017	12 %	29 %	59 %
KPMG 2016	35 %	62 %	4 %	KPMG 2017	35 %	50 %	15 %
Deloitte 2016	40 %	25 %	35 %	Deloitte 2017	35 %	30 %	35 %
BDO 2016	19 %	67 %	14 %	BDO 2017	22 %	72 %	6 %
Totalt 2016	26 %	48 %	25 %	Totalt 2017	25 %	46 %	28 %

Tabell 12 Andel av selskapsspesifikk informasjon pr. revisjonsselskap for 2016 og 2017.

Totalt sett viser fordelingene ovenfor at de fleste KAM-ene rapporteres med selskapsspesifikk informasjon i noen grad eller fullt ut. Det betyr likevel ikke at de nødvendigvis er veldig selskapsspesifikke. Vi har tidligere nevnt at KAM rapportert med selskapsspesifikk informasjon «i noen grad» kun består av enkelte regnskapstall, slik at teksten forøvrig kan være generell og lite selskapsspesifikk. Vi ser videre at det er få KAM som rapporteres uten selskapsspesifikk informasjon i det hele tatt.

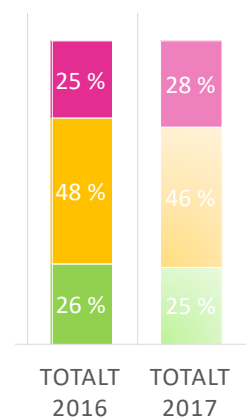
PwC er det selskapet som i størst grad benytter selskapsspesifikk informasjon i sine rapporteringer. De rapporterer kun to KAM-er uten selskapsspesifikk informasjon i det hele tatt, og er det selskapet som har størst andel KAM i gruppen «ja». KPMG og Deloitte er de selskapene som i størst grad rapporterer generelle KAM-er både i 2016 og 2017.

Ser man på utviklingen fra 2016 ser man at EY, PwC og Deloitte har hatt minst endring i både antall rapporterte KAM og andelen KAM i de ulike gruppene. EY rapporterer identisk antall KAM i de ulike kategoriene som i 2016. PwC rapporterer flere KAM i 2017, men fordelingen av KAM i de tre ulike gruppene er ca. lik som i 2016. Deloitte har samme antallet KAM totalt, men har nå færre KAM i gruppen «nei» og flere i gruppen for «i noen grad». Andelen for gruppen «ja» er uendret.

KPMG har i 2017 endret andelen KAM i gruppen «i noen grad» til «ja», men har fremdeles en høy andel på ca. 35% i gruppen «nei». BDO har redusert antallet totale KAM i 2017. Fordelingen mellom de tre gruppene er som følger; andelen for gruppen «ja» er redusert, mens andelen for både «i noen grad» og «nei» har økt.

En observasjon vi har gjort, som samsvarer med funnene gjort i UK, er at beskrivelsen av de sentrale forholdene ofte er mer selskapsspesifikke enn håndteringen.

Ser vi alle funn samlet, er det svært liten endring fra 2016. Andelen for KAM i gruppen «ja» er noe større enn i 2016 med en økning på 3%, mens andelen i gruppene «i noen grad» og «nei» er noe redusert, med henholdsvis 2% og 1%.

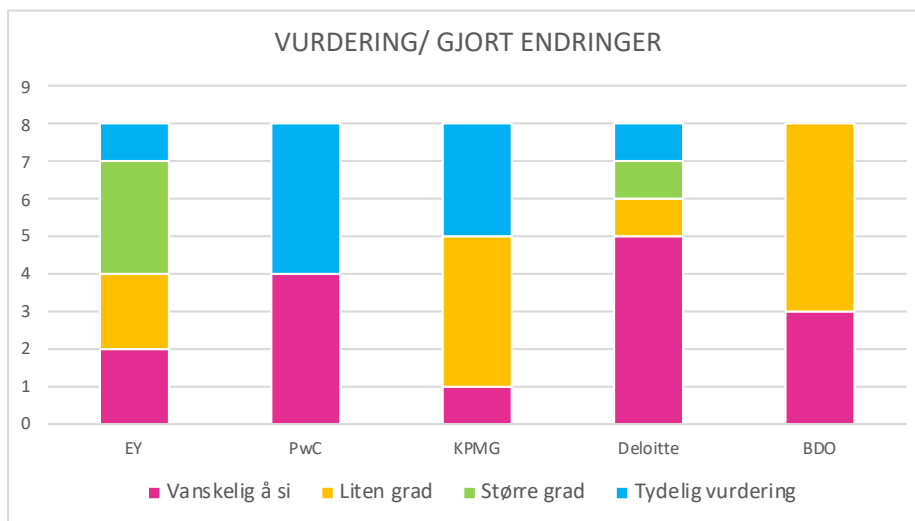
Figur 31 Fordeling av andel selskapsspesifikk informasjon totalt 2016 og 2017.

Reell vurdering av årets KAM-er

Vi har gjort en skjønnsmessig vurdering av i hvilken grad det virker til at revisor har foretatt en reell vurdering av årets KAM-rapportering basert på endringene som har vært i løpet av året. Denne skjønnsmessige vurderingen bygger på alle de øvrige forholdene som er gjennomgått i analyse del 2, som endringer i antall KAM som er rapportert, hvilke typer KAM som er rapportert, og hvorvidt teksten for videreførte KAM er endret.

Vi har laget fire kategorier for denne kontrollen.

- «*Vanskelig å si noe om*» - Dette gjelder for alle rapporter hvor det har vært få eller ingen endringer verken i type og antall KAM, eller i beskrivelsen av KAM sammenlignet med 2016. Når det ikke har vært noen endringer har vi ikke grunnlag for å si om det faktisk har vært en vurdering eller ikke.
- «*Liten grad*» - Her ser vi noen endringer sammenlignet med 2016. Endringen vil være enten at det er gjort noen omformuleringer i tekstene, eller at en eller flere KAM er fjernet.
- «*Større grad*» - Her ser vi større endringer – her er teksten endret på, eller det er lagt til en eller flere KAM sammenlignet med 2016.
- «*Tydelig vurdering*» - Her ser vi at både antall KAM og tekstene for videreførte KAM er endret, eller at det er gitt forklaring på hvorfor det har vært eller ikke har vært endringer.

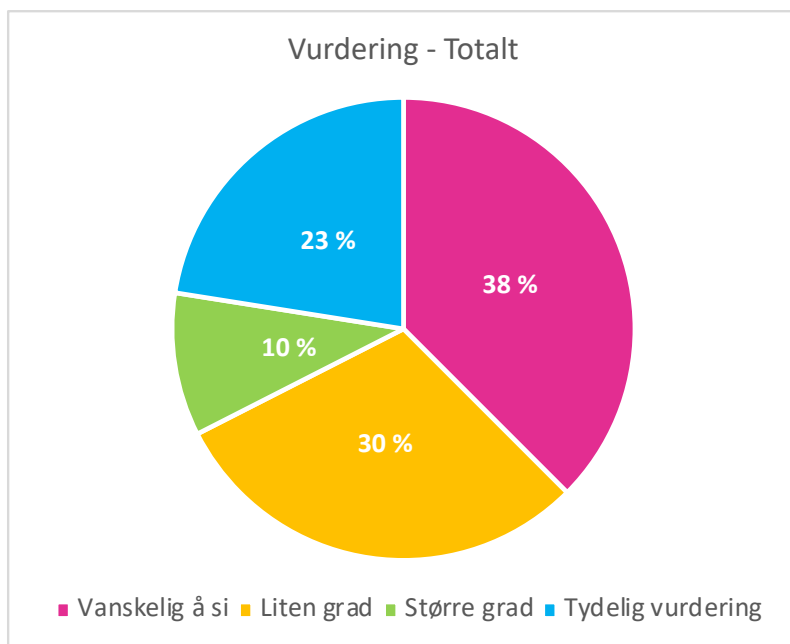

Figur 32 Grad av vurdering for KAM-rapporteringen fra 2016 til 2017.

Når vi ser på resultatet av kontrollen over, ser vi at det er store variasjoner mellom revisjonsselskapene. Vi har vurdert det slik at BDO er det selskapet som har færrest tegn til faktisk vurdering i 2017, ved at vi kun ser rapporter med endring i liten grad og hvor det er vanskelig å si noe om. PwC er det selskapet som totalt har størst andel av rapporter hvor det har vært en tydelig vurdering, likevel ser vi at de er enten eller. Det er 50/50 mellom rapporter hvor man kan se at det er gjort tydelig vurdering og rapporter hvor det er vanskelig å si noe om. KPMG er det selskapet som har nest størst andel av rapporter hvor det har vært en tydelig vurdering. KPMG har nesten ingen rapporter der det er vanskelig å si noe om det

er gjort en vurdering eller ikke. De har derimot del selskaper hvor vi ser en liten grad av vurdering. EY og Deloitte har variert grad av vurdering, hvor de har andeler innenfor hver gruppering, men hvor Deloitte har mesteparten av sine rapporter i grupperingen «vanskelig å si noe om». EY har sin hovedtyngde av rapporter i kategoriene «tydelig vurdering» og «Større grad».

Når vi ser alle revisjonsselskapene samlet utgjør beretninger med en tydelig vurdering kun 23% av totalen. Rapporter hvor vi oppfatter at det er gjort liten vurdering, eller det er vanskelig å si om det er gjort en vurdering utgjør hele 68%.

Figur 33 Fordeling andeler av vurderinger for KAM-rapporteringen totalt 2017.

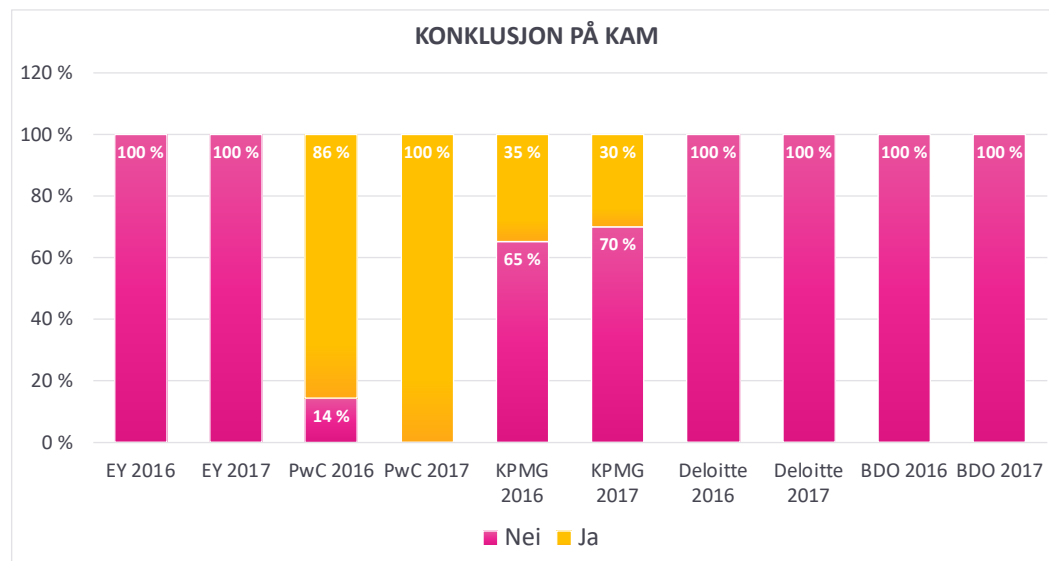
Konklusjon på KAM-ene

Vi har kontrollert om de ulike beretningene inneholder konklusjoner på de enkelte KAM-ene. Vi har funnet at det er flere beretninger som inneholder slike konklusjoner, til tross for at dette ikke er noe krav i henhold til ISA 701.

Et eksempel på en slik konklusjon:

Sentrale forhold ved revisjonen	Hvordan vi i vår revisjon håndterte sentrale forhold ved revisjonen
<p><i>Periodisering av driftsinntekter</i></p> <p>Som beskrevet i punkt O (i) i regnskapsprinsipper til årsregnskapet skjer inntektsføring når levering til kunde har funnet sted og kontroll er overført til kunden. Ulike leveringsbetingelser anvendes slik at tidspunkt for inntektsføring varierer, i hovedsak skjer inntektsføring når varen er levert til sted angitt av kunden.</p> <p>Ekornes har både ordreproduksjon og lagerproduksjon. Varene sendes fra fabrikk til kunder i et globalt marked. Omfang av varer i transit, ved utgangen av regnskapsåret, er derfor betydelig. Vi fokuserte på periodisering av driftsinntekter i siste måneden av regnskapsåret da eventuelle feil kan påvirke resultatregnskapet i betydelig grad.</p>	<p>Vi har opparbeidet oss en forståelse av varestrømmer fra fabrikk til kunde, anvendte leveringsbetingelser og konsernets prinsipper for inntektsføring gjennom intervju med nøkkelpersoner, gjennomgang av konsernets prosessbeskrivelser og gjennomlesning av et utvalg kunde- kontrakter. Dessuten har vi vurdert noteopplysning i punkt O (i) til årsregnskapet som beskriver konsernets prinsipper for regnskapsføring av driftsinntekter.</p> <p>For kunder hvor avtalte leveringsbetingelser tilsa at varene måtte være mottatt av kunden for inntektsføring kunne skje av Ekornes; har vi innhentet bekreftelser fra utvalgte kunder på at mottak av varer har skjedd i samme periode som Ekornes gjennomfører sin inntektsføring. For de kontrollene vi gjennomførte var inntektsføring gjort i riktig periode.</p> <p>Vi har også benyttet IT baserte utvalgsmetoder for å avdekke ikke-standard posterings knyttet mot periodisering av driftsinntekter i regnskapet. Videre har vi, for hver kategori av ikke-standard posterings, vurdert art og rimelighet av disse posteringsene opp mot underliggende transaksjoner og dokumentasjon.</p> <p>Våre kontroller avdekket ikke avvik av betydning.</p>

Figur 34 Eksempel på konklusjon på en enkelt KAM. Hentet fra revisjonsberetningen til Ekornes ASA 2017, skrevet av PwC.

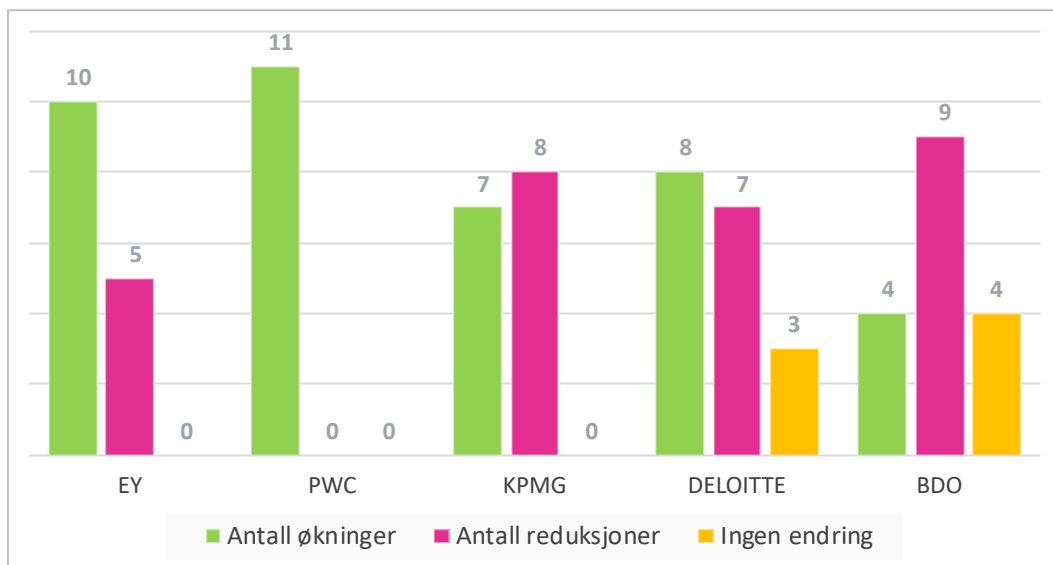
Figur 35 Andel av rapporter med konklusjon på KAM i 2016 og 2017.

Det er to revisjonsselskaper som benytter konklusjoner på KAM-ene. Det er PwC og KPMG. PwC hadde i 2017 konklusjoner på 100% av de rapportere KAM-ene mot 86 % i 2016. KPMG benytter slike konklusjoner i mindre grad, med henholdsvis 35% og 30% i 2016 og 2017.

Endring i antall ord i KAM-er som er videreført

Vi har utført ordtelling på alle rapporterte KAM i de aktuelle beretningene, og sammenlignet antall ord i videreførte KAM fra 2016 til 2017.

Vi har gjort følgende observasjoner:

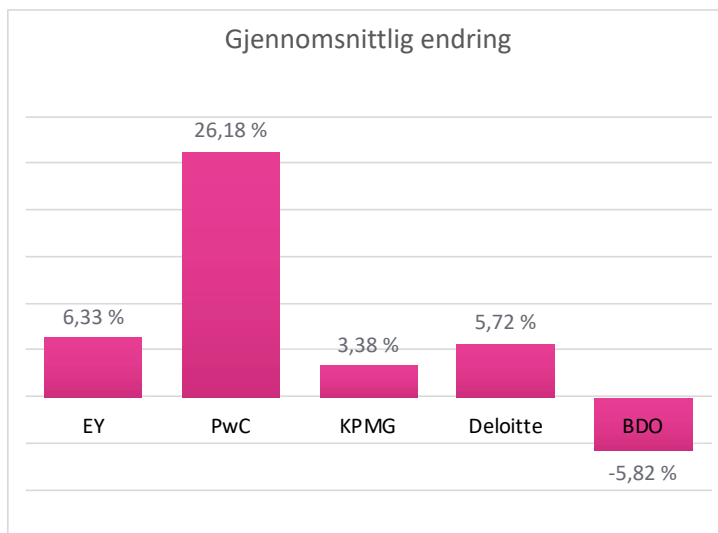

Figur 36 Endring antall ord pr.KAM fra 2016 til 2017.

Selskapene EY, PwC og Deloitte har hatt flest KAM med økninger av antall ord, mens KPMG og BDO har hatt flest KAM hvor antall ord er redusert. To av selskapene, Deloitte og BDO, har også flere KAM hvor antall ord er uendret sammenlignet med 2016. Dette er også de to selskapene som rapporterte flest KAM med identisk tekst ut fra vår undersøkelse av videreført tekst i KAM, som presentert ovenfor.

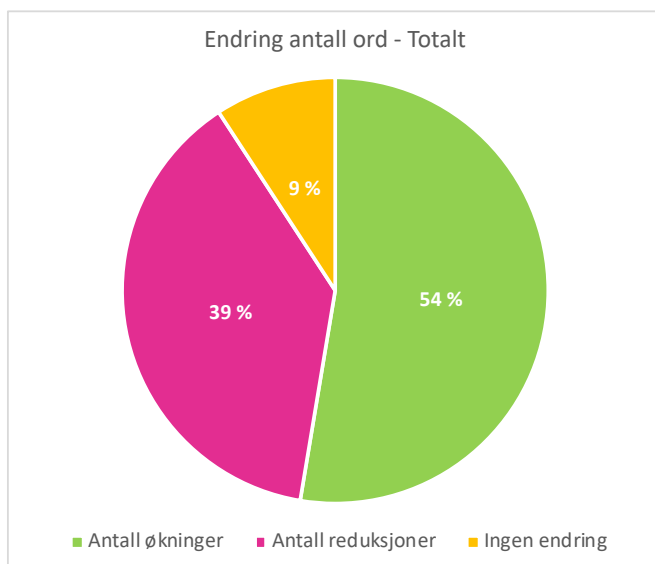
PwC skiller seg ut som det selskapet som kun har hatt økning i antall ord i sine videreførte KAM.

Dersom man ser på den gjennomsnittlige utviklingen pr. revisjonsselskap ser man at alle selskaper, utenom BDO, har hatt en gjennomsnittlig økning i antall ord i de videreførte KAM-ene i 2017.

Figur 37 Gjennomsnittlig endring antall ord pr. videreført KAM fra 2016 til 2017..

Totalt for alle revisjonsselskapene ser man at 54% av beretningene består av økning i antall ord, mens 39% har en reduksjon, og resterende 9% er identiske med fjoråret.

Figur 38 Endring antall ord pr. KAM totalt fra 2016 til 2017.

5.2.2 Analyse pr. revisjonsfirma

Som en del av analysen i del 2, har vi utført noen tester på revisjonsselskapsnivå.

Vi har sett på følgende:

- Standardisering av layout
- Standardisering av tekster
 - Innledning
 - KAM-tekster
- Om revisjonsselskapene benytter endringsavsnitt

Standardisering av layout

Etter å ha gjennomgått alle beretninger for utvalget i både 2016 og 2017 har vi sett at det er en tydelig standardisering for layout innenfor de ulike revisjonsselskapene. Vi har sett at de ulike revisjonsselskapene følger sine egne utforminger av layout, og at disse går igjen for alle deres rapporter.

Vi har laget en oversikt over type layout innenfor de ulike selskapene:

	Layout
EY	Tekstform
PwC	Tabularisk
KPMG	Tabularisk med bulletpoints
Deloitte	Tabularisk med bulletpoints
BDO	Tabularisk (med bulletpoints)

Tabell 13 Oversikt layout type pr. revisjonsselskap.

BDO er det selskapet som er minst konsekvent i bruken av én type layout. De benytter en tabularisk fremstilling for alle beretninger, men varierer i bruken av bulletpoints. Av de kontrollerte beretningene har vi sett at de har en 50/50 fordeling av rapporter med og uten bulletpoints.

De andre selskapene følger én type utforming for alle sine rapporter.

Standardtekst i innledningsavsnitt

Det er et krav i henhold til ISA 701 at sentrale forhold i revisjonen skal presenteres i et eget avsnitt «Sentrale forhold ved revisjonen» som består av en innledningstekst før man presenterer de sentrale forholdene.

Vi har sett på dette innledningsavsnittet og sammenlignet innad i de ulike revisjonsselskapene. Det er tydelig at alle selskapene benytter en mal for dette avsnittet. Alle beretningene i utvalget som er kontrollert, har hatt identiske innledningstekster innenfor de ulike revisjonsselskapene.

Standardtekst i KAM-rapportering

Vi har gjennomgått hvilke typer KAM som er rapportert blant utvalget i del 2. Av disse har vi kontrollert alle beretninger som rapporterer samme type KAM innenfor hvert revisjonsselskap. Formålet med kontrollen er å undersøke om like KAM innenfor et revisjonsselskap består av lik eller tilsvarende tekst.

Svakheter med kontrollen er at de ulike selskapene vi har med i vårt utvalg, ikke rapporterer de samme typene KAM. Hvert revisjonsselskap vil derfor ha med et ulikt antall KAM i denne undersøkelsen. Vi har valgt å gjennomføre kontrollen med det utvalget og det grunnlaget vi har, og tar forbehold om at dette ikke kan generaliseres for hele populasjonen. Det er likevel en mulighet for at funnene kan gi en indikasjon på hvordan bruken av standardtekst er i den resterende delen av populasjonen.

2016:

EY	PwC	KPMG	Deloitte	BDO
Multiclient library	Impairment of Vessels/Ships	Impairment of PPE	Revenue Recognition	Revenue Recognition
Revenue Recognition	Impairment of PPE	Impairment of Goodwill	Impairment of PPE	Revenue Recognition on long-term projects
Impairment of Vessels/Ships	Impairment of Goodwill	Contract accounting estimates	Impairment of Goodwill	Impairment of Goodwill
				Impairment of intangible assets
				Valuation of Inventory

Tabell 14 Bruk av standardtekst for samme type KAM 2016.

Tabellen over viser de typer KAM som de ulike revisjonsselskapene har rapportert for flere av sine klienter. Vi har kontrollert tekstene i rapporteringen av disse for å se om det finnes likheter. Dersom vi har funnet samme, eller tilsvarende tekst for to eller flere selskaper som rapporterer en type KAM, har vi markert disse med farge i tabellen.

Vi ser få KAM der teksten bygger på standardtekster/maler. Alle selskaper, med unntak av Deloitte, har KAM-typer der det benyttes standardtekst i flere ulike beretninger.

KPMG er det selskapet som i størst grad benytter standardtekst i sine rapporter. Dette kan ha sammenheng med at flere av selskapene hvor det er rapportert likheter tilhører samme konsern, og at det for et par av disse selskapene er samme signerende partner.

2017:

EY	PwC	KPMG	Deloitte	BDO
Multiclient library	Impairment of Vessels/Ships	Impairment of PPE	Revenue Recognition	Revenue Recognition
Revenue Recognition	Impairment of PPE	Impairment of Goodwill	Impairment of PPE	Revenue Recognition on long-term projects
Impairment of Vessels/Ships	Impairment of Goodwill	Contract accounting estimates	Impairment of Goodwill	Impairment of Goodwill
Impairment of Goodwill		Purchase price allocation		Impairment of intangible assets
Impairment of intangible assets				Valuation of Inventory

Tabell 15 Bruk av standardtekst for samme type KAM 2017.

Også i 2017 ser vi liten grad av standardisering innad i de ulike selskapene. EY har i 2017 rapportert flere like KAM typer i flere selskaper, men det er ikke tegn til mer standardisering. Utfra våre observasjoner, er det nøyaktig de samme selskapene som i 2016, som rapporterer med tilsvarende tekster i sine rapporter for 2017. Dette gjelder selskaper som rapporterer KAM ang. multiclient library.

PWC har gått fra å rapportere identiske beretninger for to selskaper i 2016, til ikke å ha noe standardtekst i det hele tatt blant sine KAM-er i 2017. Det kan ha sammenheng med at 2016 var et spesielt år, da to selskaper gikk gjennom en organisasjonsomstrukturering med fisjoner/fusjoner. Revisor valgte å avlegge

identiske revisjonsberetninger for begge selskapene. Disse selskapene, Wallenius Wilhelmsen ASA og Wilh. Wilhelmsen Holding fremstår fra 2017 som to nye selskaper. Ser man bort fra disse, og sammenligner KAM-tekstene mot de øvrige selskapene i 2016 finner man ingen standardtekst.

KPMG har, i følge våre observasjoner, økt graden av standardisering i sine KAM-rapporteringer innenfor Impairment of PPE og Impairment of Goodwill. Rapporteringen av Contract Accounting Estimates er ca. lik som 2016. Det har i tillegg kommet til en ny KAM som rapporteres for flere selskaper. Det gjelder Purchase Price Allocation. Her er det ikke avdekket standardtekst.

I 2016 hadde Deloitte ingen rapporter som inneholdt standardtekst. I 2017 har de derimot benyttet standardtekst for Impairment of Goodwill for to selskaper.

BDO har ingen endring fra 2016. De rapporterer fremdeles noe standardtekst for KAM-typerne Revenue Recognition on long-term Projects og Impairment of Goodwill.

Av de fem største revisjonsselskapene er det KPMG som i størst grad benytter standardtekster i sine KAM-rapporteringer. I 2017 består 4/5 KAM-er av standardtekst, mens PwC er det selskapet som i minst grad benytter standardformuleringer i sine beretninger. Ser man på utviklingen fra 2016 til 2017, ser man at PwC har redusert antall KAM-rapporteringer med lik tekst, mens EY og BDO står likt som i 2016. KPMG og Deloitte har flere KAM-rapporteringer hvor det benyttes standardtekst. Vi har også lagt merke til at KPMG i sine rapporter har flere selskaper innenfor de ulike KAM-typerne som rapporterer likt i større grad enn året før. Tekstene er modifisert i en retning som ligner mer på hverandre i 2017.

Endringsavsnitt

Vi har gjennom undersøkelsen av beretningene sett om det finnes noen forklaring på hvorfor det har vært endring, eventuelt hvorfor det ikke har vært noen endring i hvilke KAM som er rapportert i 2017 sammenlignet med 2016.

Vi har avdekket at det er ett revisjonsselskap som har benyttet slike forklaringer. Det er PwC, som i innledningsavsnittet for KAM-rapporteringen i 2017, har med et avsnitt der de opplyser om hendelser eller endringer i de ulike selskapene. Dette endringsavsnittet sier noe om hva som har ført til at fokuset til revisor har endret seg/ikke endret seg sammenlignet med året før, og hvorfor de derfor har valgt de enkelte KAM-ene.

Av de åtte beretningene fra PwC som var med i utvalget vårt, inkluderte alle et slikt endringsavsnitt. Ingen av de andre revisjonsselskapene har i noen av sine beretninger kommentert endringer som har påvirket KAM-vurderingen.

Under følger et eksempel på endringsavsnitt fra PwC:

Key Audit Matters

Key audit matters are those matters that, in our professional judgment, were of most significance in our audit of the financial statements of the current period. These matters were addressed in the context of our audit of the financial statements as a whole, and in forming our opinion thereon, and we do not provide a separate opinion on these matters.

During our 2016 audit, we focused on management's impairment assessment of financial assets available-for-sale. This issue was also present in 2017, and it was relevant to focus our attention on this issue, partly because of the impairment charge recognized in 2017 and partly because the issue is no less complex this year. Further, we noted that changes in fair value of financial assets available-for-sale will be recognised through the Income Statement from 2018, following the adoption of IFRS 9.

Figur 39 Eksempel på avsnitt om endringer benyttet i PwC. Eksempelet er hentet fra revisjonsberetningen til Treasure ASA fra 2017.

Vi har merket oss at en del av endringsavsnittene ser ut til å inneholde standardtekst. Dette gjelder i hovedsak selskaper hvor de sier det ikke har vært noen spesielle endringer.

5.2.3 Selskaper med revisorskifte

Fra regnskapsåret 2016 til regnskapsåret 2017 var det sju selskaper i vårt utvalg som foretok et bytte av revisor. Vi har valgt å se nærmere på disse selskapene for å se om vi om vi kan se noen trender i forhold til revisorskifte og rapporterte KAM-er.

SELSKAP	REVISOR		ANTALL KAM SOM ER LIKE
	2016	2017	
AF Gruppen	EY	PwC	2/2
Aqualis	EY	PwC	1/1
Borgestad	EY	Deloitte	1/1
Magseis	KPMG	Deloitte	2/3
Otello Corporation	KPMG	PwC	2/3
Protector Forsikring	PwC	EY	1/2
Targovax	EY	PwC	1/1

Tabell 16 Videreførte type KAM for selskaper med revisorskifte 2017.

Som vist i tabellen over byttet fire av selskapene til PwC, hvorav tre av disse byttet fra EY og én fra KPMG. Ett selskap har byttet fra PwC til EY, i tillegg til at to selskaper byttet til Deloitte, fra henholdsvis EY og KPMG.

De sju selskapene rapporterte til sammen 13 KAM i 2016 og 12 KAM i 2017. Fire av selskapene (AF Gruppen, Aqualis, Borgestad, Targovax) rapporterte helt like KAM i 2017 som i 2016, til tross for revisorskifte. KAM-ene ble i hovedsak beskrevet med de samme hovedpunktene i begge årene, men en gjenganger er at forholdene er lengre og mer detaljert beskrevet i 2017 enn de var i 2016. Dette kan ha sammenheng med at flere av selskapene har gått over til PwC som revisor i 2017. PwC rapporterer generelt flere ord i sine KAM-rapporteringer enn de øvrige revisjonsselskapene, og har ofte mer detaljert og selskapsspesifikk informasjon. I tillegg gir PwC alltid en konklusjon på hver KAM, som vil forklare deler av grunnen til at teksten nå er lengre enn tidligere.

De tre resterende selskapene (Magseis, Otello Corporations og Protector Forsikring) har alle beholdt 1-2 KAM fra året før, i tillegg til at 1-2 ble byttet ut/fjernet.

Det eneste selskapet som økte antall KAM i 2017 sammenlignet med 2016 var Protector Forsikring, som gikk fra to til tre KAM. Dette var også det eneste

selskapet som etter vår vurdering hadde en mer detaljert beskrivelse av forholdene i 2016 enn i 2017.

Gjennomsnittlig antall KAM for selskapene som byttet revisor var i 2016 1,85 og i 2017 1,76. Dette er lavere enn det totale gjennomsnittet vi fant i den overordnede analysen.

Gjennomsnittlig antall ord pr. KAM for selskaper med revisorskifte har økt fra 224 i 2016, til 294 i 2017. Dette samsvarer med vår observasjon av at forholdene, etter vår vurdering, har blitt rapportert mer detaljert i 2017 sammenlignet med 2016.

Når det gjelder selskapsspesifikk informasjon ser det ut til at det er liten endring fra 2016 til 2017 ut fra de kriterier/vurderinger vi har gjort. Noen av forholdene har til en viss grad en mer selskapsspesifikk beskrivelse i 2017, samtidig som beskrivelsen av håndteringen av forholdene ikke er særlig selskapsspesifikke verken i 2016 eller 2017.

Eventuelle endringer gjort i KAM-ene har ikke blitt kommentert hos noen av selskapene med revisorskifte. Heller ikke hos de selskapene hvor PwC har tatt over i 2017, selv om dette er inkludert i alle de øvrige beretningene til PwC i vårt utvalg. Det er heller ikke forventet da de aktuelle selskapene er nye klienter for revisjonsselskapet i 2017.

5.2.4 Oppsummering del 2 – Detaljanalyse

Utviklingen vi har sett i 2017 er at beretningene i stor grad bygger på tidligere år, både når det kommer til utseende og innhold. Det er ofte de samme KAM-typene som går igjen, med tekster som i stor grad er lik eller identisk med teksten fra 2016. Der hvor det har vært endringer i tekstene, har vi sett at disse både blir lengre og mer selskapsspesifikke. Dette er i samsvar med undersøkelsen til Seebeck og Kaya, samt erfaringer fra UK, som kom frem til at informasjonen i beretningene for år to ble utbedret og at informasjonen ble bedre og tydeligere. Det er likevel ingen store, markante endringer i andelene av selskapsspesifikk/ikke selskapsspesifikk informasjon, når man ser på den endringen i prosentandeler. For 33% av beretningene som er kontrollert, har det

vært en større grad eller en tydelig vurdering av årets KAM. Det betyr at 68% av beretningene har hatt liten vurdering av årets KAM, eller at det er vanskelig å si om det er gjort en vurdering. Dette er tegn på at det kan foreligge tendenser til standardisering av rapportene.

Dersom vi gjør en samlet vurdering av alle forholdene vi har sett på, ser vi at det er forskjeller mellom revisjonsselskapene. Noen selskaper går mot å bli mer generelle og i stor grad bygge på fjorårets rapporter, mens andre går i motsatt retning og blir mer selskapsspesifikke og detaljerte.

BDO er det selskapet som i størst grad benytter standardiserte rapporter, og som ser ut til å utvikle seg mot å bli mer generell i sin rapportering. De er det selskapet som i størst grad rapporterer identiske tekster som 2016, og som har lav grad av selskapsspesifikk informasjon når man sammenligner beretningene for samme selskap over to perioder. Dersom man vurderer likheter i tekster for samme type KAM på tvers av BDOs beretninger i 2016 og 2017, vil man se at de har noen typer KAM som rapporteres med store likheter, men at det likevel er variasjoner og at det dermed ikke er tydelige tegn på standardisering.

På den andre siden finner vi PwC, som ser ut til å gå mot en mer selskapsspesifikk rapportering i 2017. De har stor grad av nye tekster selv når de rapporterer samme KAM i begge perioder, og har ofte veldig selskapsspesifikke tekster. Det er tydelig at de har gjort nye vurderinger for perioden, og at de har fokus på å gi detaljerte og informative rapporter for selskapet de reviderer. PwC er det eneste selskapet som konkluderer på alle KAM og benytter seg av endringsavsnitt i sine beretninger. I 2016 rapporterte PwC identiske tekster for noen typer KAM på tvers av klientene sine, men har gått helt bort fra dette i 2017.

Den totale tendensen blant selskapene er at de går mot en mer generell rapportering, med mye bruk av tidligere tekster og innhold. Dette kan være tegn til at det er på vei mot en standardisering av rapporteringen, men ettersom vi kun undersøker to år er det for tidlig å konkludere.

Vi har prøvd å sette opp en oversikt over hvordan vi vurderer selskapene utfra om de går mot en standardisering/selskapsspesifikk retning:

Figur 40 Grad av standardisert KAM-rapportering.

PwC og BDO utgjør ytterpunktene, med de øvrige selskapene i mellom. Hovedtyngden av selskapene går i retning mot standardisering.

Funnene vi har gjort kan kort oppsummeres ved at rapportene i noen grad er utbedret sammenlignet med 2016. Revisor har lært av år 1 med KAM-rapportering og gjort forbedringer. Likevel ser vi også stor grad av videreføring av både type KAM, innhold og valg av tekster. Dette er i samsvar med tidligere funn, blant annet av Seebeck & Kaya, som så en tydelig assimilering av revisjonsberetningen over tid.

5.3 Våre meninger om standardendringen:

Etter å ha gjennomført denne studien har vi dannet oss et bilde av hvordan KAM-rapporteringen i Norge gjennomføres. Vi kan ikke si noe direkte knyttet til om rapporteringen oppfyller meningen med standardendringen, som har hensikt å gi mer informasjon og nytte for brukerne. Det vi kan si er at rapportene tydelig gir mer informasjon enn tidligere. Om denne informasjonen faktisk har brukernytte har vi derimot ikke mulighet for å uttale oss om.

Gjennom undersøkelsene vi har gjort, har vi merket oss både positive og negative sider ved rapporteringen. De negative sidene vi har avdekket gjennom denne undersøkelsen, er at rapportene viser tegn til standardisering og at KAM-rapportering vil bety mer bruk av timer og ressurser enn tidligere for revisjonsselskapene. En standardisering av rapporteringen kan føre til at revisor igjen vil kunne kutte tidsbruken, og på den måten bli mer kostnadseffektiv.

I tillegg kan det være problematisk for brukerne av revisjonsberetningen å vite hvordan endring i KAM-rapporteringen fra et år til et annet skal tolkes. Om en KAM fjernes kan det bli tolket som at selskapets risiko er redusert, og motsatt om en KAM legges til. Selv om dette ikke nødvendigvis er tilfellet.

Vi har sett at noen av beretningene har benyttet et endringsavsnitt, hvor de belyser hendelser og endringer i selskapets interne og eksterne miljø, som har påvirket KAM-rapporteringen det siste året. Vi oppfatter denne informasjonen som viktig, da den gir forståelse for hvorfor de utvalgte KAM-ene faktisk er valgt, og hvorfor det har vært endringer i hvilke KAM som er tatt med de enkelte år. På bakgrunn av dette tenker vi at det kunne være et forslag å ta med bruken av et slikt endringsavsnitt i standarden. Et slikt avsnitt kan også være med på å hjelpe brukerne til å forstå hvordan eventuelle endringer i KAM fra år til år skal tolkes.

6 Konklusjon

6.1 Våre resultater

Gjennom våre undersøkelser har vi observert at det på et overordnet plan er få store endringer i KAM-rapporteringen i 2017 sammenlignet med 2016. Det ser ut til at beretningene utgitt i 2017 i stor grad bygger på beretningene fra året før, både når det kommer til utseende og innhold. Funnene viser at rapportene i 2017, i noen grad er forbedret sammenlignet med 2016, ved at revisor har tatt lærdom av det første året og gjort utbedringer. Likevel ser vi at det gjøres videreføring av type KAM fra året før, og at disse også i stor grad videreføres med samme tekst og innhold. Nesten 80% av alle KAM-ene som ble rapportert i 2016, ble videreført til 2017. Den samlede tendensen er altså at det går mot en mer standardisert rapportering, ofte med tekster som i stor grad er lik eller identisk med teksten fra 2016. Ettersom rapportene fra 2016 i stor grad ble videreført til 2017 kan man kanskje si at rapporteringen var standardisert allerede fra start, og at graden av standardisering har økt noe i 2017.

Videre ser det ut til at enkelte faktorer har betydning for antall KAM som blir rapportert. Resultatene tyder på at større selskaper i gjennomsnitt rapporterer flere KAM enn mindre selskaper, og at bransjen selskapet opererer i vil ha innvirkning. Vi fant derimot ikke tydelige tendenser til at antall KAM blir påvirket av klientens risikobilde.

Omarbeidelsen av revisjonsberetningen og innføringen av KAM hadde som formål å øke informasjons- og kommunikasjonsverdien for brukerne. Ettersom denne undersøkelsen kun kartlegger forholdene og utviklingen i KAM-

rapporteringen, har vi ikke mulighet til å gjøre en kvalifisert vurdering av om hvorvidt disse formålene er oppfylt. Det våre funn derimot viser, er at så å si alle revisjonsberetninger både i 2016 og 2017 ble avlagt med KAM. På den måten kan vi si at formålet/intensjonen med standardendringen, om å gi brukerne mer informasjon knyttet til revisjonen av regnskapet sammenlignet med den gamle revisjonsberetningen, er oppfylt. Om denne informasjonen over tid vil være nyttig, vil bygge på revisors årlige vurdering av KAM og oppdatering av tekstene. Dersom samme KAM, med samme tekst vil gå igjen i revisjonsberetningen over flere år vil den kanskje ikke gi noen særlig verdi for brukerne likevel.

Vi har videre funnet at det er noen forskjeller mellom revisjonsselskapene, hvor enkelte rapporterer flere forhold og har lengre beretninger enn andre, I tillegg ser det ut til at noen går mot å bli mer generelle, mens andre går i motsatt retning og blir mer selskapsesifikke og detaljerte. Dette kan tyde på at det i tillegg til klientegenskaper, også kan ha betydning hvilket revisjonsselskap som skriver revisjonsberetningen.

6.2 Svakheter ved studien

Det er flere svakheter ved studien, som er viktig å belyse.

Først og fremst vil det være en svakhet at dette kun er en deskriptiv studie.

Studien gir en bred kartlegging av praksis, kun basert på observasjoner, og sier ikke noe om bakenforliggende årsaker eller hvilken virkning rapporteringen har på brukerne. I tillegg mener vi at det er en svakhet at studien kun baserer seg på rapporter over 2 år. Det ville gitt et enda bedre bilde av faktisk utvikling dersom vi hadde gjort studien over flere år.

Videre er det en svakhet at ikke alle beretningene er tatt med. Vi har satt visse kriterier med tanke på hvilke selskaper vi har tatt med i undersøkelsen. Det kan være at vi har utelatt selskaper med spesielle egenskaper, som kunne bidratt til å gi et bedre bilde av praksis og utvikling, og dermed burde vært med.

I del 1 av studien har de ulike revisjonsselskapene utgitt et ulikt antall beretninger og antall KAM. Dette fører til at vi ikke har det samme grunnlaget når vi gjør våre beregninger for de enkelte revisjonsselskapene, noe som igjen kan påvirke hvor

gode beregningene blir. I tillegg har revisjonsfirmaene klienter med ulike størrelser, fra ulike bransjer. Disse forholdene gjør at det vil kunne være skjevheter ved sammenligninger av funn på tvers av selskapene.

I del 2 av studien er ikke selskapene valgt ut på statistisk vis, og alle beretningene er rapportert med ulikt antall og ulike typer KAM. Basert på nevnte forhold kan ikke resultatene generaliseres for hele populasjonen. I tillegg har vi gjort en del egne vurderinger i del 2, for å kategorisere og kartlegge utviklingen. Disse vurderingene er våre subjektive meninger, og vil påvirke utfallet av kontrollen, og kan ikke verifiseres på noen måte.

Siden studien er basert på norske data kan ikke funnene og resultatene generaliseres for andre land enn Norge.

6.3 Forslag til videre forskning

Denne studien ser kun på utviklingen av KAM-rapportering for år 1 og år 2 etter standardendring. Forskning fra andre land knyttet til utvikling av KAM-rapportering, gir inntrykk av at rapporteringen vil konvergere over tid og bli mer standardisert. Det vil derfor være et forslag å gjøre en lignende studie som denne over flere regnskapsperioder for å få et bedre bilde av utviklingen av KAM-rapportering i Norge.

En måte å forbedre studien på, ville være å utvide undersøkelsen i del 2, der man ser på lengden og innholdet i selve teksten som blir skrevet om KAM. Det ville være interessant å se denne undersøkelsen for et større antall selskaper. Det ville gi mer korrekte resultater, som ville gi et bedre bilde av utviklingen av KAM-omtalen.

Øvrige forhold som ville være interessant å undersøke er om det faktisk ikke finnes KAM i de selskapene hvor det ikke rapporteres KAM, eller hvordan brukerne oppfatter den utvidede revisjonsberetningen, om denne gir økt verdi og brukernytte. Til slutt kan et forslag være å se på faktisk endring i tidsbruk og merarbeid for revisor ved å skulle rapportere KAM, sammenlignet med rapportering og utarbeidelse av revisjonsberetninger etter gammel standard.

Kilder og vedlegg

- Arens, A. A., Elder, R. J., Beasley, M. S., & Hogan, C. E. (2016). *Auditing and Assurance Services, Global Edition* (Global edition [of] sixteenth edition. ed.): United Kingdom: Pearson Education M.U.A.
- Arnold, C., & McGeachy, D. (2017). Auditor Reporting Standards Implementation: Key Audit Matters. *IFAC*.
- Baksaas, K. M. (2016). Revisjon - en viktig samfunnsordning. *Econa*.
- Bédard, J., Coram, P., Espahbodi, R., & Mock, T. J. (2016). Does recent academic research support changes to audit reporting standards? *Accounting Horizons*, 30(2), 255-275.
- Bédard, J., Gonthier-Besacier, N., & Schatt, A. (2014). *Costs and benefits of reporting Key Audit Matters in the audit report: The French experience*. Paper presented at the International Symposium on Audit Research. Available at: http://documents.escdijon.eu/pdf/cig2014/ACTESDUCOLLOQUE/BEDARD_GONTHIER_BESACIER_SC HATT.pdf.
- Bédard, J., Gonthier-Besacier, N., & Schatt, A. (2015). Analysis of the Consequences of the Disclosure of Key Audit Matters.
- Christensen, B. E., Glover, S. M., & Wolfe, C. J. (2014). Do Critical Audit Matter Paragraphs in the Audit Report Change Nonprofessional Investors' Decision to Invest?
- Church, B. K., Davis, S. M., & McCracken, S. A. (2008). The auditor's reporting model: A literature overview and research synthesis. *Accounting Horizons*, 22(1), 69-90.
- Cooper, D. R., & Schindler, P. S. (2014). *Business research methods* (12th ed. ed.). New York: McGraw-Hill/Irwin.
- Cordos, G.-S., & Fülöpa, M.-T. (2015). Understanding audit reporting changes: introduction of Key Audit Matters. *Accounting and Management Information Systems*, 14(1), 128.
- Den norske Revisorforening. (2017a). *Ny revisjonsberetning - erfaringer fra første år*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=xRK5Uh-jiZE>
- Den norske Revisorforening. (2017b). *Revisors Håndbok*: Den norske Revisorforening.
- Duréndez Gómez-Guillamón, A. (2003). The usefulness of the audit report in investment and financing decisions. *Managerial Auditing Journal*, 18(6/7), 549-559.
- Eikrem, P. (2007). Oslo Axess - ny markedsplass i sterk medvind. *Magma*(4).
- European Commission. (2010). *Green paper - Auditor Policy: Lesson from the Crisis*. Brussel Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0561&from=EN>.
- EY. (2010). European Commission Green Paper, Audit Policy: Lessons from the Crisis.
- Gonthier-Besacier, N., & Schatt, A. (2007). Determinants of audit fees for French quoted firms. *Managerial Auditing Journal*, 22(2), 139-160.
- Grønmo, S. (2016). *Samfunnsvitenskapelige metoder* (2. utg. ed.). Bergen: Fagbokforl.
- Gulden, B. P. (2015). *Den eksterne revisor* (9. utg. ed.). Oslo: Gyldendal akademisk.

- Gulden, B. P. (2016). *Revisjon : teori og metode* (7. utg. ed.). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Hagen, K. M. (2016). Den viktigste og mest betydningsfulle endringen i revisors rapportering på flere tiår. *Revisjon og Regnskap*(4).
- Hisdal, I. G. (2013). Mot en ny tid. *Revisjon og Regnskap*(6).
- IAASB. (2011). *Enhancing the Value of Auditor Reporting: Exploring Options for Change*. Retrieved from <https://www.ifac.org/publications-resources/enhancing-value-auditor-reporting-exploring-options-change>
- Knudsen, E. (2012). EU-reform av revisjonsmarkedet. *Revisjon og Regnskap*(Utgave 1).
- Knudsen, E. (2017). Revisjonsforordningen. *Revisjon og Regnskap*(Utgave 7).
- Kvifte, S. S., & Kristiansen, M. L. (2017). Observasjoner fra praksis. *Revisjon og Regnskap*(7).
- Köhler, A. G., Ratzinger-Sakel, N. V. S., & Theis, J. C. (2016). The Effects of Key Audit Matters on the Auditor's Report's Communicative Value: Experimental Evidence from Investment Professionals and Non-Professional Investors.
- Lennox, C. S., Schmidt, J. J., & Thompson, A. (2017). Is the expanded model of audit reporting informative to investors? Evidence from the UK.
- Mock, T. J., Bédard, J., Coram, P. J., Davis, S. M., Espahbodi, R., & Warne, R. C. (2013). The audit reporting model: Current research synthesis and implications. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 32(sp1), 323-351.
- Morais, A. I., & Pinto, I. (2017). *What matters in key audit matters disclosure: evidence from Europe*. Working paper. Presented at the European Audit Research Network 2017. Leuven, Belgium, 29 September.
- Oslo Børs. (2018a). Forskjellen mellom Oslo Børs og Oslo Axess. Retrieved from <https://www.oslobors.no/Oslo-Boers/Notering/Aksjer-egenkapitalbevis-og-retter-til-aksjer/Oslo-Boers-og-Oslo-Axess/Forskjellen-mellom-Oslo-Boers-og-Oslo-Axess>
- Oslo Børs. (2018b). Minileksikon. Retrieved from <https://www.oslobors.no/Oslo-Boers/Om-Oslo-Boers/Minileksikon>
- Pelzer, J. R. E. (2016). Understanding Barriers to Critical Audit Matter Effectiveness.
- Rafen, N. (2016). Ny og mer relevant revisjonsberetning fra 2016. *Magma*(1), 24-31.
- Revisjon og Regnskap. (2016). Aktuelt. *Revisjon og Regnskap*(Utgave 8).
- Ringdal, K. (2013). *Enhet og mangfold : samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode* (3. utg. ed.). Bergen: Fagbokforl.
- Saunders, M. N. K., Lewis, P., & Thornhill, A. (2016). *Research methods for business students* (7th ed. ed.). Harlow: Pearson.
- Seebeck, A., & Kaya, D. (2017). *The communicative value of extended auditor's reporting: A text mining approach*. Working Paper. Presented at the European Audit Research Network 2017. Leuven, Belgium, 29 September.
- Sierra-Garcia, L., Gambetta, N., Antonia, M., García-Benau, & Orta-Pérez, M. (2017). *Understanding the determinants of key audit matters: The case of the UK*. Working paper. Presented at the European Audit Research Network 2017. Leuven, Belgium, 29 September.

- Sirois, L.-P., Bédard, J., & Bera, P. (2018). The informational value of key audit matters in the auditor's report: Evidence from an eye-tracking study. *Accounting Horizons*.
- Standardisering. (2015). *Store norske leksikon*. In. Retrieved from <https://snl.no/standardisering>
- The Financial Reporting Council. (2015). *Extended auditor's reports - A review of experience in the first year*. Retrieved from <https://www.frc.org.uk/Our-Work/Publications/Audit-and-Assurance-Team/Extended-auditor-s-reports-A-review-of-experience.pdf>
- The Financial Reporting Council. (2016). *Extended auditor's reports - A further review of experience*. Retrieved from <https://www.frc.org.uk/getattachment/76641d68-c739-45ac-a251-cabbfd2397e0/Report-on-the-Second-Year-Experience-of-Extended-Auditors-Reports-Jan-2016.pdf>
- Vanstraelen, A., Schelleman, C., Meuwissen, R., & Hofmann, I. (2012). The Audit Reporting Debate: Seemingly Intractable Problems and Feasible Solutions. *European Accounting Review*, 21(2), 193-215. doi:10.1080/09638180.2012.687506

Rettslige kilder:

Aksjeloven av 13.06.1997 nr. 44

Allmennaksjeloven av 13.06.1997 nr. 45

Internasjonal revisjonsstandard:

ISA 700 - Konklusjon og rapportering om regnskaper

ISA 701 - Kommunikasjon av sentrale forhold ved revisjonen i den uavhengige revisors beretning

Revisorloven av 15.1.1999 nr. 2